VICTOR HUGO

SAMLADE SKRIFTER

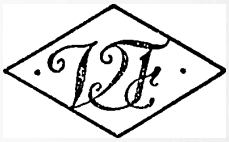

MALMÖ
VÄRLDSLITTERATURENS FÖRLAG

MALMÖ
Vitus Peterssons Bokindustri
1928

Minnesupplaga

SAMHÄLLETS OLYCKSBARN

AV

Victor Hugo

MALMÖ
VÄRLDSLITTERATURENS FÖRLAG

Tolfte bandet

I.

ÖVERRASKNINGAR I KLOAKEN.

Forts.

I själva verket voro de mindre räddade än Jean Valjean trodde. Faror av ett annat slag men icke mindre stora väntade dem kanske. Efter den mördande striden väntade dem giftiga dunster och underjordiska fällor, efter kaos kloaken. Jean Valjean hade fallit från en avdelning av helvetet till en annan.

När han gjort ett femtontal steg var han tvungen att stanna. En fråga framställde sig. Gången slutade i en annan, som skar den i rät vinkel. Här erbjöd sig två vägar. Vilken skulle han taga? Skulle han gå till höger eller vänster? Hur skulle han hitta i denna svarta labyrint? Vi ha redan påpekat, att det finnes en Ariadnetråd i denna labyrint, markens lutning. Att gå nedför är att gå mot floden.

Jean Valjean insåg detta genast.

Han sade sig, att han troligen befann sig i kloakledningen under hallarna och att, om han gick till vänster nedför sluttningen, skulle han inom en kvart nå fram till Seine mellan Pont- au-Change och Pont- Neuf, det vill säga att han mitt på dagen skulle komma ut på en av Paris' folkrikaste platser. Kanske skulle han rent av komma ut vid ett torg. Huru häpna skulle ej fotgängarna bliva, om de sågo tvenne blodiga män träda upp ur marken framför sina fötter! Poliser och soldater skulle lägga märke till dem och de skulle gripas, innan de lämnat kloaken. Då var det bättre att fortsätta in i labyrinten, att lita på detta mörker och hoppas, att försynen skulle föra dem till någon annan utgång.

Han gick uppför sluttningen till höger.

När han hade vikit om hörnet, försvann det avlägsna ljuset från gluggen, mörkret omhöljde honom på nytt och han blev blind. Han fortsatte trots detta så hastigt som möjligt. Marius ar-

mar vilade om hans hals, under det fötterna hängde ned bakom honom. Han höll de båda armarna med sin ena hand och trevade längs muren med den andra. Marius kind vilade mot hans och var alldeles blodig. Han kände något varmt, som kom från Marius, rinna nedför sig och tränga genom kläderna. En fuktig värme, som härrörde från den sårades mun, visade, att denne andades. Den gång, i vilken Jean Valjean nu befann sig, var icke så trång som den förra.

Han gick framåt med svårighet. Gårdagens regnvatten hade ännu icke flutit bort utan bildade en liten bäck mitt i ledningen och Jean Valjean var tvungen att trycka sig mot muren för att icke vada i vatten. Han fortsatte på samma sätt i mörkret. Han liknade en nattens varelse, trevande i det osynliga.

Men så småningom, vare sig det berodde på att några avlägsna gluggar släppte igenom en smula ljus i detta ogenomskinliga mörker eller också att hans ögon vande sig därvid, började han åter få en svag uppfattning av tingen omkring sig

och började urskilja än muren, vid vilken han stödde sig, än valven, under vilka han passerade. Pupillen utvidgar sig i mörker och slutar med att uppfånga något ljus på samma sätt, som själen tillväxer under olyckan och slutar med att nå fram till Gud.

Det var svårt att finna vägen.

Kloakernas ledningar upprepa så att säga nätverket hos de gator, som löpa ovanför. I det dåtida Paris fanns det tvåtusentvåhundra gator. Må man tänka sig under staden denna skog av mörka grenar, som man kallar kloaken. Sammanlagda längden av dåtidens ledningar var elva lieues. Vi ha ovan nämnt, att detta nätverk, tack vare den livliga verksamheten under de sista trettio åren, nu utgör icke mindre än sextio lieues.

Jean Valjean misstog sig redan från början. Han trodde, att han befann sig under Saint-Denisgatan och det var otur, att han icke hade rätt. Under Saint-Denisgatan finnes det en gammal kloak av sten från Ludvig XIII:s tid, som leder raka vägen till stora kloaken. Men den lilla led-

ningen under Petite-Truanderigatan har aldrig stått i förbindelse med denna gamla kloak utan i stället med Montmartrekloaken, och det var där, Jean Valjean nu befann sig. I denna fanns det tusentals tillfällen att gå vilse. Denna kloak är en av de mest labyrintliknande i det gamla systemet. Lyckligtvis hade Jean Valjean lämnat bakom sig hallarnas kloak, vars planritning visar en massa i varandra intrasslade maskor, men han hade framför sig mer än en besvärlig passage och mera än en korsning, inför vilken han måste stå frågande.

Om Jean Valjean hade haft samma kunskap som vi om dessa förhållanden, skulle han snart ha funnit, endast genom att treva på muren, att han icke befann sig i ledningen under Saint-Denisgatan. Istället för hugggen sten, i stället för den gamla arkitekturen, som var förnäm och kunglig, till och med när det gällde kloakerna, skulle hans hand ha funnit samtidens billiga gods, tegelstenar och murbruk på ett lager av

betong till tvåhundra francs metern. Men Jean Valjean visste intet om allt detta.

Han gick framåt orolig men lugn, utan att se något, utan att veta något, litande på slumpen, det vill säga på försynen.

Låtom oss erkänna, att han så småningom greps av en viss rädsla. Mörkret, som omgav honom, trängde in i hans själ; han befann sig som i en gåta. Dessa korsande ledningar äro fruktansvärda och villande. Det är en hemsk sak att gripas av mörkret i detta underjordiska Paris. Jean Valjean var tvungen att finna eller snarare att sakna en väg utan att kunna se den. I detta okända mörker kunde varje steg han tog, vara det sista. Huru skulle han kunna komma ut härifrån? Skulle han finna en utgång? Skulle han nå den i tid? Denna jättestora, underjordiska svamp, skulle det vara omöjligt för honom att genomtränga den? Skulle han i mörkret träffa på något oväntat hinder? Skulle han trassla in sig obotligt, och under tiden höll Marius på att förblöda och han själv på att dö av hunger.

Skulle det sluta med att de båda dukade under och att deras skelett skulle vitna i detta mörker? Han kunde ej besvara dessa frågor. Liksom profeten Jona befann han sig i ett vidunders inre.

Plötsligt blev han överraskad. När han minst anade det och utan att ha lämnat den räta linjen, fann han, att vägen icke längre bar uppåt; den porlande bäcken i mitten av gången träffade hans hälar i stället för hans tåspetsar. Kloaken lutade nedåt. Varför? Hade han helt oförmodat nått fram till Seine? Denna fara var stor, men det var ännu större risk att vända tillbaka. Han fortsatte alltså framåt.

Det var icke Seine, han närmade sig. På högra sidan om Seine finnes en långsträckt å, vars vatten tömmes både i Seine och i den Stora kloaken. Höjdpunkten på denna å bildar en nyckfull linje. Jean Valjean hade nu nått fram till den första höjden av denna ås. Han var på väg mot huvudkloaken, vilket var den rätta vägen, men därom visste han intet.

Varje gång han mötte en ny korsning, trevade

han i hörnen, och om han fann, att den nya gången var mindre än den, vari han befann sig, ansåg han med skäl att varje smärre ledning skulle visa sig som en återvändsgränd och endast avlägsna honom från målet. Han undvek alltså de fyrdubbla fällor, som ställdes för honom i mörkret av de fyra olika sidogångar, vi ovan omtalat.

Så småningom märkte han, att han lämnat det av uppploppen liksom förstenade Paris, där barrikaderna hade hämmat trafiken, och att han befann sig under ett levande och normalt Paris. Han hörde plötsligt över sig liksom ett avlägset men ihållande mullrande av åska. Det var skramlet från åkdonens hjul.

Han hade vandrat på detta sätt omkring en halv timma, det räknade han ut, och hade ännu icke tänkt på att vila sig; han hade endast bytt hand, när det gällde att hålla fast Marius. Mörkret var tätare än någonsin, men detta lugnade honom.

Plötsligt såg han sin egen skugga framför sig. Den avtecknade sig mot ett svagt, otydligt, rött sken, som belyste gången vid hans fötter och val-

vet över hans huvud och som både till höger och vänster spred sig över de slemmiga väggarna. Häpen vände han sig om.

Bakom honom långt borta i den gång, som han nyss lämnat, genomträngdes det täta mörkret av ett fruktansvärt ljusskimmer, som tycktes betrakta honom.

Det var polisens fruktade stjärna, som gick upp i kloaken.

Bakom denna stjärna skymtade han otydligt åtta till tio mörka, raka, fruktansvärda gestalter.

II.

FÖRKLARING.

Under upprorsdagen den 6 juni hade befallning utfärdats, att kloakerna skulle undersökas. Man befarade, att de besegrade skulle taga sin tillflykt dit, och polismästaren Gisquet hade blivit tvungen avpatrullera det underjordiska Paris, under det att general Bugeaud rensade det officiella; en dubbel operation, som krävde tvenne olika strategiska linjer för den samhälleliga makt, som ovan jorden representerades av hären och under jorden av polisen. Tre avdelningar poliser och renhållningskarlar undersökte kloakerna, den ena avdelningen på högra, den andra på vänstra stranden, under det att den tredje arbetade under La Cité.

Poliserna voro beväpnade med karbiner, battonger, sablar och dolkar.

Den avdelning, som just nu tog vägen mot Jean

Valjean, var den som undersökte högra stranden.

De hade redan passerat genom den slingrande gången och de tre återvändsgränderna under Gadrangatan. Under det de läto sin facklor upplysa dessa smala gångar, hade Jean Valjean träffat på ingången till galleriet, men emedan den varit smalare än den gång, han befann sig i, hade han ej trängt in där. Han hade fortsatt vidare. När poliserna lämnade kloakledningen under Cadrangatan, hade de trott sig höra några misstänkta ljud från huvudledningen. Det var i själva verket Jean Valjeans steg. Befälhavaren höjde sin lykta, och hans män började se åt det håll, varifrån ljudet hördes.

Det var ett förskräckligt ögonblick för Jean Valjean.

Lyckligtvis för honom kunde han se lyktan, men de, som buro den, kunde icke se honom. De voro ljuset och han var mörkret. Han var långt borta och smälte samman med mörkret, han kröp samman invid muren och väntade.

Han klargjorde icke för sig, vad som rörde sig

inom honom. Sömnlösheten, bristen på föda, alla de känslostämningar, som behärskat honom, skapade ett överretat tillstånd. Han såg ljuset flamma, och kring denna låga såg han insekter. Vad var det för någonting? Han förstod det icke.

När Jean Valjean stannade, upphörde givetvis ljudet av hans steg.

De patrullerande poliserna lyssnade, men hörde intet. De sågo, men upptäckte intet. De rådslogo.

Vid denna tid fanns det på detta ställe i Montmartrekloaken ett slags rotunda, som sedan igenfyllts på grund av att regnvattnet här samlade sig vid skyfall. Här stannade poliserna.

Jean Valjean såg dessa insekter bilda ett slags cirkel. Dessa hundhuvuden närmade sig och viskade till varandra.

Resultatet av detta rådslag, hållet av vakthundarna, blev att man misstagit sig, att det icke hörts något ljud, att det icke fanns någon där, att det var överflödigt att tränga in i huvudkloaken, att det skulle vara förlorad tid, men att man i stället måste skynda tillbaka till Saint-Merry, ty om det fanns

någonting att göra och någon upprorsman att gripa, så skulle det vara på denna plats.

Anföraren gav order att vika av snett åt vänster mot Seine. Om de kommit på den tanken att dela sig i två grupper och vika av åt båda hållen, skulle Jean Valjean fallit i deras händer. Det hängde på ett hår, att så hade blivit fallet. Det är troligt, att polismästaren, förutseende att flera upprorsmän skulle anträffas, hade förbjudit patrullen att dela sig. Den fortsatte alltså och vände ryggen åt Jean Valjean. Jean Valjean märkte intet annat än att ljuset försvann.

För att lugna sitt polissamvete avsköt ledaren sin karbin i den riktning, varifrån man hört ljudet komma, alltså mot Jean Valjean. Skottet ekade i valven. En smula murbruk föll ned i vattnet på gångens botten och kom detta att stänka ända upp på Jean Valjean; detta underrättade honom om att kulan hade träffat valvet över hans huvud.

Långsamma, taktfasta steg hördes en stund i gången, men ljudet blev allt svagare, ju längre bort männen kommo, de svarta gestalterna smälte sam-

man, ljuset minskades flämtande för att slutligen helt försvinna, och åter rådde en djup tystnad och ett ogenomträngligt mörker. Jean Valjean vågade ännu icke röra på sig och förblev länge lutad mot muren med spända öron och vidgade pupiller.

III.

MANNEN PÅ FLYKT.

Man måste göra den tidens polis den rättvisan, att den även under de mest kritiska förhållanden, utan att rygga tillbaka, fyllde sin plikt. Ett uppror var i deras ögon icke en förevändning för att låta skurkarna få fria tyglar eller att försumma samhället, därför att regeringsmakten svävade i fara. Den vanliga tjänsten utfördes jämsides med de nya plikterna, och intet rubbades i de gamla gängorna. Just som en oberäknelig politisk händelse hade inträffat, under trycket av en möjlig revolution, så förföljde en polis en tjuv utan att låta störa sig av uppror eller barrikader.

Det var just detta, som skedde aftonen den 6 juni vid högra Seinestranden en smula bortom Invalidbron.

Här finnes icke längre någon strand, och utseendet har över lag förändrats.

På denna strand syntes då två män på ett bestämt avstånd från varandra, av vilka den ene försökte undvika den andre.

Det var, som om ett parti schack utspelats på avstånd och under tystnad. Varken den ene eller den andre av männen syntes skynda sig, båda gingo långsamt, som om de fruktade att genom överdriven brådska påskynda den andres steg.

Man skulle kunna säga, att det var hungern som följde sitt utsedda rov utan att direkt vilja visa det. Rovet var slugt och höll sig på avstånd.

Det överenskomna avståndet mellan jägaren och den jagade iakttogs. Den, som försökte undkomma, såg spenslig och späd ut; den, som försökte hinna upp honom, var högvuxen och kraftig och säkerligen ej behaglig att råka ut för.

Eftersom den förste kände sig svagare, sökte han komma undan, men han undvek den andre på ett sätt, som tydde på ursinne och raseri och den, som kunnat iakttaga honom, skulle i hans ögon

kunnat läsa allt det hat och det hot, som skapats av fruktan.

Stranden var öde, det fanns icke en gång några båtkarlar eller pråmskeppare.

Det var endast från den mitt emot liggande kajen, som man bekvämt skulle kunnat iakttaga dessa två män, och för den, som på detta avstånd betraktat dem, skulle den första mannen visat sig som en trasig, orolig, huttrande och misstänkt varelse, den andre som en myndighetsperson, vars officiella redingot var hopknäppt ända upp till hakan.

Läsaren skulle kanske känna igen dessa båda män, om han fick se dem på nära håll.

Vad ville den siste mannen?

Troligen skaffa den förste mannen en varmare rock.

När en mer eller mindre uniformsklädd man följer en man i trasor, sker det ofta för att skaffa den senare en ny beklädnad på statens bekostnad. Det gäller endast, vilken färg dräkten skall ha. Är den

blå, så är det statens uniform och ärorikt att bära den, är den röd, så är det mindre behagligt.

Det finns även en purpurdräkt inom samhällets bottenlager.

Det var troligen något dylikt purpurfärgat obehag, som den förste mannen sökte undkomma.

Om den andre lät honom gå före och ännu icke fasttog honom, så var det troligen i förhoppning att få se honom infinna sig till ett viktigt möte, och att på så sätt kunna göra en större fångst. Detta finurliga förfaringssätt kallas att skugga en förbrytare.

Vad som gör denna gissning trolig är, att den väiklädde mannen, när han på stranden såg en tom droska skynda förbi och gjorde ett tecken åt kusken, denne förstod det och tydligen insåg, vad som ålåg honom, vände och sakta följde efter de två männen. Denna händelse iakttogs icke av den misstänkta och trasiga figuren framför.

Droskan fortsatte längs Champs-Elysées alléen. Man såg ovanför bröstvärnet kusken med piskan i handen.

En av polisernas hemliga instruktioner är att alltid om möjligt ha ett åkdon till hands.

Allt under det dessa två på detta sätt utvecklade en oklanderlig strategi, närmade de sig en sluttning, som sträckte sig från kajen ända ned till vattenbrynet och tillät de droskkuskar, som kommo från Passy, att köra ned och vattna sina hästar. Denna sluttning har sedermera försvunnit för symetriens skull; hästarna hålla på att dö av törst, men det ser behagligare ut för ögat.

Det var troligt, att den i trasor klädde mannen ämnade sig uppför denna sluttning för att kunna smyga sig in på Champs-Elysées, där det fanns gott om träd men även massor av poliser, och där förföljaren skulle äga övertaget.

Denna del av kajen ligger icke långt från det hus, som av överste Brack år 1824 fördes från Moret till Paris, och som kallas för Frans I:s hus. Strax intill ligger en gardeskasern.

Till sin förföljares stora häpnad tog den förste mannen icke denna väg. Han fortsatte längs stranden.

Hans ställning blev tydligen kritisk.

Vad ämnade han göra, om han ej ville kasta sig i Seine?

Det fanns ej längre någon möjlighet för honom att komma upp på kajen. Det fanns icke längre någon tillstymmelse till trappa eller sluttning och man närmade sig redan det område vid en krökning av Seine, där stranden smalnar och passagen längs vattnet slutligen helt försvinner bland vågorna. När han hunnit hit, skulle han finna sig fången mellan muren till höger och floden till vänster och framför sig, under det att ordningsmakten befann sig bakom honom.

Det är sant, att detta stranremsans försvinnande doldes av en sex till sju fot hög avskrädeshög. Väntade verkligen den förföljde mannen, att han skulle kunna dölja sig tack vare denna anhopning av diverse avfall? En sådan tanke skulle ha varit barnslig. Man kan knappast tro, att mannen hyste en sådan förhoppning. En brottsling är sällan så naiv.

Avskrädeshögen bildade en framskjutande halvö, som nådde ända fram till kajen.

Den förföljde mannen nådde fram till denna udde och rundade den, så att han doldes för den förföljande mannens blickar.

Eftersom mannen ej såg någon, kunde ej heller någon annan iakttaga honom, och han begagnade sig härav för att upphöra med sitt hyckleri samt påskynda sina steg. Efter några ögonblick befann han sig vid avskrädeshögen och rundade den. Därpå stannade han häpen. Den förföljde mannen syntes ej mera.

Mannen i blus hade uppslukats av jorden.

Strandremsan sträckte sig endast ett trettiotal steg bortom avskrädeshögen för att sedan försvinna i vattenbrynet.

Den flyende kunde varken ha störtat i floden eller klättrat upp för kajens mur utan att iakttagas av sin förföljare. Var befann han sig?

Mannen med den högt upp knäppta rocken gick ända fram till strandens yttersta kant och stannade där med knäppta händer och nervösa,

oroliga blickar. Han lade hastigt handen över ögonen. Just där vattnet flöt samman med stranden hade han lagt märke till ett kupigt galler med rostiga, bristfälliga gångjärn. Detta galler var ett slags port, som vette både åt vattnet och stranden. En mörk, grumlig bäck flöt fram under det ned till Seine.

Under de grova, rostiga stängerna skymtade man en välvd gång.

Mannen korsade armarne och betraktade gallret med allt annat än vänliga blickar.

Blicken var ej tillräcklig; han försökte även att öppna gallret, riste det, men utan verkan. Troligen hade det helt nyligen öppnats, men intet buller hade hörts, vilket måste vara förvånansvärt, då det var så rostigt. Nu var det emellertid stängt. Detta visade att den, som fått denna port att öppna sig, haft en nyckel till sitt förfogande.

Denna upptäckt kom den förargade förföljaren att skaka på huvudet samt yttra dessa ord: Nu går det för långt! En polisnyckel!

Han lugnade sig omedelbart och uttryckte en värld av tankar med utropet: Jaså.

Han ställde sig därpå med en jakthunds tålamod bakom avskrädeshögen i förhoppnning att antingen få se mannen komma tillbaka genom gallret eller andra följa efter honom.

Droskan, som fullständigt följde hans anvisningar, hade stannat bakom hörnet. Kusken beredde sig tydligen på en lång väntetid och försåg sin häst med den långsträckta havresäck, som är en så välbekant företeelse för varje parisare. De fåtaliga trafikanterna av Jenabron vredo på huvudet för att iakttaga dessa levande ting i det orörliga landskapet, mannen på kajen och den stillastående droskan.

IV.

EN MAN MED KORSET.

Jean Valjean hade fortsatt sin vandring och stannade ej längre.

Denna vandring blev allt svårare. Gångarnes höjd är olika och kan från att vanligen vara fem och en halv fot — beräknad efter en vanlig mans längd — men räckte ej till för att låta Jean Valjean utan att böja sig bära Marius på sina skuldror. Varje minut måste han kröka sig samt treva längs muren. Väggar och golv voro våta och slippriga och erbjödo föga stöd för hand eller fot.

Han snavade ständigt i storstadens avskräckande avskrädeshög. Med sparsamma mellanrum silade svaga strålar in genom gallren, strålar, som voro så bleka, att de närmast påminde om det dystraste månsken. I övrigt rådde endast

dimma, dunster och mörker. Jean Valjean började känna hungerns och törstens kval. Kloaken liknar havet i så måtto att den är uppfylld av vatten, som ej kan drickas.

Vi veta, att hans stryka var oerhörd, men den började trots detta att svika honom. Trötttheten grep honom, och han kände alltmera tyngden av den man, han bar på sina axlar. Marius var kanske redan död och han var så tung, som endast döda föremål kunna vara. Jean Valjean bar honom så, att han kunde andas fritt samt ej besväras av något tryck på bröstkorgen.

Råttorna kilade fram mellan hans ben. En blev så rädd, att hon högg sina tänder i hans fot. Genom kloakernas öppningar sipprade det fram en smula frisk luft, som upplivade honom.

Vid tretiden på aftonen nådde han fram till huvudledningen. Han förvånade sig över den stora, plötsligt inträffade utvidgningen av gången; han märkte, att han befann sig i ett galleri, där han varken kunde nå tak eller väggar. Den

stora ledningen är nämligen åtta fot bred och sju fot hög.

Där Montmartrekanalen mynnar ut i huvudledningen, löpa tvenne gallerier, vilka sträcka sig från gatorna Provence- och Abattoire samt här skära varandra. I detta vägskäl skulle en mindre klok man ha tvekat. Jean Valjean valde den bredaste, det vill säga huvudledningen. Nu stod han på nytt inför spörsmålet, om han skulle gå uppåt eller nedåt. Han fann att hans ställning var kritisk och att det gällde att till varje pris uppnå Seine. Han måste alltså gå nedåt och vek därför av till vänster.

Detta var rätt. Det hade varit felaktigt att tro att huvudledningen ägde tvenne utgångar, den ena åt Bercy, den andra åt Passy, samt att denna huvudledning bildade en gördel kring det underjordiska Paris. Huvudledningen, som enligt vad vi meddelat tidigare, ej är annat än den forna bäcken Montmiltant, slutar med en återvändsgränd vid en Montmiltantbacke, där den rinner upp. Den äger ingen omedelbar förbindelse

med den gren av kloaken, som för avloppet från Popincourt och som utfaller i Seine genom Amelot-ledningen ett stycke ovanför den gamla ön Louvirs. Denna gren, som bildar den sista länken i uppsamlingskloaken, skiljes från ledningen under Menilmomtentgatan genom ett bergsparti och är samtidigt vattenledare.

Om Jean Valjean fortsatt framåt, skulle han, vandrande i mörkret och alldeles utmattad, ha nått fram till en mur. Han hade då varit alldeles förlorad.

Genom att efter att ha något gått tillbaka skulle han, efter att ha fördjupat sig i Filles- de- Calvartgången samt om han ej tagit fel på den vägkorsning, som han mötte vid Boucherat-torget, kunnat nå fram till Amelot-kloaken samt därifrån, under förutsättning att han ej förvillade sig i den F-formade kloak, som löper fram under Bastiljen, ha nått fram till Seine strax under Arsenalen. Men för att kunna göra detta måste han ha ägt en ingående kunskap om detta kloaknäts alla gångar och, vi upprepa ännu en gång, att han

var fullständigt okunnig om dessa vägar. Hade man frågat honom om, var han befann sig, skulle han ha svarat: I mörker.

Hans instinkt förde honom dock på den rätta vägen och den enda räddningen låg i att gå utför.

Han passerade de två gångar, vilka gaffelformigt sträcka sig under La Fitte- och Saint Georges-gatan samt den under Antin-gatan löpande ledningen.

Ett stycke på andra sidan en biledning, som antagligen löpte fram under Madeleine-gatan, stannade han. Genom ett galler föll ett par ljusstrimmor in. Med en broderlig ömhet nedlade Jean Valjean den sårade Marius på en upphöjning i kloaken. Marius blodiga ansikte syntes i det sparsamma ljuset som en döendes. Ögonen voro slutna, håret var sammanklibbat och såg ut som röda penslar på tinningarne; hans händer hängde slappa, lemmarne voro kalla och i mungiporna syntes levrat blod.

I hans halsduk syntes en stor blodklump,

skjortan hade klibbat fast vid såren och hans rock skavde mot de gapande såren. Jean Valjean vek försiktigt undan de hindrande kläderna och lade sin hand på hans bröst. Hjärtat klappade ännu. Jean Valjean förband så gott han kunde med sin skjorta de blödande såren, böjde sig i dunklet ned mot den sårade samt betraktade honom med ett hatfyllt uttryck.

Han hade hos Marius funnit två ting, som utgjordes av det sedan gårdagen kvarglömda brevet samt plånboken. Det förra åt han upp och den senare öppnade han. Han fann genast de av Marius skrivna raderna, som läsaren kanske erinrar sig: Jag heter Maraius Pontmercy. Mitt lik skall föras till min morfader, Gillenormand, Filles-du-Calvairegatan i Maraiskvarteret.

Jean Valjean läste dessa rader i det sparsamma ljuset samt stannade ett ögonblick försjunken i tankar mumlande: Filles-du-Calvairegatan, nummer sex, herr Gillenormand. Han stack tillbaka plånboken i fickan. Han hade ätit och hans gamla styrka återvände. Han tog åter Marius på ryg-

gen, lade hans huvud mot axeln samt fortsatte nedför kloaken.

Huvudledningen, som följer Medelmontants vattendelar, är ej mindre än två lieus lång och är till stor del stenlagd. Den av Paris gatunamn bestående fackla, med vilken vi söka orientera våra läsare, ägde ej Jean Valjean. Intet sade honom vilken del av staden, som han befann sig i eller vilken väg, han redan gått.

Endast det allt svagare ljuset sade honom, att dagern snart höll på att försvinna och vagnarnas dån över hans huvud lärde honom, att han nu närmade sig utkanterna av staden. Kloakens gluggar stå i ett visst förhållande till antalet invånare och mörkret blev allt djupare. Jean Valjean fortsatte dock trevande.

Mörkret blev allt mera skräckinjagande.

V.

SANDEN ÄR FÖRRÄDISK LIKSOM KVINNAN.

Han märkte, att han vadade i vatten och ej längre under sina fötter hade den fasta stenläggningen utan mjuk gyttja.

Man finner stundom vid kusterna av Bretagne och Skottland att en människa, som under ebbtiden vandrar längs stranden, plötsligt skrider framåt endast under de största ansträngningar. Sanden kännes som beck under fötterna och man fastnar vid varje steg. Vägen är fullständigt torr men vid upplyftandet av foten finner man, att spåret är vattenfyllt. Detta är den enda förändring, som kan märkas och den oändliga stranden är fullständigt oförändrad och sanden har sitt vanliga torra utseende. Intet skiljer den fasta marken från den flyende och ett muntert virrvarr av ha-

vets invånare myllrar kring vandrarens fötter. Mannen fortsätter sin väg framåt med böjd rygg och strävar efter att närma sig den fasta marken. Man ser ingen oro i hans blickar. Varför skulle han vara orolig? Men hans fötter bliva tyngre för varje steg han tar, han sjunker ned. En tum, två tum, tre tum! Är han på den rätta vägen? Han stannar för att taga sikte på vägmärkena. Han ser ned på sina fötter. De ha försvunnit i sanden. Han lyfter upp dem, han vill gå tillbaka men sjunker allt djupare ned. Sanden räcker ända upp till fotknölarna, han sliter sig ur greppet och dyker ned till vänster, så att sanden stiger långt upp på vadorna; går han till höger, sjunker han ned till knäna. Till sin förskräckelse finner han, att han råkat in på ett gungfly och att under sig har han en förskräcklig lös massa, där människan ej kan vandra och där fisken icke kan simma. Han kastar ifrån sig allt, han kan frigöra sig från, och liksom ett fartyg i sjönöd befriar han sig från all barlast. Det är dock försent och sanden betäcker redan hans lårben.

Han ropar, han viftar med sin hatt eller sin näsduk men sanden stiger alltjämt. Om denna flygsand ligger allt för långt borta från människoboningar och den fasta marken är alltför avlägsen. Om det icke finnes några modiga män i närheten, då är denne man dömd att försvinna. Han är dömd till denna fruktansvärda och långsamma och oundvikliga begravning, som det varken går att påskynda eller fördröja, som kan vara i timmar och äger rum, under det att man är fullt frisk och färdig. Den liksom griper fast i fötterna vid varje ansträngning med ett dubbelt så hårt grepp och drager långsamt människan ned i djupet och låter henne få god tid att betrakta horisonten, träden, de grönskande fälten, de på slätterna spridda byarna och de på vattnet uppdykande seglen; fåglarna flyga och sjunga och solen upplyser himlen. Sanden är en grav, som förvandlar sig till ebb och flod, en makt, som strävar efter att bemäktiga sig en levande varelse. Varje minut finner man, att en obeveklig liksveperska är i verksamhet. Den olycklige försöker att sätta sig, att

lägga sig, att krypa, men alla rörelser påskynda hans begravning; han reser sig upp men sjunker ned ännu djupare, han tjuter, förbannar, vrider händerna och är vansinnig av förtvivlan. Nu når sanden upp till veka livet, nu räcker den bröstet och endast överkroppen är synlig. Han höjer händerna och utstöter rasande skrin, krafsar i sanden med sina fingrar och försöker att fasthålla dessa flyende ting, han stöder armbågarna mot det vikande underlaget men sanden stiger obönhörligt uppåt. Nu når den hans axlar och hans hals och endast ansiktet är synligt. Munnen ropar men fylles av sanden. Allt blir tystnad. Ögonen se ännu, men sanden fyller dem och allt blir natt. En hand sticker fram över gungflyets yta men försvinner. På detta dystra sätt utplånas en människa.

Stundom sjunker både ryttare och häst ned liksom åkaren med sin kärra. Det är ett skeppsbrott, som icke äger rum på havet. Det är jorden, som dränker en människa. Den av vattnet genomträngda jorden förvandlar sig till en snara.

Den ser ut som en slätt och är lika förrädisk som en våg. Endast avgrunden kan vara så svekfull.

Vad som kan inträffa på varje strand var också för trettio år sedan möjligt i Paris' kloaker.

Före år 1833, då de genomgripande ändringarna i Paris' kloaker ägde rum, inträffade synnerligen svåra ras.

Vattnet sipprade här och där ned och samlade sig på bottnen, som aldrig hade stor motståndskraft vare sig den var stenlagd som i de gamla kloakerna eller bestod av betong som i de nya ledningarna. Varje spricka kan giva upphov till ett ras. Kloakens botten störtade då samman och det uppstod i stället ett gyttjeträsk. Vad är ett gyttjeträsk? Det är strändernas flygsand, som helt oväntat möter vandraren under jorden, det är berget Saint-Mikael i en kloak. Den uppluckrade jorden liksom smälter, alla dess beståndsdelar befinna sig i rörelse; det liknar vatten som är jord. Djupet kan stundom vara ofantligt och det finns intet hemskare än att träffa på

ett sådant träsk. Antingen uppslukas man av vattnet eller också finner man en långsam död i jorden.

Huru fasaväckande är ej en sådan död? Om det är förskräckligt att sjunka ned i flygsanden, hur skall det då kännas att försvinna i kloaken? Man har ej längre kring sig den fria luften, dagsljuset och himlavalvet, de tusen ljuden från de levande, har ej molnen över huvudet och skymtar icke de vita seglen; man har ingen möjlighet att hoppas eller att tänka på dem, som möjligen skulle passera förbi och i sista stund räcka ut en hjälpande hand; i stället för allt detta finner man tystnaden och blindheten, ett svart valv, som redan verkar som grav, man finner döden i smutsen och orenligheten i en stenkista, där vanmakten spärrar ut sina klor i gyttjan omkring människans strupe, en vedervärdig stank, som blandar sig med dödsrosslingarna. I stället för sanden finner man de svavelfyllda dunsterna och i stället för orkanen avfallet! Förgäves ropar man, skär tänderna och kämpar mot döden i denna oändliga

stad, som över sig har en annan, som ej vet av något.

Huru fasaväckande är det ej att dö på detta sätt? Man försonas stundom med döden och dess grymhet genom den värdighet, som vilar över den. På bålet och vid katastroferna, på havet kan en man visa sig stor; bland flammorna liksom bland vågskummet kan en man visa sig som en hjälte och få en gloria över sig. I kloakerna är detta omöjligt. Här är döden smutsig. Det är en förolämpning att behöva draga sin sista suck där. De sista föremål blickarna falla på äro avskyvärda. Orenlighet är det samma som vanära. En sådan död är både ful och vanhederlig. Det kan gå an att göra som Clarence att dö i ett fat malvoisier men att som Escoubleau dö i en dypöl, det är hemskt! Det är avskyvärt att behöva spjärna emot detta och att kämpa mot döden genom att strida mot dyn. Här råder ett mörker, som påminner om avgrunden, och den döende vet ej, om han skall återuppstå som en gengångare eller som en slemmig padda.

Graven är alltid förskräckande, men här är den fasaväckande och ohygglig.

Gyttjeträskens djup och storlek variera i förhållande till underlagets mer eller mindre olämpliga beskaffenhet. Stundom kunde man finna ett träsk, som var tre eller fyra fot djupt, stundom ett, som var åtta eller tio, om man ej hade otur att träffa på ett som var bottenlöst. Ibland kunde dyn nästan göra intryck av att vara fasta marken för att vid nästa tillfälle vara helt flytande. Den, som råkade ut i Lunière-träsket, skulle icke sjunkit ned där på mindre än en dag, under det att det icke hade krävts mera än fem minuter för att försvinna i Phèlippeaux-träsket. Dyn kan vara mer eller mindre tät och tåla mer eller mindre tyngder. Det finns möjlighet för ett barn att rädda sig, där en man skulle gått under. Det första budet är att man skall befria sig från varje överflödig tyngd. Det finns icke en renhållningsman, som känner, att marken vacklar under hans fötter, vilken ej genast kastar bort sina verktyg, sin matsäck och sitt murbrukstråg.

Orsakerna till förekomsten av gyttjeträsken äro varierande; de kunna bero på den olika uppluckringen i marken eller på en av människorna icke iakttagbar uppmjukning av marken, vilket framkallas av de häftiga skyfallen under sommaren eller det silande vattnet under vintern. Det kan också inträffa, att de närliggande på märgelgrund vilande husen tynga på jordytan och låta de underjordiska gångarna spricka sönder under sitt tryck. Uppförandet av Pantheon orsakade på detta vis för ett sekel sedan ett ras i Saint-Geneviéves-källaren. Man märkte instörtandet av en kloakledning på så sätt, att vid vissa tillfällen visade sig en långsträckt och ojämn spricka mellan gatubeläggningens stenar. Men det inträffade ofta, att de underjordiska skadorna ej visade sig genom något sådant yttre tecken. Då var det synd om renhållningsarbetarna! Om de utan att vara beredda på saken trängde in i ledningarna, omkommo de ömkligen. Anteckningar från dessa tider visa, att flera arbetare ljöto döden på detta sätt. Man finner i dessa meddelan-

den bland annat namnet på den arbetare, som omkom vid ett ras i Carême-Prenantsgatan; hans namn var Blaise Poutrain, och han var en broder till den Nicolas Poutrain, som var den siste dödgrävaren på den kyrkogård, som bär namnet Charnier des Innonsents och där han själv begrovs.

Bland dessa meddelanden finner man även, att den unge och hänförande vicomte d' Escoubleau, vilken var en av hjältarna vid belägringen av Leridas, en strid där man gick till angrepp iförd silkesstrumpor och med fiolspelare i têten, en natt överraskades han hos sin kusin, hertiginnan av Sourdis, samt drunknade i ett gyttjeträsk i kloakerna, dit han flytt för att undkomma hertigen. När man förtäljde för hertiginnan denna död, bad hon om sin luktflaska och glömde för dess dofter att begråta sin älskare. Ingen kärlek kan stå emot något sådant. Kloaken hindrar alla känslor. Hero vägrar att tvaga Leanders lik. Thispe håller för näsan, när hon står inför Pyramus och säger: Usch.

VI.

TRÄSKET.

Jean Valjean befann sig just framför ett sådant träsk.

De ras, som vi ovan omnämnt, inträffade ofta på den tiden i de under Champs-Élysées belägna ledningarna, där underlaget på grund av det bristfälliga utförandet var alldeles för svagt att tåla de stora påfrestningarna. Marken utgjordes här av lera, som var lika flytande som de sandbankar, vilka befinna sig under Saint-Georges-kvarteret och som endast erhållit en viss grad av stadga genom på murbruk och betongbäddar uppförda stensättningar; grunden var sviktande och man kunde endast transportera bort avfallet genom ett gjutet rör, som fördes fram under Martyresgatan. När år 1836 den gamla kloaken un-

der förstaden Saint-Honoré, där Jean Valjean för närvarande befann sig, förstördes för att uppföras i nytt skick, stötte man på så stora svårigheter vid arbetet i den mjuka sanden, att utförandet tog ett halvt år, till stor förargelse för de i trakten boende hotellägarna och åkarna. Arbetet var livsfarligt. Man får ej glömma, att det under fyra och en halv månad regnade utan uppehåll, och att Seine översvämmade tre gånger.

Det träsk, Jean Valjean träffat på, hade uppkommit tack vare störtskuren föregående afton. Stenläggningen hade förskjutit sig tack vare sitt dåliga underlag och en massa regnvatten hade samlats här. Sedan hade raset följt. Kloakens botten hade pressats ned i gyttjan. Hur mycket? Man kan icke säga det. Mörkret var tätare än någonsin.

Jean Valjean märkte, hur den fasta marken gav vika under hans fötter och att han trampade i gyttja. Han märkte, att det fanns vatten på ytan och dy under. Men han måste fortsätta. Det var omöjligt att vända tillbaka. Marius var döende

och han var själv utmattad. Vart skulle han gå? Jean Valjean gick framåt. Avgrunden föreföll vid de första stegen föga djup. Ju längre han skred framåt, dess djupare sjönk han ned. Snart nådde gyttjan honom upp till vaden och vattnet nådde hans knäskålar. Han fortsatte alltjämt och försökte att hålla Marius så högt, att han ej berördes av vattnet. Det var ej längre möjligt för honom att vända tillbaka. Han sjönk allt längre ned i träsket. Gyttjan var tillräckligt fast för att kunna bära en man men kunde ej utan fara bära två; var för sig skulle Marius och Jean Valjean utan risk kunnat rädda sig, men trots detta fortsatte Jean Valjean att bära en man, som kanske redan var död.

Nu nådde vattnet honom redan upp till armarna, och han kände, att han sjönk allt djupare nedåt. Han kunde knappast röra sig i bottnen på det träsk, där han befann sig. Han lyfte fortfarande upp Marius och fortsatte med ansträngande av sina yttersta krafter. Man kan på gamla

målningar finna skildingar av syndafloden, där en moder bär sitt barn på detta sätt.

Jean Valjean sjönk allt längre ned, han böjde huvudet bakåt för att komma åt att andas; den, som kunnat se honom i detta mörker, skulle ha trott, att det var en mask, som flöt på det svarta vattnet. Över sig skymtade Jean Valjean Marius' nedhängande huvud och blåaktiga ansikte; han gjorde en sista ansträngning och fann i sista ögonblicket en fast stödjepunkt.

Han hakade sig fast och satte med förtvivlans raseri foten mot denna fasta mark, som för honom verkade som en till livet ledande trappa.

Den fasta punkt, som han funnit i sista ögonblicket, var fortsättningen på kloakbädden. Under påfrestningen hade det uppstått en remna, men den väl anlagda stensättningen hade endast givit vika utan att falla sönder. Jean Valjean tog sig långsamt uppför sluttningen.

När han hunnit över vattenytan stötte han mot en sten och föll omkull. Han blev liggande en stund

i dvala och försjönk i vad man skulle kunnat tro vara en bön till Gud.

Så småningom reste han på sig, genomilad av frossbrytningar och stinkande av kloakens dunster, böjd under bördan av den kanske döde mannen samt släpade sig framåt, höljd i gyttja men med sitt yttre upplyst av ett strålande ljus.

VII.

IBLAND STRANDAR MAN, NÄR MAN TROR, ATT MAN LANDAR.

Han återtog ännu en gång sin vandring.

Om han icke lämnat sitt liv i träsket, tycktes han ha lämnat sina krafter där. Denna sista oerhörda ansträngning hade utmattat honom. Hans trötthet var sådan, att han vid vart tredje eller fjärde steg tvingades hämta andan och stödja sig mot muren. En gång blev han tvungen att sätta sig ned på avsatsen för att ändra på Marius' ställning, och han trodde, att han icke skulle kunna resa sig igen. Men om hans kroppsliga krafter voro döda, så levde hans energi ännu. Han reste sig åter.

Han gick förtvivlat, nästan hastigt, ett hundratal steg framåt utan att lyfta upp huvudet, så

gott som utan att andas och stötte plötsligt emot muren. Han hade uppnått ett ställe, där kloaken gjorde en krök, och framkommen dit hade han med sitt sänkta huvud stött emot muren. Han lyfte blicken och vid den underjordiska gångens bortre ända såg han långt borta en ljusstrimma. Denna gång var det icke det olycksbådande ljuset; det var det goda, klara skenet. Det var dagsljuset.

Jean Valjean såg utgången.

En fördömd själ, vilken mitt i bränningen plötsligt varsebliver utgången från gehenna skulle känna vad Jean Valjean kände; han skulle med resterna av sina brända vingar flyga mot den strålande dörren. Jean Valjean kände icke längre någon trötthet, han kände icke längre Marius' tyngd, han återfick styrkan i sina knän, han snarare sprang än gick. Allt eftersom han närmade sig, syntes utgången tydligare och tydligare. Den bestod av en båge, icke så hög som valvet; höjden avtog så småningom. Den var icke så bred som gallret, som smalnade, allt efter som valvet

sänkte sig. Tunneln slutade trattformigt, ett olämpligt avsmalnande, byggt efter fängelseportarnas modell; i ett fängelse är ett sådant avsmalnande lämpligt, men i en kloak olämpligt, varför det också sedermera blivit ändrat.

Jean Valjean kom fram till utgången.

Här hejdades han.

Det var verkligen en utgång, men ingen, som han kunde komma ut igenom.

Valvet var stängt medels ett kraftigt galler och detta galler, vilket efter utseendet att döma, mycket sällan vred sig på sina oxiderade gångjärn, var fogat i en ram av sten med ett kraftigt lås, vilket, rött av rost, liknade en stor tegelsten. Man såg nyckelhålet och den stora rigeln djupt inskjuten i järnkrampan. Låset var tydligen stängt två gånger. Det var ett av dessa fängelselås, som det forna Paris gärna begagnade sig av.

På andra sidan om detta galler fanns den friska luften, floden, dagsljuset, den visserligen smala, men dock för att gå på tillräckligt breda flodbädden, de avlägsna kajerna, Paris, detta svalg,

där man så lätt kan gömma sig, den vidsträckta horisonten, friheten. Till höger nedåt floden skönjde man Jenabron och till vänster mot strömmen till såg man Invalidbron; platsen hade varit lämplig för att där avvakta nattens inbrott och sedan fly. Det var en av de mest ödsliga platserna i hela Paris; flodstranden mitt emot Gros-Caillou. Flugorna flögo in och ut genom gallergrinden.

Klockan kunde vara omkring nio på aftonen. Dagen avtog.

Jean Valjean lade Marius utefter muren på den del, där kloakbädden var torr, därefter gick han bort till gallret och gav det två knytnävslag; stöten var fruktansvärd, men den förorsakade ingen skakning. Gallret rörde sig icke ens. Jean Valjean grep tag i den ena stången efter den andra i hopp om att kunna rycka loss den minst kraftiga av dem och därav göra sig en hävstång för att på så sätt kunna lyfta upp porten eller bryta sönder låset. Ingen stång lät rubba sig. En tigers tänder sitta icke fastare i sina tandhå-

lor. Ingen hävstång; ingenting att bända upp med. Hindret var oöverstigligt. Ingen utväg att öppna porten.

Skulle han alltså sluta på detta sätt? Vad skulle han göra? Gå tillbaka; än en gång börja den fruktansvärda vandring, han nyss avslutat; han ägde icke nog krafter därtill. Hur skulle han förresten kunna passera detta gungfly, vilket han en gång genom ett under undsluppit? Och bakom detta gungfly, fanns icke där polispatrullen, som man sällan undslipper två gånger? Och sedan, vart skulle han sedan gå? Vilken riktning skulle han taga? Att följa sluttningen var icke att komma till målet. Om han också anlände till en annan utgång, skulle han troligen finna den stängd av en annan järndörr eller ett annat galler. Alla utgångar voro otvivelaktigt stängda på samma sätt. Slumpen hade lösryckt det galler, genom vilket han stigit ned, men säkerligen voro alla andra kloaköppningar stängda. Han hade tydligen endast lyckats fly till ett fängelse.

Det var slut. Allt vad Jean Valjean hade gjort

var till ingen nytta. Gud vägrade att hjälpa honom. De voro, såväl den ena som den andra, fångna i dödens mörka omätliga nät, och Jean Valjean kände den fruktansvärda spindeln springa av och an på de skälvande trådarna. Han vände ryggen åt gallret och sjönk ned på stenarna bredvid den alltjämt medvetslöse Marius, och hans huvud föll ned mellan hans knän. Ingen utgång! Det var den sista droppen i den ångestfyllda bägaren. Vem tänkte han väl på i sin djupa nedslagenhet? Varken på sig själv eller på Marius. Han tänkte på Cosette.

VIII.

DE SÖNDERRIVNA ROCKSKÖRTEN.

Mitt under denna hopplöshet lades en hand på hans skuldra och en låg röst sade till honom:

— Hälften var.

Vem var det, som fanns i detta mörker? Ingenting liknar drömmen så mycket som hopplösheten. Jean Valjean trodde sig drömma. Han hade icke hört några steg. Var detta möjligt? Han lyfte upp blicken.

En man stod framför honom.

Denne man var klädd i en blus; han hade nakna fötter; i sin vänstra hand höll han sina skor, vilka han tydligen tagit av sig för att kunna närma sig Jean Valjean utan att höras.

Jean Valjean tvekade icke ett ögonblick. Huru oväntat detta möte än var, hade han dock känt igen mannen. Det var Thénardier.

Ehuru Jean Valjean nästan blev uppväckt med våld, återfick han genast besinningen, van som han var vid oväntade stötar, vilka måste pareras. För övrigt kunde hans belägenhet icke bliva sämre än den var; vid en viss grad av förtvivlan finns inget crescendo, och icke ens Thénardier kunde öka detta nattsvarta mörker.

Ett spännande ögonblick uppstod.

Genom att lyfta upp högra handen till sin panna gjorde Thénardier sig därigenom en skärm, därefter rynkade han ögonbrynen, vilket tillika med en lätt hopknipning av munnen karaktäriserar den skarpsinniga uppmärksamheten hos en människa, vilken försöker känna igen en annan. Han lyckades dock icke däri. Jean Valjean vände, som vi redan sagt, ryggen mot dagsljuset och dessutom var han så vanställd, smutsig och blodig, att han icke ens vid fullt dagsljus skulle varit lätt igenkännlig. Thénardier däremot, som var belyst av det genom gallret inströmmande ljuset, visserligen en mörk men dock tillräckligt stark källardager, blev genast igenkänd av Jean

Valjean. Denna olikhet i villkoren gav Jean Valjean en viss fördel i denna hemlighetsfulla duell, vilken skulle utkämpas mellan dessa båda tillfälligheter och dessa båda män. Mötet ägde rum mellan Jean Valjean beslöjad och Thénardier maskerad.

Jean Valjean förstod genast, att Thénardier icke kände igen honom. De betraktade varndra ett ögonblick i denna skymning som om de hade mätt varandra med blickarna. Thénardier bröt först tystnaden.

— Hur ämnar du göra för att komma ut?

Jean Valjean svarade icke.

Thénardier fortsatte:

— Det är omöjligt att dyrka upp dörren. Du måste dock ut härifrån.

— Det är sant, sade Jean Valjean.

— Nåväl, hälften var.

— Vad menar du med det?

— Du har dödat mannen; det är bra, jag har nyckeln.

Thénardier visade med fingret på Marius. Därefter fortsatte han:

— Jag känner dig icke, men jag vill hjälpa dig. Du måste vara en vän.

Jean Valjean började förstå. Thénardier ansåg honom vara en mördare.

Thénardier återtog:

— Hör på, kamrat, du har inte dödat den mannen utan att se efter vad han hade i sina fickor. Giv mig min hälft, så skall jag öppna porten.

Och, framdragande en halvstor nyckel från sin trasiga blus, tillade han:

— Vill du se hur nyckeln till friheten ser ut? Här har du den.

Jean Valjean såg så fånig ut, som om han tvivlat på verkligheten av det han såg. Det var försynen, som uppenbarade sig på ett förskräckligt sätt; den goda ängeln framsteg ur jorden i Thénardiers skepnad.

Thénardier stack ned sin näve i en stor ficka, som han hade gömd under blusen, tog därifrån fram ett rep och räckte det till Jean Valjean.

— Där har du, sade han, du får det till på köpet.

— Vad skall jag göra med ett rep?

— Du behöver även en sten, men den finner du utanför. Där ligger en hel hög.

— Vad skall jag göra med en sten?

— Dumbom, eftersom du skall kasta den där gycken i floden, så behöver du en sten och ett rep; annars flyter han upp igen.

Jean Valjean tog repet; det finnes icke någon människa, som icke ibland tager emot vad som erbjudes.

Thénardier knäppte med fingrarna som om han hade fått en idé.

— Men hör du, kamrat, hur har du gjort för att komma igenom gungflyet därborta? Jag har icke vågat mig dit. Fy! Du luktar icke gott.

Efter en stund tillade han:

— Här står jag och gör dig frågor men du gör rätt i att icke besvara dem. Det är en övning till den obehagliga kvartstimma som du måste genomgå, när du står framför domaren. Och se-

dan riskerar man icke att tala för högt, när man icke talar alls. Det gör detsamma, och fastän jag icke ser ditt ansikte och icke känner ditt namn, vet jag nog, vad du är för en ändå. Sådant känner man nog till. Du har lappat till den där herrn och nu vill du gärna stoppa undan honom någonstans. Därtill fordras floden, den store gömmaren av alla dumheter. Jag skall hjälpa dig ur klämman. Att hjälpa en hedersprick, som är i knipa, det är just min specialité.

Allt under det han gillade Jean Valjeans tystnad försökte han synbarligen på allt sätt förmå honom till att tala. Han stötte till hans skuldra i avsikt att komma åt att se hans profil och utropade, dock utan att höja stämman:

— Apropå gungflyet så är du en dumbom. Varför kastade du icke ut mannen?

Jean Valjean iakttog fortfarande tystnad.

Thénardier återtog, i det han drog upp den trasa, som han använde till handduk, över strupen, en gest, som fulländar en allvarlig mans utseende.

— Kanhända har du ändå gjort klokt. Arbe-

tarna, vilka i morgon anlända hit för att täppa till hålet, skulle förmodligen ha hittat kroppen och man skulle tråd för tråd, steg för steg ha kunnat följa spåret och på så sätt skulle man ha funnit dig. Någon har passerat kloaken. Vem? Vilken väg har han tagit? Har någon sett honom smyga sig undan? Polisen har ögonen med sig. Kloaken är förrädisk och angiver lätt sitt offer. Ett dylikt fynd är en sällsynthet; det väcker uppmärksamhet; få människor använda sig av kloakerna men nästan alla begagna floden. Floden är den rätta graven. Efter en månads tid drager man upp karlen igen i Saint-Clauds kanal. Nåväl, vad gör det? Ett gammalt lik. Vem har dödat mannen? Paris. Och rättvisan gör inga undersökningar. Du har handlat alldeles klokt.

Ju mer Thénardier pratade, desto stummare blev Jean Valjean. Thénardier slog honom än en gång på skuldran. Låt oss nu komma överens om affärerna. Vi dela lika. Du har sett min nyckel, visa mig nu dina pengar.

Thénardier var hemsk, skygg, en smula hotande men tämligen vänlig.

Det märktes dock någonting egendomligt i hans sätt; han var icke fullt naturlig och verkade ej fullt obesvärad; han lade sig vinn om att icke förefalla hemlighetsfull, men på samma gång förde han samtalet i en viskande ton, och då och då lade han ett finger på munnen och mumlade: Tyst! Det var svårt att förstå varför. Där fanns ingen annan människa än de båda. Jean Valjean trodde, att några andra skurkar möjligen lågo gömda i en vrå i närheten och att Thénardier icke hade lust att dela med sig även åt dem.

Thénardier fortsatte:

— Låt oss få en uppgörelse. Hur mycket hade gycken på sig?

Jean Valjean stack ned handen i sin ficka.

Som man erinrar sig hade han vanligen penningar på sig. Hans dystra liv hade lärt honom, att detta var en nödvändig sak. Denna gång blev han dock helt oväntat överraskad. När han aftonen förut tagit på sig sin nationalgardistuni-

form, hade han i sin djupa oro glömt att taga med sig sin plånbok. Han hade endast några få penningar i sin västficka. Han vände ut och in på den gyttjiga västfickan och bredde på strandremsans sand ut en louisdor, två femfrancsstycken och fem eller sex sous.

Thénardier sköt fram underläppen och skakade betänksamt på huvudet.

— Du har dödat honom för nästan ingenting, sade han.

Han började helt närgånget att känna på Jean Valjeans och Marius' fickor. Jean Valjean, som var angelägen om att vända ryggen mot ljuset, lät honom fortsätta. Under det Thénardier sökte i Marius' rock, bortryckte han, med en taskspelades händighet och utan att Jean Valjean märkte det, en flik av den, vilken han gömde under sin blus, förmodligen i hopp om att denna tygbit skulle hjälpa honom att senare känna igen den mördade och mördaren. För övrigt fann han ingenting annat än de tretton francsen.

— Det är sant, sade han, den ene har lika litet som den andre; ni ha verkligen icke mera.

Och glömmande att han förut talat om delning, hälften var, tog han allt.

Han visade sig en smula tveksam inför de stora sousstyckena. Efter en stunds funderingar tog han likväl dem också, mumlande:

— Det gör detsamma! Det är att slå ihjäl människor alldeles för billigt.

Därefter tog han fram nyckeln från blusen.

— Nu måste du ge dig i väg, kamrat. Det är här alldeles som på marknadsplatserna, man betalar vid utgången. Du har betalt, iväg.

Och han började att skratta.

Hade han, då han lät en obekant få använda sig av denna nyckel, då han öppnade en port för någon annan än sig själv, den rena och oegennyttiga avsikten att rädda en mördare? Vi tillåta oss att tvivla på detta.

Thénardier hjälpte Jean Valjean att lyfta upp Marius på axlarna, därefter gick han på tå fram till gallret, gav Jean Valjean tecken att följa efter,

kastade en blick utåt och lade fingret på munnen och stod sedan några sekunder tveksam; när han undersökt omgivningen tillräckligt, satte han nyckeln i låset. Rigeln drogs bort och dörren vred sig på sina gångjärn. Den varken knarrade eller gnisslade. Man märkte tydligt, att både dörren och dess gångjärn voro omsorgsfullt oljade och att den antagligen öppnades oftare än man skulle ha trott. Denna tystnet var hemsk; den avslöjade brottslingars hemlighetsfulla lurande steg. Kloaken stod otvivelaktigt i komplott med något hemlighetsfullt band. Detta tysta galler var en tjuvgömmare.

Thénardier öppnade dörren endast så mycket att Jean Valjean nätt och jämt kunde komma igenom den, sedan stängde han åter gallergrinden, vred nyckeln två gånger om i låset och försvann i mörkret utan att göra mera buller av sig än en vindfläkt. Han tycktes gå med en tigers sammetstassar. Ett ögonblick senare hade denna förskräckliga försyn åter försvunnit i det osynliga.

Jean Valjean befann sig åter ute i det fria.

IX.

MARIUS SYNES DÖD.

Han lät Marius glida ned på flodkanten.

De voro ute i det fria.

De ohyggliga dunsterna, mörkret, fasan, lågo bakom dem. De omgåvos av den rena, hälsosamma och livgivande luften, vilken de nu fritt kunde inandas. Runt omkring dem rådde tystnad, men det var den nedgående solens underbara tystnad. Skymningen hade inträtt; natten närmade sig, mörkret, den store befriaren och vännen till alla dem, vilka äro i behov av en skuggande kappa för att komma bort ur en ångest. Himlen utbredde sig på alla sidor likt ett enda stort lugn. Floden forsade vid hans fötter med ljudet av en kyss. Man hörde fåglarnas samtal, när de sade varandra god natt i Champs-Ellysées armar. Några svagt tindrande stjärnor spredo ett omärkligt sken i den

omätliga rymden. Aftonen utstrålade det oändligas alla behag över Jean Valjeans huvud.

Det var den obestämda timmen, som varken säger ja eller nej. Det var tillräckligt mörkt för att man på något avstånd skulle kunna förlora varandra ur sikte, och det var tillräckligt ljust för att man på nära håll skulle kunna känna igen varandra.

Jean Valjean kände sig under några minuter oemotståndligt gripen av detta smekande lugn; det finnes sådana minuter av glömska; lidandet avstår från att plåga den olycklige; allt försvinner i tanken; friden sänker sig över drömmaren liksom ett mörker och i denna strålande skymning uppgå själens stjärnor liksom himlens. Jean Valjean kunde icke avhålla sig från att betrakta detta vidsträckta dunkel, som välvde sig över honom; omgiven av himmelens majestätiska tystnad försjönk han tankfull i beundran och bön.

Därefter böjde han sig hastigt, liksom om pliktkänslan hade vaknat inom honom, ned över Marius och tog en handfull vatten, varmed han be-

stänkte Marius' ansikte. Marius' ögonlock öppnade sig ej, men hans halvöppnade mun andades.

Jean Valjean var på väg att åter doppa sin hand i floden, då han plötsligt kände det oförklarliga obehag som man känner, då man har någon bakom sig, vilken man icke ser.

Vi ha redan förut talat om detta intryck, som var och en känner till.

Han vände sig om.

Liksom för en stund sedan stod nu åter någon bakom honom.

En högväxt man, klädd i lång överrock, stod med korslagda armar bakom Jean Valjean, som lutade sig ned över Marius; i sin högra hand höll mannen en battong, vars blyknapp man såg.

Det var som om en uppenbarelse visat sig i mörkret. En lätt skrämd människa skulle ha blivit rädd för den på grund av skymningen, och en tämligen lugn människa skulle ha blivit rädd för batongen.

Jean Valjean kände igen Javert.

Läsaren har utan tvivel gissat, att Thénardiers förföljare icke var någon annan än Javert. Efter sin oväntade räddning från barrikaden hade Javert gått till polisprefekturen, avlagt en noggrann rapport och därefter omedelbart återinträtt i tjänsten, vilken, man påminner sig den hos honom funna förteckningen, ålade honom en särskild vaksamhet över den högra strandens flodsida, vilken vette åt Champs-Elysée, och vilken, sedan en tid tillbaka dragit polisens uppmärksamhet åt sig. Där hade han varseblivit Thénardier och följt efter honom. Det övriga känner man till.

Man förstår också, att detta galler, så vänligt öppnat för Jean Valjean, var en fint av Thénardier. Thénardier visste, att Javert alltjämt fanns där. Den förföljde mannen har ett väderkorn, som sällan leder honom vilse; han måste kasta ett ben åt denne spårhund. En mördare, vilket kap! Det var ett fynd, som man icke borde gå miste om. När Thénardier släppte ut Jean Valjean i sitt ställe, gav han polisen ett nytt byte, ledde dem bort ifrån sitt eget spår, tvingade den att glömma detta

för ett ännu viktigare uppdrag, belönade Javert, något som alltid smickrar en spion, tjänade trettio francs och hade hopp om att kunna fly tack vare detta avbrott.

Jean Valjean hade passerat från ett klippskär till ett annat. Dessa båda möten med först Thénardier sedan Javert voro påfrestande.

Javert kände icke igen Jean Valjean som, vi ha redan nämnt det, icke längre liknade sig själv. Han stod fortfarande med korslagda armar, fattade med en omärklig rörelse ett ännu stadigare tag i sin battong, och sade med en kort och lugn röst:

— Vem är ni?

— Jag.

— Vilken jag?

— Jean Valjean.

Javert tog battongen mellan sina tänder, böjde knäna, lutade sig ned, lade sina båda kraftiga händer på Jean Valjeans skuldror, undersökte hans utseende och kände igen honom; deras ansikten nästan vidrörde varandra. Javerts blick var fruktansvärd.

— Uppsyningsman Javert, sade han, ni har mig i ert våld. För övrigt betraktar jag mig såsom er fånge alltsedan i morse. Jag har icke gett er min adress för att söka undfly er. Tag mig. Bevilja mig endast en sak.

Javert tycktes icke höra på. Han gav Jean Valjean en forskande blick. Hans rynkade haka sköt upp läpparna till näsan, ett tecken på djup tankfullhet. Slutligen släppte han Jean Valjean, rätade ut sig i sin fulla längd, tog battongen i sin hand och liksom i en dröm, snarare frammumlade än uttalade han denna fråga:

— Vad gör ni här? Och vem är denne man?

Han sade icke mer du till Jean Valjean.

Jean Valjean svarade och ljudet av hans röst väckte upp Javert.

— Det var just om honom jag önskade tala. Förfoga över mig alldeles som ni vill, men hjälp mig först att bära honom hem till sig. Jag ber er endast om detta.

Javerts ansikte drog sig tillsammans, såsom det

alltid gjorde varje gång, då han funderade över ett medgivande. Han sade emellertid icke nej.

Han böjde sig ned på nytt, tog ur sin ficka upp en näsduk, som han doppade i vattnet och varmed han avtorkade Marius' blodiga panna.

— Denne mannen var med på barrikaden, sade han med halvhög stämma, liksom talade han för sig själv. Det var honom, som man kallade Marius.

Javert, som var en förstklassig spion, hade, ehuru han trodde, att han skulle dö, gett akt på allt, lyssnat till allt och samlat allt i sitt minne, till och med under, som han trodde, de sista ögonblicken hade han spionerat och lutad emot gravens första trappsteg hade han gjort sina anteckningar.

Han fattade Marius' hand, sökande pulsen.

— Det är en sårad, sade Jean Valjean.

— Det är en död, sade Javert.

Jean Valjean svarade:

— Nej, icke ännu.

— Ni har alltså burit honom hit från barrikaden? anmärkte Javert.

Han måste ha varit mycket tankspridd, när han icke vidare uppehöll sig vid denna egendomliga räddning genom kloaken, och när han icke ens märkte den tystnad, som Jean Valjean iakttog efter hans fråga.

Jean Valjean tycktes å sin sida endast ha en enda tanke. Han fortsatte:

— Han bor i Marais, Filles-du-Calvairegatan hos sin morfar. Jag kommer inte ihåg hans namn.

Jean Valjean stack handen i Marius rockficka, tog upp plånboken, slog upp den sida, på vilken Marius skrivit och överlämnade den åt Javert.

Det var ännu så pass ljust, att man knude se att läsa. Javert hade för övrigt något av nattfåglarnas och kattens förmåga att se i mörker. Han uttydde de få raderna, Marius hade skrivit, och mumlade:

— Gillenormand, Filles-du-Calvairegatan 6.

Därefter ropade han:

— Kusk!

Man påminner sig att kusken väntade.

Javert behöll Marius' plånbok.

Ett ögonblick senare stannade vagnen invid flodbädden; Marius lyftes upp på baksätet och Javert satte sig bredvid Jean Valjean på framsätet. Vagnsdörren stängdes, kusken avlägsnade sig och körde längs kajerna i riktning åt Bastiljen till.

De lämnade kajerna och kommo in på gatorna. Kusken, liknande en svart skuggbild på sin kuskbock, piskade på de magra hästarna. En isande tystnad rådde i droskan. Marius, orörlig, vilande i ena hörnet, satt med nedböjt huvud, hängande armar och stela ben och tycktes endast vänta på en likkista; Jean Valjean såg ut som vore han skapad av en skugga och Javert som vore han gjord av sten; och i denna mörka vagn, vars inre upplystes liksom av en avbruten blixt varje gång de passerade en gatlykta, tycktes slumpen ha förenat och sammanfört dessa trenne tragiska och orörliga gestalter, liket, spöket och bildstoden.

X.

DEN FÖRLORADE SONENS HEMKOMST

Vid varje stöt mot gatstenarna föll en ny blodsdroppe från Marius hår.

Det var mörkt, när vagnen stannade vid nummer sex på Filles-du-Calvairegatan. Javert var den förste, som steg av, han kastade en blick mot huset för att förvissa sig om rätta numret, sedan fattade han den tunga järnkläppen, vilken enligt gamla modet var prydd med en bock och en satyr, vilka trotsade varandra, och slog ett kraftigt slag på denna. Kläppen öppnade sig och Javert sköt upp dörren. Portvakten visade sig till hälften, gäspande, yrvaken, med ett ljus i handen.

Alla sovo i huset. Man går tidigt till sängs i Maraiskvarteret; särskilt under upprorets dagar. Detta gamla hederliga kvarter, uppskrämt av revolutioner, tager sin tillflykt till sömnen, liksom

barnen gömma huvudet under täcket, när de tro, att busen kommer.

Emellertid buro Jean Valjean och kusken Marius ur vagnen. Jean Valjean höll honom under armarna och kusken under knäna.

Medan de på detta sätt buro Marius, lät Jean Valjean sin hand glida ned under hans sönderrivna kläder, kände på hans bröst och försäkrade sig om att hjärtat ännu slog. Det slog till och med en smula mindre svagt; det såg ut som om vagnens rörelser hjälpt till att återkalla honom till livet.

Javert tilltalade portvakten med den ton, som anstår en ämbetsman inför en upprorsmans portvakt.

— Bor här någon, som heter Gillenormand?

— Han bor här. Vad vill ni honom?

— Man vill lämna honom hans son.

— Hans son? sade portvakten förvånad.

— Han är död.

Jean Valjean, som, trasig och smutsig, följde bakom Javert, och vilken portvakten betraktade med fasa, tecknade med huvudet åt honom:

— Nej.

Portvakten tycktes varken förstå Javerts ord eller Jean Valjeans tecken.

Javert fortsatte:

— Han var med på barrikaden, och nu är han här.

— På barrikaden? utropade portvakten.

— Han har låtit döda sig. Gå och väck fadern.

Portvakten rörde sig icke.

— Så gå då! återtog Javert.

Och han tillade:

— I morgon kommer här att bli begravning.

— För Javert voro livets vanliga händelser kategoriskt ordnade, vilket är omtänksamhetens och försiktighetens början; varje tillfällighet hade sin särskilda avdelning; de möjliga tilldragelserna lågo så att säga i fack, ur vilka de, när det så föll sig, kunde uttagas; på gatan fanns oväsen, upprör, karneval och begravning.

Portvakten inskränkte sig till att väcka upp Basque. Basque väckte Nicolette; Nicolette väckte

tant Gillenormand. Vad morfadern beträffar, lät man honom sova, tänkande att han tids nog skulle få veta hur saken stod till.

Man bar upp Marius i första våningen utan att någon i de andra delarna av huset märkte det och lade honom på en gammal soffa i herr Gillenormands hall; under det Basque gick för att söka upp en läkare och Nicolette öppnade linneskåpet, kände Jean Valjean, att Javert vidrörde hans skuldra. Han förstod och gick ned igen, följd av Javert, vars steg hördes tätt bakom honom.

Portvakten såg dem avlägsna sig, liksom han sett dem anlända, med samma stupida häpenhet.

De stego åter upp i vagnen och kusken satte sig på sin kuskbock.

— Kommissarie Javert, sade Jean Valjean, bevilja mig ännu en sak.

— Vilken? frågade Javert barskt.

— Låt mig få återvända hem för ett ögonblick; i så fall skall jag villigt foga mig i alla edra bestämmelser.

Javert förblev tyst några minuter; han satt med hakan djupt nedtryckt i kragen. Därefter öppnade han fönstret och sade till kusken:

— Kör till Homme-Armégatan sju.

XI.

NÄR DET ABSOLUTA RUBBAS.

De samtalade icke mera under hela färden.

Vad ville Jean Valjean? Fullborda vad han påbörjat; meddela sig med Cosette, tala om för henne var Marius befann sig, kanske giva henne ett eller annat nyttigt råd och, om det var honom möjligt, vidtaga några sista anordningar. Vad hans egen person beträffar, var allt slut; Javert nade lagt beslag på honom och han gjorde intet motstånd. En annan person än han skulle måhända i en dylik belägenhet ha tänkt på att använda den lina, Thénardier givit honom eller på gallren i det fängelse, vari han skulle inspärras; men alltsedan han träffade biskopen, kände Jean Valjean en djup, from tvekan inför varje djärv handling, till och med om det gällde hans eget liv.

Självmordet, denna hemlighetsfulla våldsbragd, vilken leder till det okända, och vilken i viss mån kan innebära själens död, var otänkbar för Jean Valjean.

När de kommo in på Homme-Armégatan, stannade vagnen; gatan var så smal att vagnar icke kunde köra in där. Javert och Jean Valjean stego av.

Kusken gjorde blygsamt herr poliskommissarien uppmärksam på att sammeten i hans vagn blivit fördärvad av den mördade mannens blod och av mördarens smuts. Så hade han uppfattat saken. Han tillade, att han borde ha skadeersättning. Samtidigt tog han upp ett block ur sin ficka, bad herr poliskommissarien vara vänlig att skriva "ett litet intyg" åt honom.

Javert sköt undan papperet, som kusken räckte honom, och sade:

— Hur mycket blir det för det hela?

— Det är sju och en kvarts timma, svarade kusken och mitt sammet var alldeles nytt. Åttio francs, herr poliskommissarie.

Javert tog fram fyra guldmynt ur sin ficka och avfärdade därmed kusken.

Jean Valjean trodde, att Javerts avsikt var att till fots föra honom till högvakten Blancs-Manteaux eller till högvakten Archibes, vilka båda lågo helt nära.

De försvunno inåt gatan. Den låg som vanligt öde. Javert följde Jean Valjean. De kommo fram till nummer sju. Jean Valjean klappade på. Porten öppnades.

— Det är bra, sade Javert. Gå upp.

Han tillade med ett egendomligt uttryck och liksom om det varit honom svårt att tala på detta sätt:

— Jag väntar er här.

Jean Valjean betraktade Javert. Detta handlingssätt var icke likt hans vanliga. Eftersom Jean Valjean nu var fast besluten att överlämna sig, överraskade det honom icke mycket, att Javert fattat ett slags förtroende till honom, samma förtroende som katten, vilken beviljar råttan tillstånd att fritt röra sig intill det ögonblick, då hans klo sluter sig. Han sköt upp porten, steg in i huset, ro-

pade åt portvakten, vilken redan hade gått och lagt sig:

— Det är jag, och gick sedan upp för trappan.

När han kommit upp i första våningen, stannade han. Alla smärtsamma färder ha sina stationer. Förstugans fönster, som var ett fallfönster, stod öppet. Liksom i många gamla hus erhöll trappan sitt dagsljus genom ett fönster, vilket vette ut åt gatan. Gatulyktan, vilken hängde alldeles mitt emot, spred sitt sken över trappstegen, vilket var en ljusbesparing för hyresgästerna.

Kanske var det för att andas, eller kanske skedde det helt mekaniskt, när Jean Valjean sträckte ut huvudet genom fönstret. Han såg ned på gatan. Den var helt kort och den upplystes av lyktan från den ena ändan till den andra. Jean Valjean blev alldeles bländad av överraskning; där fanns ingen människa längre.

Javert hade gått sin väg.

XII.

MORFADERN.

Betjänten och portvakten hade tillsammans burit in Marius i salongen, och han låg alltjämt utan medvetande på den soffa, där man nedlagt honom. Den omedelbart eftersände läkaren hade genast anlänt. Fröken Gillenormand hade stigit upp.

Hon gick förskräckt fram och tillbaka, knäppte samman händerna och var ur stånd att göra någonting annat än att utropa: Min Gud, är det verkligen möjligt! Då och då tillade hon: Allt kommer att drunkna i blod!

När den första förskräckelsen givit vika, genomträngdes även hon av ett visst filosofiskt lugn som avspeglade sig i dessa ord:

— Det måste sluta på detta sätt!

Hon gick så långt, att hon tillade:

— Jag har alltid sagt det!

Vilket är den vanliga frasen vid dessa tillfällen.

På order av läkaren hade en tältsäng ställts i ordning bredvid soffan. Läkaren undersökte Marius, och sedan han funnit, att hjärtat ännu slog och att den sårade ej hade någon allvarlig skada i bröstet samt att blodet vid munvinklarna kom från näsborrarna, sträckte han ut honom på sängen med huvudet en smula lägre än den övriga kroppen och med blottad överkropp för att underlätta andningen. Fröken Gillenormand avlägsnade sig, när hon såg, att läkaren började kläda av Marius. Hon började i stället att fingra på sitt radband inne i sitt eget rum.

Marius' överkropp hade icke lidit någon större inre skada; en kula hade hejdats av plånboken och tvingats ur sin bana, så att den vid sidan om revbenet åstadkommit en kraftig skråma, vilken likväl var fullständigt ofarlig. Den långa vandringen under jorden hade ytterligare försvårat

skadan vid nyckelbenet och detta var allvarligt. Överallt på armarna fann man spår av sabelhugg. Ansiktet vanställdes icke av något sår men själva huvudet var fullständigt betäckt med rispor. Vad skulle bliva resultatet av dessa sår? Hade de nått djupare än till själva huvudsvålen? Var själva skallens ben träffade? Man kunde ännu icke säga det. Man hade anledning att oroa sig med tanke på att dessa sår förorsakat en svimning och att man ej alltid vaknar ur en sådan vanmakt. Den stora blodförlusten hade vidare ökat den skadades utmattning. Nedre delen av kroppen hade varit fullständigt skyddad av barrikaden.

Den baskiske tjänaren och Nicolette gjorde i ordning förbandsartiklarna. Man hade ingen charpi och läkaren hade därför för tillfället hejdat blodflödet med bomull. Vid sidan av sängen stod ett bord med instrument samt tre tända ljus. Läkaren tvättade den sårades ansikte och huvud med kallt vatten. Tvättfatet färgades ögonblick-

ligen rött. Portvakten lyste honom med ett ljus i handen.

Läkaren var allvarlig och eftertänksam. Då och då gjorde han ett avböjande tecken med huvudet, som om han svarade på en fråga, han själv framställt. Dylika samtal med sig själv är ett dåligt tecken i ett sjukrum.

Just när läkaren hade tvagit Marius' ansikte och med fingrarna lätt vidrört de alltjämt slutna ögonlocken, öppnades en dörr i andra ändan av rummet, och en lång, blek gestalt visade sig.

Det var morfadern.

Sedan två dagar hade upproret i hög grad uppskakat och retat herr Gillenormand. Han hade icke sovit föregående natt och hade hela dagen gått som i feber. Han hade gått tidigt till vila och givit order om att man noga skulle stänga till hela huset samt sedan domnat bort av ren trötthet.

Gamla människor sova lätt, och eftersom herr Gillenormands rum gränsade till salongen, så hade han, trots alla försiktighetsmått, väckts av

bullret. Han blev förvånad över den ljusstrimma, som han såg sila genom dörren och hade lämnat bädden samt trevande gått fram till salongen.

Förvånad stod han på tröskeln med ena handen på den halvöppna dörrens lås, framåtböjd och med vacklande huvud; han bar en vit nattrock, som hängde i raka veck och påminde om en liksvepning. Hela hans utseende väckte tanken på en gengångare, som blickar ned i en grav.

Han såg sängen med den sårade mannen, som låg där orörlig och vaxblek med slutna ögon, öppen mun, färglösa läppar, naken till midjan och överallt betäckt med röda sår, vilka klart belystes av vaxljusen.

Den gamle genomilades av en frosskakning från huvud till fot; hans ögon, vilka på grund av hans höga ålder voro gula, beslöjades och verkade glasartade, samtidigt som hela hans ansikte fick de skarpa konturerna hos en dödskalle, armarna hängde slappt nedåt som om en fjäder hade brustit och hans häpnad visade sig därigenom att hans gammalmanshänder hjälplöst spär-

rade ut fingrarna. Knäna vekos och genom nattrockens öppning skymtade man de stackars nakna benen, som voro betäckta med vitt hår. Han viskade: Marius!

— Man har just fört hit unge herrn, sade betjänten. Han har varit på barrikaden och....

— Han är död! utropade den gamle med en fruktansvärd röst. Den skurken.

I detta ögonblick förvandlades denne på gravens brädd stapplande hundraåring till en rak och spänstig yngling.

— Det är ni, min herre, sade han, som är läkaren. Vill ni börja med att säga mig en sak. Han är död, icke sant?

Fylld av oro och ängslan svarade icke läkaren.

Herr Gillenormand vred sina händer och utstötte ett fasaväckande skratt.

— Han är död! Han är död! Han har låtit döda sig på barrikaderna, han har gjort det av hat till mig! Den blodtröstige kanaljen! Det är på detta sätt han kommer tillbaka! Han är död! Han gick fram till ett fönster och öppnade

det, som om han varit nära att kvävas, samt började utåt gatan och mörkret hålla följande tal:

— Genomborrad av sablar, mördad, dödad, sönderskuten, huggen i stycken, det är vad som hänt den stackaren! Han visste allt för väl, att jag väntade på honom, att jag gjort hans rum i ordning, och att jag över min säng hängt upp ett porträtt från den tid, då han ännu var ett litet barn! Han visste, att han bara behövde komma tillbaka, att jag sedan år längtat efter honom och att jag på kvällarna satt framför brasan med händerna i knäet utan att veta vad jag skulle göra, och att jag varit en stor narr! Du visste allt detta, att du bara behövde vända tillbaka och säga:

— Det är jag — och att du då skulle ha varit herre här i huset och att jag skulle lytt din minsta vink och att du skulle kunnat göra vad du önskat med din gamle tok till morfader! Allt detta visste du, men du sade:

— Nej, han är en rojalist, och jag skall icke gå till honom! Därför gick du till barrikaderna och har låtit döda dig av ren elakhet och för att häm-

nas på mig för vad jag sagt dig om hertigen av Berry! Det är detta, som är skändligt, låtom oss gå till vila och sova lugnt! Han ör död! Det är på detta sätt man vaknar!

Läkaren började bliva orolig av dubbel anledning och lämnade ett ögonblick Marius för att taga herr Gillnenormand i armen. Denne vände sig om, såg på läkaren med ögon som voro blodsprängda och sade lugnt:

— Jag tackar er. Jag är lugn, jag är en man, jag har sett Ludvig XVI dö, och jag kan bära en sorg. Det finns en sak, som är fruktansvärd, och det är att tänka sig, att det är edra tidningar som ställt till allt detta. Ni ha velat ha pennfäktare, talare, advokater tribuner, diskussioner, framåtskridande, ljus, människans rättigheter, yttrandefrihet, och se på vilket sätt man för hem ett barn till sitt hem! Marius! Det är avskyvärt! Dödad! Död före mig! En barrikad! Den skurken! Doktor, ni bor här i kvarteret, icke sant? Visst känner jag er. Jag har sett er vagn från mitt fönster. Jag vill säga er en sak. Ni tar fel. om

ni tror, att jag är förbittrad. Man blir icke ond på en död. Det skulle vara dumt. Han är ett barn, som jag har uppfostrat. Jag var redan gammal, när han var en liten gosse. Han lekte vid Tuilerierna med sin lilla spade och sin skottkärra, och för att ej vaktarna skulle gräla på honom, så täppte jag medels min käpp till de hål, han gjorde i marken med sin spade. En dag ropade han: Ned med Ludvig XVIII och gick sin väg. Det var icke mitt fel. Han var frisk och sund och blond. Hans mor är död. Har ni lagt märke till, att alla små barn äro blonda? Vad beror det på? Han var en son till en av de där skurkarna från Loire. Men barnen ha ingen del i sina fäders brott. Jag kommer ihåg, när han ej var högre än så här. Han kunde icke lära sig att säga a. Han talade så mjukt och sakta, att man skulle kunna tagit honom för en fågelunge. Jag erinrar mig, att man en gång, när vi befunno oss framför den farneiska Herkules, människorna bildade en ring runt kring honom bara för att beundra honom, så vackert var detta barn! Han hade ett huvud,

som man annars bara ser på tavlor. Jag domderade med min grova röst och hotade honom med min käpp, men han förstod, att det bara var skämt. När han på morgnarna kom in i mitt rum, så var jag barsk men för mig var han solen. Man kan icke hålla stånd mot de där små pyrena. De taga oss gamla till fånga och släppa icke taget. Sanningen är, att det icke fanns något älskligare än detta barn. Vad säger ni nu om Lafayette, Benjamin Constant och Tirecuir, de Corselles, vilka ha dödat honom för mig? På detta sätt kan det icke få fortsätta!

Han närmade sig den alltjämt likbleke och orörlige Marius. Läkaren hade närmat sig den sårade, och morfadern fortsatte att vrida händerna. Den gamles vita läppar rörde sig mekaniskt, och man kunde nätt och jämt bland hans rosslande andedräkt urskilja dessa ord:

— Den hjärtlöse! En klubbist! Den skurken! framviskade förebråelser mot ett lik från en man på gravens brädd.

Så småningom, liksom vid alla inre utbrott,

började orden ordna sig till sammanhängande meningar, men morfadern syntes ej längre äga nog styrka att uttala dem; hans röst var så svag och slocknad, att den syntes komma från bottnen av en avgrund.

— Det spelar ingen roll för mig, ty även jag skall snart dö. Och att tänka sig, att det i Paris ej finns en enda tösunge, som ej skulle varit själaglad över att få lyckliggöra den där stackaren! En skojare, som i stället för att roa sig och taga vara på tiden gett sig in i slagsmål och låtit döda sig som en idiot! Varför? För vad? För republiken! I stället för att hansa på Chaunière som en ung man bör göra! Vad har man då för nytta av att vara tjugo år? Republiken är allt en härlig tillställning! Stackars mödrar, som sätta välskapade barn i världen! Men nu är han död. Det blir två lik på en gång nere i porten. Hur har du kunnat låta dig behandlas på detta sätt för general Lamarques' skull! Vad hade du med den där general Lamarque att göra? En sådan slagskämpe! En pratmakare! Att låta döda sig för

en död! Kan man icke bli galen att tänka på detta? Kan man förstå något sådant? Och vid tjugo år! Och utan att vända på huvudet för att se efter, om han lämnade någon efter sig? När det finns gamla hedersmän, som på så sätt tvingas att dö ensamma! Du kan dö i ditt hål, din gamla uggla! Så mycket bättre, det var vad jag väntade, och det kommer att taga livet av mig. Jag är allt för gammal, jag är hundra år, jag är hundratusen år, och för länge sedan har jag förvärvat rätten att dö. Detta har givit mig dråpslaget. Jag är lycklig över att allt är slut. Vad tjänar det till att inandas amoniak och alla andra läkemedel? Det är förspilld möda, ni idiotiske läkare! Ser ni inte, att han är död, riktigt död! Jag förstår mig på den saken, jag som är död. Han har inte gjort någonting till hälften. Den här tiden är avskyvärd, avskyvärd, avskyvärd, och här har ni mina tankar om er, om edra idéer och systemer och härskare om er, förbannade bläcksuddare och doktorer och filosofer, om alla de revolutioner, som nu i sextio år skrämt upp tor-

parna i Tuilerriernas parker! Eftersom du varit utan medkänsla och låtit döda dig på detta sätt, kommer jag icke att sörja över din död, förstår du det, din mördare! Just i detta ögonblick öppnades långsamt Marius' ögon och hans ännu av dvalan beslöjade blick stannade på herr Gillenormand.

— Marius! utropade den gamle. Marius! Min käre Marius! Mitt barn! Min älskade son! Dina ögon ha öppnats, du ser på mig, du lever, tack! Han sjönk avsvimmad ned på golvet.

FJÄRDE BOKEN.

Javert bringas ur jämvikten.

Javert hade avlägsnat sig med långsamma steg från Homme-Armégatan.

För första gången i sitt liv gick han med huvudet sänkt och för första gången gick han även med händerna på ryggen.

Av de båda ställningar, Napoleon oftast intog, brukade Javert endast använda sig av den, som uttrycker beslutsamhet, det vill säga armarna i kors över bröstet, den andra, som uttrycker obeslutsamhet, eller händerna på ryggen, tyckte han icke om.

Nu hade en förändring inträtt; hela hans strama och dystra hållning bar en prägel av ångest.

Han gick allt längre och längre in i de tysta gatorna.

Men han följde en viss riktning.

Han tog kortaste vägen till Seinen, nådde fram till Ormeskajen, gick längs utefter den, passerade Grévetorget och stannade något stycke från högvakten på Châtelettorget vid hörnet av Notre-Damebron. Seinen bildar här mellan Notre-Dame- och Changebroarna å ena sidan och kajerna Mégisserie och Fleurs å den andra sidan en sorts kvadratformig sjö, vilken genomskars av en fors.

Denna del av Seinen är särdeles fruktad av sjöfararna. Ingenting är heller farligare än denna fors, vid den tiden inklämd och liksom uppretad av den nu nedrivna kvarnens stolpverk. De båda broarna, som lågo så nära varandra, ökade faran; vattnet slår med fruktansvärd kraft mot broarnas valv. Det slungar förfärliga massor av skum, som hopar sig där; vågorna skaka brostolparna, liksom försökte de rycka bort dem med sig. De, som falla ned här, komma aldrig mera till synes; de skickligaste simmare finna här sin död.

Javert stödde båda armbågarna mot bröstvärnet, sköt ned hakan i händerna, och medan hans fing-

rar automatiskt grepo om hans täta polisonger, funderade han.

Någonting nytt, en revolution, en katastrof hade försiggått inom honom; detta var orsak nog för att han skulle fundera.

Javert led fruktansvärt. Sedan några timmar tillbaka hade Javert upphört att vara enkel. Han kände sig besvärad; denna hjärna, som brukade vara så klar i sin blindhet, hade med ens förlorat sin genomskinlighet; ett moln hade uppstått i kristallen. Javert kunde icke dölja för sig själv, att han inom sig kände hur plikten liksom delade sig och strävade åt två olika håll. Då han så plötsligt och oväntat mötte Jean Valjean vid floden, kunde hans känslor jämföras med vargens, då denne griper tag i ett byte och med hundens, då denne återfinner sin herre.

Han såg framför sig två vägar, vilka båda voro lika raka; men vad som förfärade honom var, att han såg två, han, som i hela sitt liv aldrig vetat av mer än en enda rak linje. Hans ångest ökades, när han märkte, att dessa båda vägar gingo i motsatta

riktningar. Den ena av dessa linjer ville icke ha någonting att göra med den andra. Vilken av dessa två var nu den rätta?

Hans belägenhet var omöjlig att beskriva.

Att ha en ogärningsman att tacka för livet, att mottaga denna skuld och återgälda den, att ofrivilligt jämnställas med en straffånge, att betala honom en tjänst med en annan tjänst, att låta honom säga till sig: "Gå din väg", och i sin tur säga till honom: "Du är fri"; att av personliga skäl offra plikten, denna hedersskuld till det allmänna, kanske till och med något däröver stående, att förråda samhället för att förbli sitt samvete troget, kort sagt, att veta, att alla dessa otänkbarheter blivit förvandlade till verklighet, allt detta var orsak till hans häpenhet.

En sak hade förvånat honom, det var att Jean Valjean hade benådat honom; en annan sak hade förstenat honom, det var att han, Javert, hade benådat Jean Valjean.

Var befann han sig? Han sökte finna sig själv, men lyckades icke.

Vad skulle han göra nu? Att utlämna Jean Valjean vore illa; att låta honom förbli fri var även illa. I det första fallet sjönk han, ämbetsmannen, lägre än straffången; i det andra steg straffången högre än lagen och trampade den under sina fötter. I båda fallen var det vanära för honom, Javert. I alla de utvägar, som kunde tänkas, fanns ett fall. Ödet har sina bestämda ytterligheter, som gränsa till det omöjliga, och bortom vilka livet endast är ett bråddjup. Javert befann sig vid en av dessa ytterligheter.

En sak som förorsakade honom ångest var den, att nödgas tänka. Det våldsamma i alla dessa stridiga sinnesrörelser tvingade honom därtill. Tanken var för honom en alldeles okänd sak; den föreföll honom främmande och smärtsam.

I tanken finnes alltid en viss kvantitet inre upproriskhet; det förargade honom att känna denna upproriskhet inom sig.

Att tänka på någonting, som låg utanför den trånga kretsen av hans tjänsteåligganden, hade alltid varit någonting, som han ansett onödigt och

tröttsamt; men att tänka på den förflutna dagen var en tortyr. Han måste dock efter alla dessa upprörande händelser rannsaka sitt samvete och stå till svars för sig själv.

Den handling, han för en stund sedan begått, kom honom att rysa. Han, Javert, hade tvärt emot polisförordningen, tvärt emot alla sociala och juridiska bestämmelser, ja, tvärt emot lagen funnit för gott att skänka en brottsling friheten; detta hade förefallit honom vara rätt; han hade låtit sina personliga angelägenheter intaga de offentliga angelägenheternas plats; var icke detta någonting fruktansvärt? Varje gång han tänkte på denna oerhörda, namnlösa gärning, som han utfört, darrade han ifrån huvud till fot. Vad skulle han bestämma sig för? En enda utväg återstod honom: Att skyndsamt återvända till Homme-Armégatan och låta häkta Jean Valjean. Han insåg tydligt, att detta var vad han borde göra. Men han kunde det icke.

Någonting spärrade denna väg för honom.

Någonting? Vad? Finns det då någonting an-

nat än domstolarna, polisen, myndigheten? Javert kände sig alldeles förvirrad.

En galärslav fridlyst! En straffånge oåtkomlig för rättvisan! Och detta genom hans, Javerts, förvållande.

Att Javert och Jean Valjean, den ena bestämd att bestraffa, den andra att bliva bestraffad, att dessa båda män, såväl den ene som den andre, båda lagens tillhörigheter, kunde komma i den ställningen att de båda satte sig över lagen, var icke detta fruktansvärt?

Alltså! Sådana oerhördheter skulle få passera utan att någon därför straffades! Skulle Jean Valjean, mäktigare än hela samhällsordningen få förbliva fri, och skulle han, Javert, fortsätta att äta statens bröd?

Hans drömmerier blevo så småningom förfärliga.

Under dessa drömmerier skulle han även ha kunnat förebrå sig, att han låtit föra upprorsmannen till Filles-du-Calvairegatan, men därpå tänkte han icke alls. Det mindre felet försvann totalt in-

för det större. För övrigt var förmodligen denna upprorsman död, och enligt lagen upphöra alla förföljelser i och med döden.

Jean Valjean, det var den tyngd, som vilade över hans själ.

Jean Valjean bringade honom ur fattningen. Alla de axiomer, som varit hela hans livs stödjepelare, ramlade inför denne man. Jean Valjeans ädelmod mot honom, Javert, överväldigade honom. Han drog sig till minnes andra händelser, händelser, som han förut ansett vara lögner och galenskaper, vilka nu föreföllo honom verkliga. Herr Madeleine visade sig bakom Jean Valjean, och dessa båda gestalter förenade sig på ett sådant sätt, att de till slut utgjorde en enda, och den var vördnadsvärd. Javert kände någonting förfärligt smyga sig in i hans själ, beundran för en galärslav. Att hysa vördnad för en straffånge, är detta verkligen möjligt? Han darrade vid tanken härpå, men han kunde icke bli den kvitt. Han försökte bekämpa denna känsla, men i djupet av sin själ måste han

dock erkänna, att denne olycklige var storslagen. Detta var vidrigt.

En ogärningsman välgörande, en straffånge medlidsam, mild, hjälpsam, ädelmodig, belönande ont med gott, betalande hat med förlåtelse, sättande medlidandet framför hämnden, hellre uppoffrande sig själv än en fiende, räddande den, vilken störtat honom, knäböjande på dygdens topp, snarare lik en ängel än en människa! Javert måste tillstå för sig själv, att ett sådant vidunder verkligen existerade.

Men på detta sätt kunde det icke fortsätta.

Dock hade han icke utan motstånd givit vika för detta vidunder, denna nedriga ängel, denna förskräcklige hjälte, på vilken han både vredgades och var förvånad. Medan han satt i vagnen mitt emot Jean Valjean, hade lagtigern inom honom rutit minst tjugo gånger. Minst tjugo gånger hade han haft lust att kasta sig över Jean Valjean, gripa honom och arrestera honom. Vilket hade väl varit enklare? Han hade endast behövt ropa till någon högvakt, som de passerade:

— Här är en förrymd straffånge!

Han hade endast behövt säga till soldaterna:

— Denne man är eder, tag honom!

Sedan kunde han ha gått sin väg, lämnat kvar denna fördömde och olycklige man och icke brytt sig vidare om saken. Denne man var ju för alltid lagens fånge; varför skulle icke lagen få göra med honom vad den ansåg vara nödvändigt. Vad var mera rättvist? Javert hade sagt allt detta till sig själv; han hade också önskat handla i överensstämmelse med dessa åsikter, han hade önskat gripa denne man, men då, likaväl som nu, hade han inte kunnat göra det. Varje gång hans hand höjt sig mot Jean Valjeans rockkrage, hade den åter fallit ned, liksom dragen av en oerhörd tyngd, och i sitt inre hade han hört en egendomlig röst, som sade till honom: Det är bra. Utlämna din räddare. Låt sedan hämta fram till dig Pontius Pilatus' tvättfat och två dina händer.

Därefter började han anställa betraktelser över sin egen person, och ju större han fann Jean Val-

jean, desto mera liten och hopkrumpen fann han sig själv.

En straffånge var hans välgörare.

Men varför hade han tillåtit denne man att skänka sig livet? Han hade haft rättighet att bliva dödad på denna barrikad. Han borde ha begagnat sig av denna rätt. Han borde ha kallat de andra upprorsmännen till hjälp mot Jean Valjean och med våld låtit skjuta sig; detta hade varit bättre.

Hans ångest nådde sin höjdpunkt, när han kände sin forna visshet försvinna. Han kände sig lik en planta, vars rötter blivit uppryckta. Lagboken var nu blott en spillra i hans hand. Han kände förebråelser av ett för honom okänt slag. Han erfor känslor, så helt olika den lagliga bestämda övertygelse, som hittills varit hans enda måttstock. Att förbliva hederlig på samma gamla sätt som han förut varit det, tillfredsställde honom icke längre. En mängd oväntade fakta framträdde och kuvade honom. En alldeles ny värld uppenbarade sig för hans själ. Han såg en välgärning, som gives och mottages, förbarmande, tillgivenhet, överseende,

medkänsla, som besegrar hårdheten, avskaffandet av obeveklig fördömelse, möjligheten att upptäcka en tår i lagens öga, ett slags gudomlig rättvisa, vilken uppträder på ett motsatt sätt till den mänskliga rättvisan. Han varseblev i detta fruktansvärda mörker en okänd, moralisk soluppgång; den föreföll honom fruktansvärd, och den förbländade honom. Han liknade sig själv vid en uggla, vilken tvingas att kasta blickar omkring sig som en örn.

Han sade till sig själv, att det således ändå var sant, att det fanns undantag, att myndigheterna kunde bringas ur fattningen, att man måste frångå den fastställda regeln, att allt ändå inte passade in i lagförordningarna, att det oförutsedda också kunde vinna anklang, att en straffånges dygd kunde lägga ut snaror för ämbetsmannens, att det vidunderliga kunde vara gudomligt, att ödet kunde lägga ut försåt, och med förtvivlan tänkte han på, att icke ens han hade kunnat undkomma en dylik överrumpling.

Han tvingades erkänna, att godheten verkligen fanns till, denne fånge hade varit god. Och, märk-

värdigt nog, hade han även själv varit god. Således försämrades han.

Han fann sig feg. Han kände avsky för sig själv.

Javerts ideal var icke att vara mänsklig, att vara stor, att vara sublim; det var att vara oförvitlig.

Nu hade han begått ett fel.

Hur hade detta kunnat hända? Huru hade detta kunnat gå därhän? Han skulle icke ha kunnat säga det själv. Han lutade sitt huvud mellan båda sina händer, men det tjänade ingenting till, han förmådde icke förklara det ändå.

Säkerligen hade alltid hans avsikt varit att utlämna Jean Valjean åt lagen, vars fånge denne var, liksom han, Javert, själv varit dess slav. Medan han suttit mitt emot honom, hade han icke ett ögonblick tänkt att låta honom få gå sin väg. På något märkvärdigt sätt, vilket han själv icke förstod, hade hans hand öppnat sig, och han hade släppt honom lös.

Alla möjliga nya oförklarliga saker passerade förbi hans ögon. Han ställde frågor till sig själv

och han besvarade dem; dessa svar förfärade honom. Han frågade sig själv:

Denne straffånge, denne förtvivlade varelse, som jag förföljt med hätskhet, och som haft mig i sitt våld, som kunnat hämnas, som borde ha gjort det, såväl för sitt gamla groll som för sin trygghets skull, vad gjorde han, då han skonade mig? Sin plikt. Nej. Någonting mera. Och jag, vad gjorde jag, när jag i min tur skonade honom? Min plikt. Nej. Någonting mera. Det fanns alltså någonting mer än plikten? Hunnen hit i sina tankar, blev han förskräckt; hans vågskål var i olag, den ena skålen sänktes ned i avgrunden, den andra höjdes ända upp mot himlen; Javert förskräcktes icke mindre över den, som befann sig ovanför honom än över den, som befann sig nedanför. Utan att vara det ringaste Voltaieran eller filosof eller vantrogen — han var tvärtom av instinkt full av vördnad för styrkan — ansåg han den likväl icke vara annat än en värdefull del av samhället; ordningen var hans dogm och tillfredsställande nog för honom, och alltsedan han nått mogen ålder och

blivit tjänsteman, förlade han nästan alla sina religiösa känslor till ordningsmakten, i det han var, vi bruka här orden utan den ringaste ironi och på fullt allvar, han var, ha vi sagt spion på samma sätt som han var präst. Han hade en överordnad, herr Gisquet, och han hade hittills knappt tänkt på, att det fanns en annan över honom, Gud.

Denne nye chef, Gud, fick han nu helt oförmodat känning av och fann sig förvirrad.

Han bragtes ur fattningen av denna oväntade närvaro och visste ej, vad han skulle göra med denna högsta överordnade, ty han var icke okunnig om att en underordnad ständigt är tvungen att böja sig, att alltid lyda, att varken klandra eller disputera och att inför en överordnad, som väcker allt för stor häpnad, den underordnade icke har någon annan möjlighet än att begära sitt avsked.

Men hur skulle han framlägga sin avskedsansökan till Gud?

Det var till denna fråga han alltid återkom, och den hade ständigt övertaget i hans själ, och han kunde icke glömma, att han begått en fruktansvärd

förseelse. Han hade blundat för det faktum, att en dömd återfallsförbrytare hade fått fly. Han hade just släppt en galärslav. Han hade berövat lagen en man, som tillhörde den. Han hade gjort allt detta. Han förstod sig icke längre själv. Han förstod ej ens orsaken till sin handling, och allt svindlade för honom. Han hade hittills levat i den blinda tro, som skapas av en redlighet, som ej känner sina motiv. Denna tro hade lämnat honom, och han var ej samme redbare man. All hans tro hade skingrats. Han belägrades obönhörligt av sanningar, som han icke ville kännas vid. Han måste i framtiden bliva en annan människa. Han kände den egendomliga smärtan hos ett samvete, som helt oförmodat opererats för starr. Han började att se, vad han icke önskade att se. Han kände sig tom, onyttig, rubbad ur sitt vanliga liv, berövad allt och utstött. Ämbetsmannen var död i honom. Han hade icke längre något existensberättigande.

Vilken fruktansvärd situation att vara upprörd! Att vara av granit och tvivla! Att var straffets

personifikation, gjuten i ett enda stycke i lagens stöpform och plötsligt finna, att under detta bronsbröst det finnes något orimligt och upproriskt, som nästan liknar ett hjärta! Att komma så långt att man lönar gott med gott, fastän man sagt sig ända till denna dag, att det goda är det onda! Att vara vakthund och släppa förbrytaren, att vara av is och smälta, att vara en gripklo och bliva en hand, att plötsligt finna, hur fingrarna släppa taget, vilken fruktansvärd sak!

Att vara ett kastvapen och icke längre känna sin bana utan studsa tillbaka!

Att vara tvungen att erkänna detta: Att det ofelbara icke är ofelbart, att tron kan misstaga sig, att allt icke är sagt, när lagen har talat, att samhället icke är fullkomligt, att auktoriteten kan vackla och att det är möjligt, att det kan uppkomma sprickor i det oförgängliga, att domarna äro människor, att lagen kan misstaga sig, liksom domstolarna! Detta bildade en spricka i det oändliga blå firmamentet!

Vad som skedde inom Javert var att ett rak-

linjigt samvete slungades ur sin bana, det var ett oemotståndligt krossande av en redlighet, som förintades mot Gud. Detta var säkerligen egendomligt. Att ordningens upprätthållare, att auktoritetens handhavare, ridande på en blind järnhäst sin raka väg, kan avväpnas genom en ljusstråle! Att det oföränderliga, det riktiga, det geometriska, det passiva och fullkomliga kan tvingas att böja sig! Att det även för ett lokomotiv kan finnas en Damaskusväg!

Förstod Javert, att Gud, som alltid finnes inom människan, kämpar mot människan och ställer det rätta samvetet mot det dåliga, att han hindrar sin gnista att slockna och därför tillkallar en stråle av minne från solen samt därmed tvingar själen att igenkänna den absoluta sanningen genom att jämföra den mot den relativa och att detta tillhör de mest storslagna och vackra händelserna i vårt inre? Insåg Javert detta? Klargjorde han detta för sig? Tydligen icke. Men under trycket av detta obegripliga kände han, att hans hjärna liksom vidgades.

Han var mer ett offer för detta under än den därigenom förvandlade. Förtvivlad underkastade han sig sitt öde. Han såg i detta endast den oerhörda svårigheten i att vara till. Det föreföll honom, som om hädanefter han aldrig fritt skulle kunna draga andan.

Han var icke van vid att känna över sig något okänt.

Allt, vad han hittills haft över sig, hade för hans blick visat en klar och genomskinlig yta; intet hade varit okänt eller mörkt, allt hade varit bestämt sammanlänkat, tydligt, klart, begränsat och slutet; allt hade varit förutsett; auktoriteten är ett föremål i endast två dimensioner; man kan ej falla, när man befinner sig på ett plan eller känna någon svindel. Javert hade aldrig sett det okända underifrån. Det oregelbundna, det oväntade, det oordnade kaos, möjligheten att glida ned i en avgrund, detta är ting, som gäller de lägre regionerna, upprorsmännen, de onda och de olyckliga. Nu vände sig Javert bakåt och förskräcktes plötsligt av åsynen av detta oerhörda: En avgrund ovanför sig.

Vad nu! Skulle allt störta ned! Han kände sig fullständigt förvirrad. Varpå kunde man då lita? Allt, varpå han trodde, föll ju i spillror.

Kunde alltså den svaga punkten i samhällets rustning fyllas av en högsinnad brottsling? Kunde en hederlig lagens tjänare plötsligt se sig i valet och kvalet mellan tvenne brott, mellan brottet att låta en man undslippa och brottet att arrestera honom? Var alltså allting ej givet för en statens tjänsteman? Kunde det alltså finnas återvändsgränder även för plikten? Var allt detta verkligt? Var det sant, att en för detta brottsling, böjd under sitt straff, kunde resa sig upp på nytt och sluta med att ha rätt? Kunde man tro något sådant? Fanns det då tillfällen, där lagen borde draga sig tillbaka för ett brott, som förvandlas genom framstammade ursäkter?

Det var så, och Javert insåg det och kunde ej tvivla på det, kunde icke ens förneka det utan måste gilla det. Det var avskyvärt, att verkligheten kunde visa sig så vanskapt.

Om verkligheten gjorde sin plikt, skulle den be-

gränsa sig till att vittna åt lagen; det är Gud, som sänder verkligheten. Skulle alltså hädanefter anarkien komma uppifrån? Således skulle hädanefter, ty Javert såg allt förstorat av ångesten och genom förvirringens optiska villa, i det att all', som kunde korrigera hans uppfattning, samhället, mänskligheten och universum, försvann, strafflagen, domen, lagstiftningens makt, de högsta domstolarnas utslag, ämbetsverken, regeringen, nedslåendet av uppror, den offentliga visheten, lagens ofelbarhet, ordningens princip, alla de dogmer, på vilka den politiska och sociala säkerheten vila, suveräniteten, rättvisan, juridikens logik, samhällets absoluta makt, den offentliga sanningen, allt detta skulle falla i spillror och bli till kaos! Han själv, Javert, ordningens väktare, den omutlige i polisens tjänst, den samhälleliga försynens vakthund, skulle alltså vara besegrad och slagen till marken, och på denna ruin skulle det stå upprätt en man med en grön mössa på huvudet och en gloria kring pannan; detta var den omvälvning, han nått fram till och

den fruktansvärda bild, som visade sig för hans inre.

Kunde man uthärda något sådant? Nej!

Det var ett förskräckligt tillstånd. Det fanns blott två sätt att draga sig därur. Det ena att helt beslutsamt gå till Jean Valjean och föra mannen till fängelset. Det andra...

Javert lämnade bröstvärnet, denna gång med högburet huvud, och gick med fasta steg till det medels en lykta utmärkta poliskontoret i ett av Châtelet-torgets hörn.

När han kommit dit, såg han genom rutan en polis och trädde in. Polismännen kunna känna igen varandra endast på det sätt, varpå de skjuta upp dörren till en station. Javert nämnde sitt namn, visade sitt kort för den vakthavande och satte sig vid ett bord, där ett ljus brann. Där låg en penna och ett bläckhorn av bly samt några papper i den händelse några protokoll skulle behöva uppsättas eller några anteckningar göras av de natt-tjänstgörande.

Detta bord, som alltid kompletteras av en stol

med halmflätad sits, har blivit en institution. Det finnes på alla polisstationer och det prydes oföränderligt av en buxbomsskål, fylld med sågspån och en pappkartong med röda stämplar; den utgör bottenvåningen till den byråkratiska stilen. Det är här ämbetsmannalitteraturen börjar.

Javert tog en penna och ett papper och började skriva. Se här vad han skrev:

Några iakttagelser i tjänsten:

1) anhåller jag, att herr polismästaren behagar genomläsa detta.

2) de anhållna personerna avtaga, när de komma från förhören, sina skodon och stå med nakna fötter på stengolvet under det de visiteras. Många ådraga sig förkylning vid återkomsten till fängelset, vilket medför ökade utgifter för sjukvård.

3) att förfölja en man med på lämpliga avstånd utsatta poliser till stöd är lämpligt, men det är nödvändigt att i viktigare fall två män följas åt för att ej förlora varandra ur sikte, för att i den händelse en av polismännen ej fyller sin plikt, den

andre kan kontrollera honom och genast intaga hans plats.

4) Man har svårt att förstå varför det särskilda reglementet för Madelonnettes-fängelset förbjuder fångarna att hava en stol, även om de betala för den.

5) I Madelonnette-fängelset finns det endast två järnstänger för krogluckan, vilket tillåter värdinnan att mottaga mutor av fångarna.

6) De bland de anhållna, vilka utsetts att hålla upprop och som kalla in fångarna till samtalsrummet, låta betala sig ett par kopparmynt av varje fånge för att tydligt nämna dennes namn. Detta är stöld.

7) För en sned tråd drager man för vävarna av två kopparmynt, vilket är en försnillning av entreprenören, emedan detta icke gör väven sämre.

8) Det är icke lämpligt att de, som besöka La-Force, måste gå över den gård, där de vanartiga barnen vistas, för att komma till Saint-Marie-Egyptiennes samtalsrum.

9) Det är ett faktum, att man varje dag hör polismän offentligen redogöra för de förhör, som hållits inför undersökningsdomarna. Det är ett allvarligt oskick, att polismän på detta sätt upprepa, vad deras plikt borde bjuda dem att förtiga.

10) Fru Henry är en hederlig kvinna, och hennes krog hålles i god ordning, men det är icke lämpligt att en kvinna håller uppsikt över de hemliga cellerna. Detta är ovärdigt fångvården inom en stor nation.

Javert skrev dessa rader med stadig stil och på det korrektaste sätt i världen, utan att glömma ett komma och full av beslutsamhet. Han undertecknade

Javert,

Inspektör av första klassen.
Skrivet på polisstationen vid Châtelet-torget
den 7 juni 1832 kl. 7 f. m.

Javert lät bläcket torka, vek sedan samman papperet och förseglade det samt skrev därpå: Meddelande till kommissariatet, lämnade brevet på bordet och gick ut från polisstationen. Den galler-

försedda dörren föll igen bakom honom. Han gick på nytt tvärs över Châtelet-torget samt återtog sin plats på kajen med automatisk noggrannhet. Han lutade sig mot bröstvärnet och befann sig åter i samma ställning, på samma stenplatta, som för en kvart sedan. Man skulle ej kunnat tro, att han varit borta.

Ett tjockt mörker rådde. Det var den gravlika timma, som följer efter midnatt. Molnens tak dolde stjärnorna och himlen var en dunkel töckenmassa. I husen i La Cité såg man icke en ljusstrimma, ingen människa gick förbi och man såg endast de öde gatorna och kajerna. Vårfrukyrkan och justitiepalatsets torn smälte samman med mörkret. En lykta rödfärgade kajens kant. Broarnas silhuetter skymtade otydligt bakom varandra i dimman. Regnskurarna hade kommit flodens vatten att stiga.

Man kanske erinrar sig, att den plats, där Javert befann sig, låg just över det starkaste strömdraget i Seine.

Det låg alldeles lodrätt över en oändlig virvel.

Javert lutade sig framåt och såg sig omkring. Allt var svart. Man urskiljde ej något. Man hörde strömvirvlarnas brus men såg icke floden. Då och då visade sig i detta svindlande djup ett otydligt ljus, ty vattnet har förmågan att även under den djupaste natt uppfånga ljus från de mest okända håll och låta det sila fram med ormlika rörelser. Ljuset försvann och allt blev åter otydligt. Oändligheten syntes öppna sig här. Vad man hade under sig var icke vatten utan en avgrund. Kajens mur, som blandade sig med dimmorna, doldes plötsligt och verkade som en brant framför oändligheten.

Man såg intet men man kände den fientliga kylan från vattnet och den fadda lukten från de våta stenarna. Hemska dunster stego upp ur denna avgrund. Den ökade vattenmängden i floden, som man snarare gissade sig till än såg, vågornas sorgsna viskningar, brovalvens dystra valvbågar, tanken på ett fall ned i detta mörka tomrum, allt detta fyllde själen med fasa.

Javert stod några minuter orörlig och såg ned i

detta mörka gap; han betraktade det osynliga med en envishet, som liknade uppmärksamhet. Vattnet brusade. Plötsligt tog han upp sin hatt och lade den på bröstvärnet. Ett ögonblick senare syntes på barrieren en hög och mörk gestalt, som någon försenad nattvandrare på avstånd skulle kunna taga för en gengångare; denna gestalt lutade sig över Seine, rätade sedan på sig och försvann i mörkret; man hörde ett dovt plaskande, men endast skuggorna kände hemligheterna hos denna figur och hans dödskamp i det mörka vattnet.

Intet mänskligt öga fanns, vilket i detta täta dunkel, kunde urskilja de ringar på vattnet, vilka långsamt vidgade sig och som var det sista, vilket bar vittne om att mänskligt liv här släckts.

Det enda, som förde hans minne vidare till eftervärlden var hädanefter de egendomliga rader, vilka han tillställt sin chef vid polisen, samt den hatt, vilken alltjämt låg kvar på brons bröstvärn.

En varelse, vilken hela sitt liv hade stått isolerad från hela mänskligheten, som slutit inne sig i pliktens stela pansar, hade lämnat det jordiska,

emedan han börjat finna, att det dock trots allt fanns mänskliga känslor i ett bröst, som förut ej vetat av dem.

FEMTE BOKEN.

Dotterson och morfader.

I.

VARI MAN ÅTERFINNER TRÄDET MED ZINKFÖRBAND.

Någon tid efter de händelser, som vi just ha berättat, blev den värde herr Boulatruelle häftigt upprörd.

Herr Boulatruelle är samme vägarbetare i Montfermeil, som vi redan tidigare stött på vid några dunkla tillfällen i denna bok.

Läsaren kanske erinrar sig, att Boulatruelle var en man, som sysslade med allehanda besvärliga saker. Han knackade sten och lurade av de resande på stora landsvägen så mycket pengar, som möjligt. Han var både vägarbetare och tjuv och han hade en dröm: han trodde att en skatt var

nedgrävd i skogen i Montfermeil. Han hoppades att en dag finna pengar vid foten av ett träd och i väntan på detta sökte han gärna få så mycket som möjligt, av vad som fanns i de förbigåendes fickor.

Men icke desto mindre var han för närvarande försiktig. Han hade nyss nätt och jämt lyckats rädda sig. Vi veta, att han tillsammans med andra skurkar gripits i Jondrettes ruckel. Här visade sig nyttan av en last, ty hans berusning hade räddat honom. Man hade aldrig kunnat komma till klarhet om han befann sig där i egenskap av tjuv eller bestulen. På grund av hans berusning, som var otvivelaktig, hade han skiljts från målet och frigivits. Han hade återvänt till sin arbetsplats, landsvägen mellen Gagny och Lagny, för att under polisuppsikt stenlägga den för statens räkning. Han var alltjämt nedslagen och tankfull, allt för rädd för att försöka sig på en stöld, som kanske skulle bringat honom i fördärvet, men dubbelt älskande det vin, som nyss hade räddat honom.

Vad den rörelse beträffar, som han förnam strax efter sitt återvändande, så berodde den på följande:

En morgon när Boulatruelle som vanligt begav sig till sitt arbete eller kanske snarare till sitt bakhåll, det var kanske strax före daggryningen, märkte han i skogen en man, som han endast såg ryggen av; mannens figur föreföll honom dock på avstånd och i halvdagern, som icke helt och hållet okänd. Fastän en drinkare hade Boulatruelle ett klart och gott minne, vilket är ett oundgängligt försvarsmedel för dem, som befinna sig i strid med ordningsmakten.

— Var tusan har jag sett den mannen? frågade han sig.

Han kunde icke besvara frågan på annat sätt än att mannen liknade någon, som han dunkelt erinrade sig. Bortsett från denna ofullständigt fastställda likhet gjorde Boulatruelle likväl sina beräkningar och slutsatser. Denne man var icke härifrån trakten. Han hade kommit dit, tydligen till fots. Intet åkdon tillhörande posten passerade

vägen så tidigt till Montfermeil. Han hade alltså gått hela natten. Varifrån kom han? Icke långt bortifrån. Han hade nämligen varken väska eller knyte. Han kom utan tvivel från Paris. Vad gjorde han i skogen? Varför var han där vid denna tidiga timma?

Boulatruelle tänkte på skatten. Genom att gräva i sitt minne erinrade han sig svagt, att han redan flera år tidigare lagt märke till en främmande man, som verkligen kunde vara densamme som denne.

Allt under det han tänkte efter, hade han sänkt huvudet, vilket är en naturlig men icke någon klok rörelse.

När han åter lyfte ögonen, såg han intet. Mannen hade försvunnit i skogen och skymningen.

— Nog tusan skall jag återfinna honom, sade sig Boulatruelle. Jag skall ta reda på vilken församling den där mannen hör hemma i. Den här tidiga morgonvandringen har någon orsak, som jag skall ta reda på. Man kan inte ha någon hemlighet i min skog, utan att jag skall klara upp den.

Han tog sin vassa hacka.

— Det här är någonting, mumlade han, som man kan undersöka både jord och människor med.

Liksom man fäster en tråd vid en annan, så försökte han att följa samma väg som främligen och begav sig in bland buskarna.

När han gått ett hundratal steg underlättades hans vandring av det inbrytande dagsljuset. Märkena efter fotsteg här och där i sanden, de nedtryckta grässtråna och den avbrutna ljungen, de brutna grenarna på buskarna, vilka långsamt med behaget hos en vacker kvinnoarm började sträcka ut sig på nytt, visade honom spåret. Han följde det men förlorade det åter. Tiden gick. Han gick ännu längre in i skogen och kom till en väl gömd, öppen plats. En morgontidig jägare syntes på avstånd på en gångstig, visslande en munter visa, och detta gav honom tanken att klättra upp i ett träd. Trots att han var gammal,, var han mycket vig. Här fanns en stor bok, värdig Tityrus och Boulatruelle. Han klättrade upp så högt, han kunde.

Det var ett gott infall. När han spejande såg sig omkring varseblev plötsligt Boulatruelle mannen i den tätaste delen av skogen.

Knappast hade han fått syn på honom, förrän han åter förlorade honom ur sikte.

Mannen gick in i eller snarare smög sig in i en avlägsen glänta, vilken doldes av höga träd, men som Boulatruelle kände till mycket väl, emedan han där vid en stor hög av kvarnstenar lagt märke till en skadad kastanj, som erhållit ett zinkförband. Denna glänta kallades fordom för hålvägen Blaru. Mängden av kvarnstenar, vars ändamål man icke kände, hade legat där i ett trettiotal år och finnas där utan tvivel ännu. Intet har så långt liv som en stenhög, om det icke skulle vara ett plank. Det finnes där endast provisoriskt. Vad är orsaken till varaktigheten? Med glädjens snabbhet skyndade Boulatruelle ned ur trädet snarare än han klättrade ned. Han hade funnit lyan, och det gällde nu att fånga djuret. Den berömda skatt han drömt om fanns troligen här.

Det var icke en lätt sak att nå fram till denna

glänta. Skulle han följa de upptrampade stigarna, som löpa i tusen retfulla ringlar, skulle han behöva en hel kvart; gick han raka vägen genom snåren, som här äro ovanligt täta och snåriga, skulle han behöva minst en halvtimma. Det var Boulatruelles stora fel, att han icke insåg detta. Han trodde på den räta linjen, ett respektabelt optimistiskt misstag, som likväl har bringat många män i fördärvet. Huru täta snåren än föreföllo, trodde han denna väg vara den bästa.

— Låtom oss taga vargarnas stora landsväg, sade han.

Boulatruelle, som annars var van att gå krokvägar, begick alltså denna gång felet att taga den raka vägen.

Han störtade sig beslutsamt in bland snåren.

Han träffade på små järnekar och höga nässlor, hagtorn och törnrosbuskar, tistlar och andra besvärliga växter, och han blev ganska illa tilltygad.

Längst ned i hålvägen fann han en bäck, som han måste passera.

Han nådde slutligen fram till Blarugläntan, efter fyrtio minuter, svettig, andtruten, sönderriven och rasande.

Det fanns ingen där.

Boulatruelle skyndade fram till stenhögen. Den var orörd.

Vad mannen beträffar så hade han försvunnit i skogen. Han hade flytt. Åt vilket håll? På vad sätt? Det var omöjligt att gissa.

Det förskräckliga var att det bakom högen av kvarnstenar framför trädet med zinkförbandet fanns ett nyöppnat hål i marken och bredvid en kvarglömd hacka.

Detta hål var tomt.

— Din fördömda tjuv! utropade Boulatruelle och höjde tvenne knutna händer mot himmelen.

Finnes det någon större besvikelse än att under åratal ha fikat efter en annans ägodelar, att finna sig stå vid målet, när denna brottsliga längtan skall kunna tillfredsställas, för att sedan brutalt ryckas ur alla drömmar och finna, att man blivit förekommen en hårsmån?

För Boulatruelle var detta den bittraste av alla stunder och han hyste hädanefter ett glödande hat till den man, som han velat förorätta. Det var ej blott mot himmelen han höjde sina knutna händer med vredens geste.

II.

EFTER ATT HA LÄMNAT INBÖRDESKRIGET BEREDER SIG MARIUS FÖR DEN HUSLIGA FEJDEN.

Marius svävade länge mellan liv och död. Under flera veckor låg han i feberyrsel och ganska allvarliga symtom för en hjärnsjukdom, som kanske snarare orsakats av slag än av själva såren i huvudet.

Nätterna igenom upprepade han Cosettes namn med feberns dystra talförhet och dödskampens envishet. Storleken av vissa sår utgjorde en allvarlig fara, eftersom varbildningen i stora blessyrer ofta kan slå inåt och under vissa atmosfäriska förhållanden följaktligen döda den sjuke. Vid varje förändring i temperaturen, vid minsta tillstymmelse till oväder, var läkaren orolig.

— Det gäller framför allt, att den sjuke icke utsättes för någon sinnesrörelse, upprepade han.

Förbanden voro svåra att anlägga, helst som man vid denna tid icke funnit på att fästa charpiremsorna med plåster. Nicolette förbrukade till charpi ett lakan, stort som ett tak, som hon uttryckte sig. Det var icke utan möda, som man genom klorvatten och lapislösningar äntligen nådde fram till kallbranden. Så länge omedelbar fara förelåg, satt herr Gillenormand alldeles förtvivlad vid sin dottersons bädd; liksom Marius var han varken död eller levande.

Varje dag och stundom två gånger om dagen kom en, enligt portvaktens beskrivning, välklädd gråhårig herre för att inhämta nyheter om den sårade samt lämnade en stor packe charpi till förband.

Äntligen, den 7 september, på dagen fyra månader efter den fruktansvärda natt, när man döende fört honom till hans morfader, förklarade läkaren, att han svarade för tillfrisknandet. Marius måste likväl ännu ligga utsträckt på en schäslong i två månader på grund av följden av sitt nyckelbens-

brott. Det finnes alltid på detta sätt en sista skada, som icke vill läkas, och som förlänger förbanden i oändlighet till den sjukes stora sorg.

Dessutom räddade denna långa sjukdom och konvalescenttid honom för alla efterspaningar. I Frankrike finner man icke en gång hos staten någon vrede, som ej försvinner efter ett halvt år. De uppror, som äga rum i samhället, äro i så hög grad alla människors skuld, att de följas av ett visst begär att blunda.

Låtom oss tillägga, att Gisquets oberättigade befallning, att läkarna skulle anmäla de sårade, hade uppretat den allmänna opinionen och icke blott denna utan även konungen; de sårade skyddades av denna allmänna harm och med undantag för dem, vilka hade tagits på bar gärning under striden, vågade krigsrätten icke anklaga någon. Man lämnade alltså Marius i fred.

Herr Gillenormand genomgick först alla ångestens stadier och sedan alla hänryckningens. Man hade stort besvär att hindra honom från att varje natt sitta vid den sårades sida; han lät flytta sin

stora fåtölj till Marius' säng och krävde, att hans dotter använde husets bästa linne till förband och kompresser. Fröken Gillenormand, som var en äldre och klok kvinna, fann likväl möjlighet att spara på det bästa av sitt linneförråd, i det hon lät fadern tro, att hans befallning åtlyddes. Herr Gillenormand tillät icke, att man klargjorde för honom, att det är bättre med grovt lärvt än med batist till charpi, och att det linne, som är nött, är bättre än det, som är nytt. Han var närvarande vid alla omläggningar, under vilka fröken Gillenormand blygt avlägsnade sig. När man med saxar klippte bort det döda köttet, sade han: Aj! Intet var mera rörande än att se, huru ömt han med sin av ålder darrande hand räckte den sårade läkemedlen. Han överhopade läkaren med frågor. Han märkte icke själv, att han ständigt upprepade detsamma.

Den dag, då läkaren förklarade, att Marius var utan fara, blev han som rusig av glädje. Han gav portvakten tre guldmynt i belöning. När han på kvällen återvände till sitt sovrum, dansade han en

galopp och knäppte med fingrarna som med ett par kastanjetter, sjöng han:

Ifrån Fougères är Netta
Det kan jag er berätta,
En retsam tös hon är,
Den där.

Den lilla kärleksguden
Jämt till henne bjuden,
Lärt henne ras och lek
och — svek.

Jag henne ömt tillbeder,
För henne faller neder
För hennes små behag,
Så svag!

Sedan föll han på knä vid en stol, och betjänten, som iakttog honom genom den halvöppna dörren, trodde säkert att han bad.

Hittills hade han dock knappast trott på Gud. Vid varje ny förändring till det bättre visade morfadern på nytt en utomordentlig glädje. Utan att tänka på det, utförde han en massa handlingar, vilka uttryckte hans förtjusning; han sprang upp och ned för trapporna utan den ringaste orsak.

En kvinnlig granne, som dessutom var vacker, blev en morgon helt häpen över att få en stor bukett. Det var herr Gillenormand, som hade sänt henne den. Hennes make ställde till en svartsjukescen. Herr Gillenormand försökte att dra ned Nicolette på sina knän, han kallade Marius för herr baron. Han ropade: Leve republiken!

Varje minut frågade han läkaren: Är det säkert, att han är utom all fara? Han betraktade Marius med en mormoders blickar. Han slukade honom med ögonen under måltiderna. Han visste icke mera till sig, tänkte aldrig på sig själv; Marius var husets herre, och i sin glädje avsade han sig alltså, att han blev sin dottersons dotterson. Under den hänförelse, vilken behärskade honom, blev han det mest vördnadsvärda barn. Av rädsla för att trötta eller oroa konvalescenten höll han sig bakom honom med ett småleende. Han var nöjd, glad, strålande, ung. Hans vita hår skänkte ett milt majestät och det glada sken, som vilade över hans ansikte. När behaget ingår förening med

rynkorna, är det beundransvärt. Det vilar en obeskrivlig gloria över den lyckliga ålderdomen.

Vad Marius beträffar hade han, under hela den tid, dessa omsorger slösades på honom, blott en enda tanke: Cosette.

Sedan feberyrseln lämnat honom, uttalade han aldrig detta namn, och man skulle kunnat tro, att han aldrig tänkte på henne. Men han teg just emedan hans själ ständigt fylldes därav.

Han visste icke vad det blivit av Cosette, och allt som hade hänt på Chanvreriegatan var som en dröm för honom; otydliga skuggestalter visade sig för hans minne, Eponine, Gavroche, Mabuef, Thénardier samt hans vänner, vilka dystert skymtade i barrikadens krutrök. Den egendomliga episoden Fauchelevent under detta blodiga äventyr var för honom en gåta, han förstod intet av sitt eget liv, visste lika litet vem som räddat honom, som någon annan i hans omgivning; allt vad man kunnat säga honom var, att han på natten i en droska förts till Filles-du-Calvaire-gatan. Det förflutna, det närvarande och framtiden utgjorde för honom intet

annat än ett virrvarr av otydliga föreställningar, men i denna dimma fanns det en fast punkt, något som av granit, ett beslut och en vilja: Att återfinna Cosette. Tanken på livet var hos honom icke så stor som tanken på Cosette, och han hade inom sig bestämt, att han icke önskade det ena utan den andra, och det var hans orubbliga beslut, att av den, som ville tvinga honom att leva av sin morfader, av ödet, av avgrunden, kräva återställandet av detta försvunna paradis.

Han blundade ej för de hinder, som skulle möta.

Låtom oss här framhålla en sak: Han hade icke vunnit det minsta av sin morfaders ömhet och omsorg. För det första visste han ej allt därom, och slutligen misstrodde han i sina kanske ännu feberaktiga, sjukliga drömmar denna vänlighet, som var en ny och främmande sak, för att kanske avse att kuva honom. Han förblev kall. Morfadern slösade förgäves med sina stackars småleenden. Marius sade sig, att allt var gott och väl, så länge han, Marius, icke sade någonting och lät andra sköta om honom, men att han, när frågan

om Cosette väcktes, skulle finna ett helt annat bemötande i den gamles verkliga känslor och tankar. Då skulle denne åter bliva hård inför talet om familjefrågor, då skulle alla sarkasmer och invändningar komma fram, det skulle talas om Fauchelevent, Coupelevent, om förmögenhet, fattigdom och framtid, ett våldsamt motstånd och en bestämd vägran. Marius beredde sig på förhand på detta.

I samma mån som Marius återvann sina krafter, visade sig åter hans tidigare groll, de gamla bölderna i hans minne öppnade sig på nytt, han tänkte på det förgångna och överöste Pontmercy, ställde sig åter mellan herr Gillenormand och Marius; han sade sig, att han icke kunde vänta sig någon verklig godhet av den, som hade varit så orättvis och hård mot hans fader. Med hälsan återvände också bitterheten mot morfadern. Den gamle plågades i tysthet av detta.

Utan att på något sätt visa det, märkte herr Gillenormand, att Marius, allt sedan han förts hem till honom och tills han återfått medvetandet, icke

en enda gång kallat honom för fader. Han sade visserligen icke min herre, det är sant, men han fann alltid möjlighet att varken säga det ena eller det andra.

Ett avgörande förestod tydligen.

Som nästan alltid vid dylika tillfällen ställde Marius på försök till några skärmytslingar i väntan på det stora slaget. Detta kallas för att undersöka terrängen. En morgon hände det, att herr Gillenormand med anledning av en tidning, som han läst av en slump, kom att säga några förflugna ord om konventet och återgav ett rojalistiskt epigram över Danton, Saint-Juste och Robespierre. Männen från år 1793 voro jättar, sade Marius strängt. Den gamle teg och sade ej ett ord mera under hela dagen.

Marius, som alltid erinrade sig den oböjlige morfadern från sin barndoms dagar, uppfattade denna tystnad som en innestängd vrede och slöt sig till, att en förbittrad strid förestod, vilket gjorde, att han innerst inne förberedde sig för den kommande kraftmätningen.

Han beslöt sig för att i händelse av avslag rycka bort förbanden, föra nyckelbenet ur led, blotta alla sår, som ännu återstodo, samt avböja allt intagande av föda. Hans sår skulle vara hans vapen. Antingen skulle han få Cosette eller dö.

Med den sjukes listiga tålamod inväntade han det gynnsamma ögonblicket.

Mycket kunde bero på att angreppet skedde vid den rätta tidpunkten. Han måste laga så att morfadern genast insåg att han menade dödligt allvar; han måste vara säker på att morfadern skulle höra på honom och helt förstå innebörden av hans ord.

Marius insåg att han kämpade icke bara för sitt liv utan även för det som betydde mera, sin kommande lycka, och han var fast besluten att ej låta någon möjlighet glida sig ur händerna.

Trots den iver, han kände, var han fast besluten att icke förivra sig. Timme efter timme, dag efter dag förhöll han sig avvaktande på ett sätt som var i högsta grad påfrestande för hans självaktning. Endast vissheten om att detta var nödvändigt kunde hålla honom tillbaka, helst nu när tillfrisknan-

det framskridit så långt att han började återvinna alla sina forna krafter.

Detta ögonblick kom.

Marius utnyttjade det utan en sekunds dröjsmål.

III.

MARIUS GÅR TILL ANGREPP.

En dag, när herr Gillenormand, under det att hans dotter ordnade flaskor och glas på nattduksbordet, stod lutad över Marius, sade han till denne med sitt ömmaste tonfall:

— Om jag vore som du, min käre Marius, skulle jag nu hellre äta kött än fisk. En stekt flundra är utmärkt vid början av ett tillfrisknande men för att få den sjuke på benen behövs det en ordentlig kotlett.

Marius, som nu nästan helt återvunnit sina krafter, samlade dem och satte sig upp, i det han stödde sina knutna händer mot bädden, betraktade sin morfader och sade med ett förskräckligt utseende:

— Detta föranleder mig att säga något.

— Vad då?

— Att jag vill gifta mig.

— Det har jag redan anat, sade morfadern med ett småleende.

— Anat? På vad sätt?

— Ja, anat. Du skall få din flicka.

Den häpne och liksom bländade Marius darrade i hela kroppen.

Herr Gillenormand fortsatte:

— Ja, du skall få henne, din vackra lilla flicka. Hon kommer varje dag i form av en äldre herre för att inhämta nyheter om din hälsa. Alltsedan du sårades, tillbringar hon sin tid med att gråta och göra charpi. Jag har inhämtat underrättelser. Hon bor på Homme-Armégatan 7. Jaså, du vill det. Nåväl, du skall få henne. Det förvånar dig. Du hade haft dina funderingar för dig och sagt dig: — Jag skall säga det rent ut till min morfar, till denne mumie från regéncens och direktoriets tid, till denne gamle snobb, till denne Dorante som blivit en Géronte; han har väl också varit ung och vetat vad kärlek och grisetter och Cosetter vill säga; han har väl också sått sin vildhavre och varit med om våren; det är nödvändigt att han erin-

rar sig det. Vi skola försöka. Strid. Jaså, du tar tjuren vid hornen. Det är bra. Jag bjuder dig en kotlett och du svarar: Det är sant, jag vill gifta mig. Det är ett rätt sätt att samtala! Och du har räknat med att det skulle bli gräl! Du visste icke, att jag var en gammal feg stackare. Vad säger du om det? Blir du ond? Att finna att den gamle morfadern är ännu dummare än en själv, det väntade du icke, du glömmer bort vad du skulle säga mig, bäste herr advokat, och det är retsamt. Nåväl, så mycket värre, bliv ond. Jag gör vad du vill, och det bringar dig ur fattningen, din dumbom!

Hör på! Jag har inhämtat upplysningar, ty också jag är slug. Hon är förtjusande och hon är dygdig. Lanciären talade icke sanning; hon har gjort massor av charpi, hon är en juvel och hon beundrar dig. Om du hade dött, skulle vi blivit tre, och hennes kista skulle ha följt min. Jag hade den tanken, så snart du blivit bättre, att låta dig få se henne vid din bädd, men det är bara i romanerna, som man så hastigt för fram de unga

flickorna till de vackra sårade, som intressera dem. Sådant händer icke i verkligheten. Vad skulle din tant säga? Du låg ju naken tre fjärdedelar om dygnet, min bäste herre. Fråga Nicolette, som icke har lämnat dig en minut, om det fanns någon möjlighet att ha en kvinna i rummet. Och vad skulle läkaren sagt? En vacker flicka botar icke en feber. Men nu är allt i ordning. Vi behöva inte tala mera om saken. Tag henne nu, så förskräcklig är jag. Ser du, jag såg, att du icke älskade mig mera, och jag sade mig: Jag har min lilla Cosette på hand, jag skall skänka honom henne, och då måste han älska mig en smula eller säga mig varför han icke gör det. Jaså, du trodde, att den gamle skulle brusa ut, skrika nej och lyfta käppen mot denna helgongloria. Du misstog dig. Låt gå för Cosette och kärlek. Jag begär icke bättre. Min bäste herre, vill ni ha besvär med att gifta er. Bliv lycklig, mitt älskade barn.

Sedan den gamle sagt detta, började han snyfta.

Han grep Marius' huvud och tryckte det mot

sitt gamla bröst och båda två började att gråta, detta är rätta sättet att uttrycka den högsta lyckan.

— Min far! utropade Marius.

— Du älskar mig då! sade den gamle.

Det var ett ögonblick, som aldrig kunde glömmas. De höllo på att kvävas, och kunde icke säga ett ord.

Slutligen stammade gubben:

— Jaså du har fått tillbaka målföret. Han har sagt: Min far.

Marius frigjorde sitt huvud från den gamles omfamning och sade milt:

— Men, min far, när jag nu befinner mig bättre, så förefaller det mig som om jag skulle kunna få träffa henne.

— Detta är förutsett, och du skall få träffa henne i morgon.

— Min far!

— Vad nu då?

— Varför icke i dag?

— Nå låt gå för i dag. Du har tre gånger sagt min far och det kan väl vara värt saken. Jag skall

ordna den. Man skall föra hit henne. Jag har redan förutsett detta. En sådan här sak har redan förutsetts av poeterna. Det är slutraderna i en elegi av André Chénier, denne man som avrättades av Skurk... — av jättarna från år 1793.

Herr Gillnormand trodde sig märka en lätt rynkning av Marius' ögonbryn; vi böra dock vara sanningsenliga nog att säga, att Marius i sin extas icke hörde på och mera tänkte på Cosette än på 1793. Morfadern, som darrade över att på ett så olämpligt sätt ha talat om André Chénier, fortsatte hastigt:

— Avrätta är icke rätta ordet. Faktum är, att de stora revolutionsmännen, som icke voro elaka, detta är obestridligt, som till och med, för tusan voro hjältar, funno att André Chénier generade dem en smula och därför läto de giljotin... — det vill säga att dessa stora män från den sjunde Termedior, med hänsyn till den allmänna välfärden bådo André Chénier att vara så vänlig att gå sin väg...

Den egna frasen fastnade i strupen på herr Gil-

lenormand, han kunde icke fortsätta, varken avsluta eller taga tillbaka den. Under det att hans dotter ordnade Marius' kuddar, störtade den gamle, utom sig av alla dessa sinnesrörelser, med all den snabbhet, hans ålder tillät honom, ut ur rummet, stängde dörren efter sig och alldeles blodröd och skummande med ögonen nästan ur ögonhålorna, befann han sig ansikte mot ansikte mot sin hedervärde betjänt, som putsade stövlar i tamburen. Han grep basquen i kragen och skrek rasande till honom:

— Vid tusan millioner djävlar, dessa skurkar ha mördat honom!

— Vem, herrn?

— André Chénier!

— Ja, herrn, svarade den förskräckte betjänten.

Herr Gillenormand befann sig i ett sådant tillstånd av upphetsning att han knappast visste varken, vad han gjorde eller sade.

För första gången fick han pröva på hur svår den nya väg var att vandra, som han valt.

Men de gångna månadernas sinnesrörelser, hans

upptäckt av hur djupt han älskade Marius och hur föga allt annat betydde i jämförelse därmed, allt detta hjälpte honom över detta första svåra prov, som han dittills bestått så glänsande.

IV.

FRÖKEN GILLENORMAND SLUTAR MED ATT EJ ANSE DET OLÄMPLIGT ATT HERR FAUCHELEVENT FÅR TILLTRÄDE, NÄR HAN HAR NÅGOT UNDER ARMEN.

Cosette och Marius återsågo varandra.

Vi skola avstå från att berätta om detta sammanträffande. Det finns ting, som man ej skall försöka att skildra, däribland solen. Hela familjen, inberäknad basquen och Nicolette, hade samlats i Marius' rum i det ögonblick, då Cosette trädde in.

Hon visade sig på tröskeln och det syntes som om hon bar en gloria.

Just i detta ögonblick skulle morfadern snyta sig, men han hejdade sin rörelse och betraktade Cosette över näsduken.

— Beundransvärt! utropade han.

Sedan snöt han sig ljudligt.

Cosette var som berusad, hänförd, förskräckt och i sjunde himmelen. Hon var så förskräckt som man kan bliva av lycka. Hon stammade, var ömsom blek och ömsom röd, ville kasta sig i Marius' famn men vågade det icke. Hon var för blyg för att visa sin kärlek inför alla dessa människor. Man hyser intet medlidande med lyckliga älskande och man stannar hos dem, när de mest av allt önska att vara ensamma. De behöva dock icke alla dessa människor.

Tillsammans med Cosette och bakom henne hade kommit in en man med grå hår och allvarligt men likväl småleende ansikte. Det var "herr Fauchelevent". Det vill säga Jean Valjean.

Han var synnerligen välklädd, som portvakten redan sagt, helt i svart och med en vit halsduk.

Portvakten hade ej den avlägsnaste aning om att denne korrekte borgare, som antagligen var en advokat, var den samma som den förskräckliga människan, som natten den 7 juni kommit fram till honom med ett lik på sina axlar, klädd i trasor, smutsig, förskräcklig, hemsk, med ansiktet ned-

smort av smuts och blod och stödjande den avsvimmade Marius. Emellertid hade hans portvaktsnyfikenhet blivit väckt. När herr Fauchelevent hade anlänt med Cosette, kunde han icke underlåta att viska till sin hustru:

— Jag förstår inte varför jag alltid inbillar mig, att jag sett den där mannen förr.

I Marius' rum stannade herr Fauchelevent ett stycke på avstånd, nära dörren. Han bar under ena armen ett paket, som liknade en vanlig oktavvolym inslagen i papper. Papperet var grönaktigt och syntes en smula mögligt.

— Brukar herrn alltid ha en bok under armen? frågade sakta Nicolette fröken Gillenormand, som knappast älskade böcker.

— Javisst, svarade i samma viskande ton herr Gillenormand, som hade hört frågan. Det är en lärd. Är det hans fel? Herr Boulard, som jag har känt, gick aldrig ut utan en bok, som han liksom denne herre bar tryckt mot hjärtat.

I det han bugade sig, sade han med hög röst:

— Herr Tranchelevent...

Herr Gillenormand gjorde icke det med avsikt men glömskan av egennamn var hans sätt att visa sig som aristokrat.

— Herr Tranchelevent, jag har den äran att för min dotterson, baron Marius Pontmercy begära er dotters hand.

Herr Tranchelevent bugade sig.

— Då är det avgjort, sade morfadern.

Vändande sig mot Marius och Cosette med utsträckta och välsignande händer sade han:

— Ni ha tillåtelse att älska varandra.

De läto ej säga sig det två gånger. Så mycket värre, viskningarna började. Marius låg lutad på sin schäslong och Cosette stod bredvid honom.

— Ack, min Gud! viskade Cosette, jag återser dig. Det är du! Att ge sig till att strida på detta sätt! Men varför? Det är rysligt. Jag har varit som död i fyra månader. Vad du har varit elak, som gett dig in i denna strid! Vad har jag gjort dig? Jag förlåter dig, men du får aldrig göra så mera. Alldeles nyss när man bad mig att komma till dig, trodde jag, att jag skulle dö, men

det var av glädje. Jag var så ledsen! Jag hade inte tid att kläda om mig, och jag måste se förskräcklig ut. Vad skall dina släktingar säga, när de få se mig i en sådan skrynklig krage? Men så säg då något! Du låter mig tala ensam. Vi bo fortfarande på Homme-Armégatan. Din axel måste varit förskräckligt illa däran. Man sade mig, att man kunde stoppa in hela handen i den och att man klippt bort köttet med saxar. Det är hemskt. Jag har gråtit, tills ögonen varit igensvullna. Tänk att man kan uthärda så mycket. Din morfar ser väldigt snäll ut! Flytta dig icke, akta dig för att stödja dig på armbågen, du kan göra dig illa. Vad jag är lycklig! Är det då slut med olyckorna! Vad jag är dum. Jag kommer inte ihåg allt vad jag skulle vilja säga dig. Älskar du mig ännu? Vi bo på Homme-Armégatan. Där finns det ingen trädgård. Jag har gjort charpi hela tiden. Se här, min herre, det är ditt fel, att fingrarna ha fått valkar.

— Ängel! sade Marius.

Ängel är det enda ord i språket, som icke kan

bliva utnött. Intet annat ord skulle kunnat stått emot det obarmhärtiga bruk, som älskarna gjort därav.

Men som de andra funnos närvarande, tystnade de och begränsade sig till att sakta trycka varandras händer.

Herr Gillenormand vände sig mot de andra i rummet och ropade:

— Kan ni då icke tala högt? Ställ till lite oväsen. Kan ni inte låta de här barnungarna få prata i fred!

Han närmade sig Marius och Cosette och sade sakta:

— Ni förstår väl, att ni ogenerat kan dua varandra.

Fröken Gillenormand upplevde med häpnad detta nya ljus i hennes gamla hem. Denna häpnad var dock icke präglad av ovilja, och hennes blick hade intet av det förolämpade och avundsjuka hos en uggla, som betraktar tvenne turturduvor: den uttryckte snarare häpenheten hos en stackars fem-

tiosjuårig ogift kvinna, det var ett misslyckat liv, som betraktade livets triumf, kärleken.

— Fröken Gillenormand den äldre, sade hennes far, jag sade dig ju, att det skulle gå på detta sätt.

Han satt tyst ett ögonblick och fortsatte:

— Se på de andras lycka.

Därpå vände han sig till Cosette:

— Vad hon är vacker, vad hon är vacker! Det är som en tavla av Greuze. Jaså du, din skälm, skall få ha allt detta för dig själv! Du har lyckats komma undan mig, du är lycklig, och om jag inte vore femtio år gammal, skulle jag utmana dig på värja om henne. Jag är förälskad i er, min fröken, det är så enkelt så, det är er rättighet. Vilket förtjusande bröllop skall det inte bli! Vi bo i församlingen C'est Saint-Denis du Saint-Sacrement. Man jag skall laga, att ni får dispens att viga er i Saint Paul. Den kyrkan är bättre. Den är byggd av jesuiterna. Den är mycket vackrare. Den ligger mitt emot kardinal de Biragues fontän. Mästerverket av jesuiternas byggnadskonst finner man i Namur. Kyrkan heter Saint-Loup. Ni måste besö-

ka den, sedan ni gift er. Det är värt resan. Min fröken, jag står helt och hållet på er sida, jag anser, att flickorna skola gifta sig, det äro de skapade till. Det finns en viss heliga Katarina, som jag aldrig haft sympati för, det kan vara vackert att förbli ogift, men det väcker ingen värme. Bibeln säger: "Föröken eder". För att rädda ett folk kan det behövas en Jean d'Arc, men för att skaffa folk i världen behövs det andra kvinnor. Därför böra de vackra flickorna gifta sig. Jag inser sannerligen icke det goda i att förbli ogift. Jag vet visserligen, att man har sitt särskilda kapell i kyrkan, och att man söker trösta sig genom Jungfru Marie orden, men en vacker och tapper make och efter ett år en blond och knubbig byting med ett leende som morgonrodnaden, det är mera värt än att bära ett vaxljus vid aftonsången och sjunga Turris eburnea!

Morfadern snurrade runt på sina nittiotvååriga fötter och började prata som ett urverk, vilket nyss dragits upp:

Ainse, bornant le cours de tes rêvasseries
Alcippe, il est donc vrai, dans peu tu te maries.

— Apropå!

— Vad är det, min far?

— Hade du icke en god vän?

— Jo, Courfeyrac.

— Vad har det blivit av honom?

— Han är död.

— Det är bra.

Han satte sig bredvid dem, fick Cosette att sätta sig och tog deras fyra händer i sina skrynkliga.

— Vad hon är vacker, din lilla flicka. Denna Cosette är ett mästerverk! Hon är både en liten flicka och en stor dam. Hon blir icke baronessa, det vore att degradera henne, hon är född markisinna. Vilka ögonfransar har hon icke! Glöm icke bort, mina barn, att ni nu kommit in på den rätta vägen. Älska varandra! Var inte alltför kloka. Kärleken är människans dumhet och Guds ande. Beundra varandra. Men, tillade han, och blev dyster, vilken olycka! Jag har inte tänkt på det förut! Mer än hälften av vad jag äger är i form av

en livränta; så länge jag lever går det väl an, men sedan jag är död, om ett tjugotal år, då har ni, mina stackars barn, icke ett öre! Era vackra, vita händer, fru baronessa, få då veta vad det vill säga att vara utfattig.

Nu hörde man en allvarlig och lugn röst som sade:

— Fröken Eufrasia Fauchelevent äger sexhundratusen francs.

Det var Jean Valjean, som talade.

Han hade hittills icke sagt ett enda ord, ingen tycktes längre veta vem han var, och han stod fortfarande orörlig bakom alla dessa lyckliga människor.

— Vem är denna fröken Eufrasia? frågade den häpne morfadern.

— Det är jag, svarade Cosette.

— Sexhundratusen! upprepade herr Gillenormand.

— Möjligtvis mindre, fjorton eller femtontusen francs, sade Jean Valjean.

Han lade ned på bordet det paket, som fröken Gillenormand hade trott vara en bok.

Jean Valjean öppnade själv paketet; det innehöll sedlar.

Man räknade dem. Det fanns femhundratusen sedlar på vardera tusen francs och etthundrasextioåtta på femhundra francs. Tillsammans var det femhundraåttiofyratusen francs.

— Det var en präktig bok, sade herr Gillenormand.

— Hundraåttiofyratusen francs! viskade fröken Gillenormand.

— Det här ordnar sakerna, inte sant, fröken Gillenormand den äldre? återtog morfadern. Den satans Marius har i drömmarens värld funnit en grisette, som är millionärska! Hädanefter måste man lita på de förälskade unga herrarnas väderkorn! Studenterna finna väninnor med sexhundratusen francs. Cherubin är klokare än Rotschild.

— Femhundraåttiofyratusen francs, upprepade viskande fröken Gillenormand. Då kan man nästan säga jämt sexhundratusen.

Vad Marius och Cosette beträffa så sågo de på varandra under tiden och lade knappast märke till denna detalj.

De voro båda fortfarande helt upptagna av varandra; det var en oändlighet sedan de fått träffa varandra och det låg en evighet av smärta och lidande och tårar mellan detta möte och det föregående. De kunde knappast finna ord, de försjönko i stumt åskådande av varandra och uttryckte sin kärlek genom blyga, tafatta och oskyldiga smekningar.

Världen existerade icke för dem, lika litet som det faktum att Cosette hastigt förvandlats till en rik arvtagerska.

V.

DET ÄR BÄTTRE ATT FÖRVARA PENGAR I SKOGEN ÄN HOS EN NOTARIE.

Man har utan tvivel, utan att några långvariga förklaringar äro av nöden, förstått, att Jean Valjean efter händelsen med Champmathieu tack vare sin första korta flykt hade lyckats komma till Paris och i tid hos Laffitte lyfta den summa, han förtjänat under namnet Madeleine, i Montreuil-sur-Mer; av fruktan för att åter gripas, vilket också kort därpå inträffade, hade han grävt ned dessa pengar i Montfermeilskogen vid Blarugläntan, hela summan, sexhundratrettiotusen francs, var i sedlar och rymdes i ett litet skrin, men för att hindra dem från att bli fuktiga hade han lagt dem i en ekkista, fylld med spånor av kastanjeträd. I samma kista hade han nedlagt en annan skatt, bisko-

pens kandelabrar. Läsaren erinrar sig, att han fört med sig dessa vid flykten från Montreuil-sur-Mer. Den man, som en afton iakttagits av Boulatruelle, var Jean Valjean. Varje gång senare, när Jean Valjean behövde pengar, hade han hämtat dem i Barugläntan. Detta var de resor, vi ovan nämnt, han företog. Han hade gömt en hacka i ljungen på ett ställe, som endast han kunde finna. När han fick veta, att Marius var på bättringsvägen, fann han tiden inne att nyttja dessa pengar och hämtade dem; även nu hade Boulatruelle sett honom i skogen men denna gång på morgonen och icke på kvällen. Bolatruelle fick ärva hackan.

Den verkliga summan var femhundraåttiofyratusen francs. Jean Valjean behöll för egen räkning femhundra francs. Jag klarar mig alltid, tänkte han.

Skillnaden mellan denna summa och de sexhundratrettiotusen francs han lyft hos Lafitte, representerade tio års utgifter, från 1823 till 1833. De fem årens uppehåll i klostret hade endast kostat femtusen francs.

Jean Valjean ställde de båda silverkandelabrarna på kakelugnsfrisen, där de glänste, till Toussaints stora beundran.

Dessutom visste Jean Valjean, att han nu befriats från Javert. Man hade berättat honom och han hade kontrollerat saken i Moniteur, att en polisinspektör vid namn Javert hade funnits drunknad vid en tvättbrygga mellan Change-bron och Pont Neuf och att ett papper, som efterlämnats av denna annars otadlige och av sina överordnade mycket värderade man lät tro, att han blivit sinnesförvirrad och begått självmord.

— Antagligen, tänkte Jean Valjean, har han varit galen, eftersom han hade mig fast och släppte mig.

Jean Valjean var fjärran från att ana den stora roll, som han spelat i förhållande till Javerts självmord. Han kom aldrig på den tanken att han själv varit den, som skakat Javerts livsuppfattning i dess grundvalar och att Javert på detta sätt tvungits att lära något nytt, som gjorde det omöjligt för honom

att fortsätta i de hjulspår, han hittills färdats i och att det under sådana förhållanden endast återstod för honom den stora, radikala lösningen: döden.

VI.

DE TVÅ GAMLA SÖKA VAR PÅ SITT SÄTT GÖRA COSETTE LYCKLIG.

Man förberedde bröllopet. Läkaren förklarade, att det kunde äga rum i februari. Man befann sig i december. Några helt av lycka fyllda veckor förflöto.

De båda gamla voro icke de minst lyckliga. Morfadern kunde stanna en kvart och betrakta Cosette.

— Vilken beundransvärt vacker flicka! utropade han. Och hon verkar så mild och god! Det är utan tvivel den mest förtjusande flicka jag någonsin sett. Litet senare kommer ni också att ha alla en husmoders dygder. Man kan icke annat än bli lycklig med en sådan varelse. Marius, min gosse, du är baron, du är rik, fuska nu inte mera med juridiken, det ber jag dig om.

Cosette och Marius hade plötsligt lämnat en grav för himmelriket. Övergången hade varit hastig, och de skulle blivit förvirrade, om de icke varit bländade.

— Förstår du någonting av vad som hänt? frågade Marius Cosette.

— Nej, svarade Cosette, men den gode Guden har tänkt på oss.

Jean Valjean ordnade allt, hindrade alla tvister och lämnade råd åt alla. Han påskyndade Cosettes lycka med lika mycken iver och till det yttre med lika mycken glädje som flickan själv.

Eftersom han varit mär, förstod han att lösa ett delikat problem, vars hemlighet endast han själv kände till, nämligen Cosettes civilstånd. Om han hade talat om sanningen, så kanske detta kunnat hindra giftermålet. Han räddade Cosette från alla svårigheter. Han skapade åt henne en familj av döda, Cosette var icke hans dotter utan dottern till en annan Fauchelevent. Två bröder Fauchelevent hade varit trädgårdsmästare i klostret Petit-Picpus. Man begav sig till detta kloster och erhöll

de bästa upplysningar; det fanns ett överflöd på trovärdiga vittnen; och de goda nunnorna, som voro föga skickade eller böjda för att undersöka frågan om faderskap och icke anat oråd, hade aldrig riktigt vetat vem av bröderna Fauchelevent, Cosette var dotter till. De sade vad man ville och sade det med iver. En laglig handling upprättades. Cosette erkändes inför lagen som fröken Eufrasia Fauchelevent. Hon förklarades vara fader- och moderlös. Jean Valjean ordnade det så, att han under namnet Fauchelevent utsågs till förmyndare för Cosette med herr Gillenormand som kontrollerande godeman.

Vad de femhundraåttiofyratusen francsen beträffa, var det ett legat till Cosette från en död person, som önskade förbliva okänd. Det ursprungliga legatet hade varit på femhundranittiofyratusen francs, men tiotusen francs hade åtgått till fröken Eufrasias uppfostran. Därav femtusen betalade direkt till klostret. Denna donation, som överlämnades i taka händer, borde tillställas Cosette vid hennes giftermål eller på hennes myndig-

hetsdag. Allt detta var mycket trovärdigt, särskilt när det stöddes av en halv million. Visserligen fanns det här och där en del egendomligheter, men man lade ej märke till dem, då en av de intresserade var förblindad av kärlek och de andra av de sexhundratusen francsen.

Cosette fick veta, att hon icke var dotter till den gamle man, som hon så länge kallat fader. Han var endast en anhörig. En annan Fauchelevent var hennes verklige fader. Vid varje annat tillfälle skulle hon blivit förtvivlad över detta. Men vid detta oförglömliga tillfälle blev detta endast en svag skugga, och hennes glädje var så stor, att detta moln hastigt försvann. Hon hade Marius. Den unge mannen kom och den gamle försvann. Livet är sådant.

Dessutom hade Cosette sedan många år tillbaka varit van att kring sig finna gåtor. Varje varelse, som ägt en hemlighetsfull barndom, är alltid färdig att godtaga vissa försakelser.

Hon fortsatte emellertid att kalla Jean Valjean för fader.

Den stormförtjusta Cosette var alldeles hänförd över herr Gillenormand. Visserligen överhopade han henne med dikter och gåvor. Under det att Jean Valjean åt Cosette skapade en av samhället godkänd och oangriplig ställning, vakade herr Gillenormand över presenterna. Intet roade honom så mycket som att slå på stort. Han skänkte Cosette en guipureklädning från Binche, som han ärvt efter sin egen farmoder.

— Detta mod kommer tillbaka, sade han; allt gammalt kommer tillbaka, och de unga kvinnorna nu för tiden kläda sig som de gamla i min ungdom.

Han plundrade sina vördnadsvärda skåp av lackerat koromandelträd, vilka icke öppnats på åratal.

— Låtom oss bikta dessa gamla änkenåder, sade han, och se vad de dölja för hemligheter. Han tömde lådor, fyllda med kläder, som tillhört alla hans hustrur, älskarinnor och kvinnliga anförvanter. Kinesiskt siden, damast, moare, indiska schalar broderade med guld till överflöd, spetsar från Genua och Alonçon, gamla smycken av guld, bonbonierer, prydda med minutiöst utförda bataljmål-

ningar, prydnadssaker och band, allt slösade han på Cosette. Den häpna Cosette, helt försjunken i sin kärlek till Marius och fylld av tacksamhet mot herr Gillenormand, drömde om en lycka utan gränser i siden och sammet. Hennes bröllopsgåvor syntes henne uppburna av serafer. Hennes själ svävade mot himlen på Malines-spetsar.

De älskandes glädje kunde icke, det ha vi redan sagt, jämföras med något annat än morfaderns hänryckning. Det var fröjd och gamman på Filles-du-Calvaire-gatan.

Varje morgon gav morfadern Cosette någon ny gåva. Alla tänkbara prydnader utbredde sig praktfullt kring henne.

En dag sade Marius, som trots sin lycka gärna talade allvarligt, med anledning av någonting:

— Revolutionens män äro så stora, att de redan liksom Cato och Phocion omstrålas av historiens vördnadsvärda glans.

— Antikt siden! utropade gubben.

Dagen därpå hade Cosettes utstyrsel ökats med en ståtlig klädning av antikt siden i théfärg.

Morfadern tog dessa gåvor till orsak att komma med kloka anmärkningar.

— Kärleken är visserligen bra, men det behövs även sådant här bjäfs. Lyckan är aldrig fullkomlig utan det överflödiga. Lyckan är endast det nödvändiga, men den behöver kraftigt kryddas med det, som icke är nödvändigt. Ett palats och hennes hjärta. Hennes hjärta och Louvre. Hennes hjärta och Versailles springbrunnar. Giv mig min herdinna men laga helst, att hon även är hertiginna. Tag hit Phyllis, prydd med en krans av blåklint, och lägg till hundratusen livres i ränta. Spela, herdar, men under oändliga marmorarkader. Det går jag med på, men liksom i sagorna skall allt stråla i marmor och guld. Lyckan i och för sig liknar det torra brödet. Man äter men man dinerar icke. Jag älskar det överflödiga, det onyttiga, det som är för mycket, det som icke tjänar något visst ändamål. Jag erinrar mig, att jag i Strassburgerdômen sett ett urverk, högt som ett trevåningshus, som markerade timman, som hade den godheten att markera timman, men icke såg ut

som om den hade gjorts för den sakens skull; efter att ha slagit tolv på dagen och tolv på natten, solens och kärlekens timma och förresten vilken annan timma som helst, visade det även månen och stjärnorna, jorden och havet, fåglarna och fiskarna, Phebus och Phebe, samt massor av andra ting, som kommo fram ur en nich, och de tolv apostlarna och kejsar Karl V och Eponine och Sabinus samt till på köpet en massa små figurer, som blåste trumpet. Utan att räkna med de förtjusande klockringningar, som utan något särskilt ändamål dallrade i luften, kan en vanlig enkel klocka, som bara täljer timmarna, gå upp mot ett sådant ur? Jag för min del håller på det stora urverket i Strassburg, och jag föredrager det framför en vanlig schweizerklocka. Särskilt pratade herr Gillenormand på, när det gällde bröllopet, och all sjuttonhundratalets prakt blandades in i hans lovsånger.

— Ni känna inte till vad en fest vill säga, ni kunna icke roa er. Ert sekel är en tölp och kan icke gå till överdrift. Det vet icke vad rikedom

eller prakt vill säga. Det är för kort i rocken. Ert tredje stånd är dumt och färglöst och luktlöst och vanskapt. Vad drömma borgarfruarna om, när de skola sätta bo: En nyinredd budoar med möbler av mahogny och sofforna klädda med kattun! Undan! Den hedersmannen smulgråt gifte sig med fröken silver! Vilken lyx och vilket överdåd. Man har placerat ett guldmynt på varje ljus. Sådan är denna tid. Jag skulle önska att kunna fly till barbarerna. Redan år 1787 förutsåg jag, att allt skulle gå under, ända sedan den dag då jag såg hertigen av Rohan, prins av Leon, hertig av Chabot, hertig av Monbazon, markis av Soubise, vicomte av Thouars samt pär av Frankrike begiva sig till Longchamps i en vanlig kärra. Det har burit vackra frukter. Nu för tiden gör man affärer, man spelar på börsen, man förtjänar pengar, och är en smulgråt. Man vårdar och polerar sitt yttre, ser alltid nyborstad, ren och putsad, rakad och uppsnyggad ut till det yttre, är oklanderlig och slipad som en kiselsten, men samtidigt har man inom sig avskrädeshögar och kloaker, som skulle

avskräcka till och med en ladugårdspiga, som snyter sig i fingrarna. Jag skulle vilja giva den nuvarande tiden denna överskrift: En smutsig renlighet. Bliv icke ond, Marius. Låt mig få tala, jag säger intet ont om folket, du ser, att jag säger mitt vackraste om det, men jag anser, att man bör få gräla på borgarna en smula. Jag hör själv till dem. Den man älskar, den agar man. Detta betyder helt enkelt, att man visserligen gifter sig nu också, men att man icke förstår hur det skall gå till. Jag saknar verkligen den gamla tidens finess. Jag saknar allt, elegansen, ridderligheten, den utsökta artigheten, denna utsökta lyx, som man fann överallt, musiken vid bröllopet, symfonier i festvåningen och trummor på gatan, danserna, de glada ansiktena kring borden, de snillrika madrigalerna, visorna, fyrverkerierna, de glada och öppna skratten, djävulen och hela hans anhang, de stora rosetterna och banden. Jag saknar brudens strumpeband, som var släkt med Venus gördel. Vad gällde Trojanska kriget? Intet annat än Helenas strumpeband. Varför kämpar man, varför kros-

sar den gudomliga Diomedes huvudet på den hjälmbärande Mereoneus, varför utdelar Akilles och Hector så väldiga slag? Emedan Helena hade låtit Paris få hennes strumpeband. Med Cosettes strumpeband skulle Homeros kunnat skapa en Iliad. Han skulle i sin dikt lägga in en gammal pratmakare som jag själv och kalla mig för Nestor. Under forna älskvärda dagar förstod man konsten att gifta sig; man upprättade ett lämpligt kontrakt, och sedan festade man lika ordentligt; så snart Cajus gått sin väg, kom Gamache. Men magen är ett trevligt djur, som kräver sin tribut och icke vill bli utan vid ett bröllop. Man åt gott och hade vid bordet en dam, vars hals och barm icke doldes under höga kragar. Vad man kunde vara glad på den tiden! Ungdomen liknade en blombukett, och varje ung man avslutades med en syren eller en ros. Om man var soldat, var man en herde, och om man händelsevis var en dragonkapten, så kunde man hitta på att kalla sig Florian. Man ansåg det som en plikt att vara glad. Man prydde sig på alla sätt och vis. Borgaren liknade en blom-

ma och ädlingen ett smycke. Man brukade varken hällor eller stövlar. Man var kokett, rasande, näpen, fladdrande, vilket likväl icke hindrade, att man bar en värja vid sidan. En kolibri med näbbar och klor, som voro vassa. Den ena av seklets sidor var finkänsligheten, den andra prakten. Och man förstod vid min ära att roa sig. Nutiden är allvarsam. Borgaren är girig, och hans fru är pryd; sannerligen är icke detta sekel olyckligt. Man har jagat bort gracerna, emedan de voro alltför dekolleterade. Nu döljer man skönheten, som vore den ett fel. Efter revolutionen bära alla byxor, till och med dansöserna; en skådespelerska måste vara allvarlig, och baletterna lärda. Man måste vara majestätisk. Man skulle känna sig förtvivlad om ej hakan borrades ned i halsduken. Varje tjugoårig pojke, som gifter sig, strävar efter att likna en gammal domare. Vad vinner man med allt detta allvar? Att man blir liten och obetydlig. Glöm icke, att glädjen icke endast uttrycker glättighet utan även storhet. Man skall inte vara förälskad utan att vara glad. När man gifter sig,

så skall det ske under feber och berusning och buller och bång. Låt gå för kyrkans allvar. Men så snart mässan är slut, måste man, för tusan, låta allt bli som en förtrollad dröm, och man bör flytta ceremonien från katedralen till luftslottet. Jag avskyr ett sentimentalt bröllop. Saprolette! Åtminstone bröllopsdagen bör man tro sig vara på Olympen och lik gudarna. Man skall kunna vara som en sylfid, helt lek och skratt, om man uppträder som en bracka, mina vänner, varje ny äkta man bör vara en prins Aldobrandini. Man skall begagna varje minut i livet och särskilt denna för att med svanor och örnar svinga sig upp till de himmelska boningarna, ty tids nog faller man dagen därpå ned bland de kväkande grodorna. Man skall icke nagga på bröllopsglädjen, och icke vara sparsam den dagen. Bröllopet har icke med snålheten att göra, finge jag göra, som jag hade lust, skulle det bli förtjusande. Man skulle finna fioler i varje träd. Jag skulle i festglädjen blanda in himmelska gudomligheter och samla bryader och nereider. Det skulle bli som Amfitryons gästa-

bud, ett moln av rosor och nakna, blomsterprydda nymfer, en skald med dikter åt gudinnan, och en char, dragen av havets vidunder. Är detta icke ett festprogram, som duger?

Under det morfadern i lyrisk hänförelse lyssnade till sig själv, berusade sig Cosette och Marius av varandras åsyn.

Fröken Gillenormand lät icke rubba sig ur sitt lugn. Sedan fem eller sex månader hade hon utsatts för vissa sinnesrörelser; Marius' återkomst, Marius sårad, Marius hemburen från en barrikad, Marius än död, än levande, Marius återupptagen av familjen, Marius förlovad, Marius tillkommande en tiggerska, Marius giftande sig med millionärska. De sexhundratusen francsen hade varit en sista överraskning. Nu hade hennes gamla likgiltighet återvänt. Hon gick regelbundet till mässan, fingrade på sitt radband, läste sina helgonlegender, framviskade i ett hörn sitt Ave Maria, under det att man i ett annat viskade: Jag älskar dig, och otydligt skymtade hon Marius och Cosette, som tvenne skuggor, själv var hon en skugga.

Det finnes en viss asketism, under vilken själen blir som förlamad och icke mottager några intryck med undantag för jordbävningar och katastrofer och är oemottaglig för alla mänskliga intryck, vare sig de äro behagliga eller obehagliga. Detta slags gudsfruktan, sade herr Gillenormand till sin dotter, motsvarar ett slaganfall, man förnimmer intet av livet och känner varken vällukten eller stanken.

Dessutom hade de sexhundratusen francsen gjort slut på tantens osäkerhet. Hennes fader hade tagit för vana, att så litet räkna med henne, att han icke hade frågat henne till råds, när det gällde Marius' giftermål. Enligt sin vana hade han handlat efter första infall, och sedan han från despot förvandlats till slav, tänkte han blott på att göra Marius till viljes. Vad dottern beträffar, att hon fanns och kunde ha en åsikt, det tänkte han alls icke på, och trots att hon var en gammal höna, sårade det henne. Hon gillade icke saken i sitt innersta men visade till det yttre intet och sade till sig själv: När min fader avgör detta äktenskap utan att frå-

ga mig, så skall jag också lösa arvsfrågan efter mitt eget huvud. Hon var i själva verket rik, men det var icke morfadern. Hon hade alltså icke meddelat sitt beslut i denna sak. Det är troligt, att om giftermålet icke medfört några pengar, hon icke skulle bidragit med något. Desto värre för hennes systerson! Om han gifte sig med en tiggerska, kunde han själv få förbli en tiggare. Men Cosettes halva million föll tanten på läppen och förändrade hennes hållning till det unga paret. Man måste taga hänsyn till sexhundratusen francs, och det var uppenbart, att hon nu var tvungen att lämna sin förmögenhet till dessa ungdomar, eftersom de icke behövde den.

Människorna resonera i allmänhet på detta sätt och tant Gillenormand skilde sig sannerligen icke från mängden. Denne Marius, som hon förut nästan hatat emedan han uppträdde som en farlig rival till Théodule, vann nu nästan med ett slag hennes gamla ungmöhjärta, sedan han oväntat fått denna stora förmögenhet i sin hand.

Människor av tant Gillenormands typ ha oftast

svårt att skilja mellan rikedom och människovärde. För dem är det nästan som en självklar sanning att den, som äger mycket, på något sätt förtjänat att äga det och alltså är en respektabel människa, som man bör se upp till.

Detta förklarar, varför hon genast ansåg att de unga nygifta voro de lämpligaste att övertaga hennes egen allt annat än föraktliga förmögenhet.

Det bestämdes, att de unga skulle bo hemma hos morfadern, och denne ville nödvändigt överlämna åt dem sitt sovrum, som var det vackraste i hela huset.

— Det skall föryngra mig, sade han. Det är en gammal plan. Jag har alltid tänkt mig, att mitt rum skulle bli en brudkammare.

Han möblerade det med en massa prydnadssaker i den gamla tidens galanta stil, lät tapetsera det med dyrbara tyger, som han trodde härstammade från Utrecht där man mot en citrongul botten såg massor av sammetsblommor.

— Det är samma tyg, sade han, som användes

till sängomhänge av hertiginnan av Anville à La Rocke-Guyon.

På kakelugnsfrisen placerade han en figur av sachsiskt porslin, som höll en muff som enda beklädnad.

Herr Gillenormands bibliotek blev det advokatkontor, som Marius behövde, ty man kanske erinrar sig, att detta kräves i reglementet för juristerna.

VII.

DRÖM OCH LYCKA.

De älskande träffades varje dag. Cosette kom tillsammans med herr Fauchelevent.

— Allting är upp och nedvänt, sade fröken Gillenormand, nu kommer fästmön till fästmannen för att bli kurtiserad.

Man hade blivit van vid Marius' konvalescens och eftersom fåtöljerna på Filles-du-Calvairegatan bättre lämpade sig för ett sammanträffande än de med halmsitsar försedda stolarna på Homme-Armégatan, hade dessa besök blivit en vana. Marius och herr Fauchelevent träffades men talades icke vid. Det tycktes vara en tyst överenskommelse. Varje ung flicka behöver ett förkläde. Cosette skulle icke kunnat komma utan herr Fauchelevent. För Marius var herr Fauchelevent ett villkor för att få se Cosette. Han accepterade det.

När man började i tydliga ordalag tala om politik och om förbättrandet av folkets ställning, så kom ingendera av männen sig för att säga annat än ja eller nej. En gång, på tal om undervisningen, som Marius önskade obligatorisk och kostnadsfri, slösaktigt utdelad till alla som sol och luft, med ett ord, att den skulle ställas till förfogande för hela folket, instämde herr Fauchelevent fullständigt, och de började nästan samtala. Marius lade vid detta tillfälle märke till att herr Fauchelevent talade väl och till och med begagnade ett upphöjt språk. Det fattades dock något. Herr Fauchelevent var på en gång något mindre och något mer än en världsman. Innerst inne uppställde sig för Marius en massa frågor rörande denne herr Fauchelevent, som mot honom alltid visade en naturlig men kylig välvilja. Han började stundom tvivla på sina egna minnen. Det fanns i hans minne ett svart hål, en avgrund av fyra månaders kamp med döden. Mycket hade försvunnit i denna avgrund. Han frågade sig stundom, om det verkligen var sant,

att han på barrikaden hade sett herr Fauchelevent, denne allvarlige och lugne man.

Detta var dessutom icke den enda häpnad, som de bevarade och glömda minnena framkallade hos honom. Men man får icke tro, att han ständigt behärskades av dessa anfäktelser, som låta oss vanliga människor, även när vi äro lyckliga och nöjda att melankoliskt se tillbaka. Den människa, som icke ibland ser tillbaka mot vad som har skett, hyser inom sig varken tankar eller kärlek. Stundom stödde Marius huvudet i händerna och otydliga och våldsamma minnen skymtade genom den slöja, som delvis dolde hans förflutna. Han såg åter Mabeuf falla, han hörde Gavroche sjunga i kulregnet, han kände under sina läppar Eponines kalla panna; Enjolras, Courfeyrac, Jean Prouvaire, Combeferre, Bossuet, Grantaire, alla hans vänner stego åter upp framför honom för att sedan försvinna. Alla dessa älskade, tappra, hänförande eller tragiska varelser, voro de endast drömbilder? Hade de verkligen levat? Upproret hade inhöljt allt i krutrök. Under dessa stora feberanfall uppstå

stora drömmar. Han frågade sig själv, om han verkligen levde, och hans tanke svindlade inför möjligheten, att alla dessa verkligheter skulle ha försvunnit. Var voro de då alla? Var det sant, att allt var dött? Ett fall i mörker hade uppslukat allt utom honom själv. Allt syntes ha försvunnit som bakom en ridå. Det finns dylika ridåer, som sänka sig framför det levande livet, men Gud visar sig i nästa akt.

Var han själv samme man som förut. Han, den fattige, som hade blivit rik. Han, som icke ägt någon familj, hade det nu, han som misströstat och förtvivlat, skulle gifta sig med Cosette. Det syntes honom, som om han gått igenom en grav, som om han trätt in där alldeles svart och lämnat den vit. I denna grav hade de andra stannat. Stundom samlade sig alla dessa varelser från det förgångna runt omkring honom och fördystrade hans sinne; då tänkte han på Cosette och blev åter glad. Det behövdes en så stor lycka för att utplåna verkningarna av katastrofen.

Herr Fauchelevent tillhörde nästan dessa för-

svunna varelser. Marius vågade knappast tro, att herr Fauchelevent från barrikaden var densamme som den Fauchelevent i kött och blod, som satt så allvarlig bredvid Cosette. Den förre var troligen en av feberyrseln skapad bild. Dessutom voro dessa två människor så vitt olika varandra, att det ej skulle kunna komma i fråga, att Marius framställde någon förfrågan till herr Fauchelevent rörande denna sak. Han hade icke en gång kommit på den tanken.

Vi ha redan påpekat denna karakteristiska detalj.

Det är mindre sällsynt än man tror att finna två män, vilka ha en gemensam hemlighet, men på grund av ett slags tyst överenskommelse aldrig säga ett ord till varandra om den.

En enda gång gjorde Marius ett försök. Han förde samtalet på Chanvreriegatan och vändande sig mot herr Fauchelevent sade han:

— Ni känner väl till den gatan?

— Vilken gata?

— Chanvreriegatan.

— Jag har aldrig hört namnet, svarade herr Fauchelevent med den mest naturliga ton.

Svaret, som rörde gatans namn och icke själva gatan, syntes Marius mera avgörande än det i verkligheten var.

— Jag har alldeles säkert drömt, tänkte han. Jag har haft en hallucination. Det har varit någon som liknade honom. Herr Fauchelevent har icke varit där.

Marius var visserligen lugnad i fråga om herr Fauchelevents besök på barrikaden, men frågan vem den okände varit, som räddat honom, var alltjämt lika dunkel.

Marius hade visserligen tillfrisknat, men det fanns alltjämt stora, plågsamma luckor i hans minne; det var som mörka avgrunder, i vilka han ständigt hotade att falla ner, och det var lika mycket detta som en stark känsla av inneboende tacksamhet, som hindrade honom att slå sig till ro.

Det är en fruktansvärd sak för en människa att veta sig okunnig om en del av de händelser, i vilka

hon tagit en verksam del. Det är som man förlorat en del av sin egen själ, som en stympning, vilken aldrig helt kan läkas och ständigt lämnar irriterande ärr efter sig.

VIII.

TVÅ MÄN, VILKA ICKE KUNNA ÅTERFINNAS.

Hur stor Marius hänryckning än var, hindrade den dock icke, att han stundom upptogs av andra tankar.

Under det bröllopet förbereddes och man väntade på, att dagen skulle komma, gjorde han besvärliga och nogranna undersökningar rörande de tidigare händelserna.

Han var skyldig många tacksamhet både för sin fars och för sin egen skull.

Det fanns Thénardier; det fanns den okände, som hade fört honom själv till herr Gillenormand. Marius var angelägen om att återfinna dessa två män, då han icke ville gifta sig och bli lycklig och glömma dem, samt fruktade, att om dessa skulder förblevo obetalta, de skulle fördystra hans liv, som

annars lovade att bli så lyckligt. Det var omöjligt för honom att lämna dessa plikter ouppfyllda, och innan han glatt trädde in i framtiden, ville han ha likviderat det förflutna.

Även om Thénardier var en skurk, men det förändrade icke det faktum ,att han räddat överste Pontmercy. I allas ögon utom i Marius var Thénardier en eländig varelse.

Eftersom Marius icke kände till vad som verkligen hänt vid Waterloo, visste han icke, att hans far till Thénardier befann sig i den situationen att hans liv visserligen räddats genom honom men utan att han var skyldig honom någon tacksamhet därför.

Ingen av de olika ombud, Marius använde, lyckades återfinna Thénardiers spår. Denne man syntes fullständigt ha uppslukats. Fru Thénardier hade dött i fängelse under tiden som rättegången pågick. Thénardier och dottern Azelma, de enda som återstodo av denna beklagansvärda familj, hade försvunnit i dunklet. Samhällets stora malström hade slutit sig över dem. Man såg icke en gång i

lugnet på ytan den vågrörelse och de dystra ringar, som utmärka, att något fallit i vattnet och visa, att man där kan finna något.

När fru Thénardier var död, Boulatruelle frigiven, Claquesous försvunnen, de i främsta rummet anklagade undflydda, så hade rättegången rörande överfallet i det Gourbeauska rucklet i det närmaste nedlagts. Saken hade blivit outredd. Man hade fått nöja sig med att på de anklagades bänk få se två underordnade medbrottslingar, Panchaud kallad Printanier, kallad Bigrenaille samt Demi-Liard kallad Deux-Milliard, vilka trots sitt nekande hade dömts till tio år på galärerna. Man hade dömt till livstids straffarbete deras undflydda medbrottslingar, under det att ledaren och anstiftaren, Thénardier, likaledes i sin frånvaro, hade dömts till döden. Denna dom var det enda, Thénardier lämnat efter sig, och det kastade över hans begravda namn samma dystra sken som vaxljusen över en bår.

Dessutom ökade denna dom, som givetvis förmådde Thénardier att, av fruktan att bliva gripen,

dölja sig så mycket som möjligt, svårigheten för Marius att återfinna honom.

Vad den andre beträffar, den okände, som hade räddat Marius, ledde undersökningarna i början till några spår, men avstannade sedan. Man hade lyckats återfinna den droska, som hade fört Marius till Filles-du-Calvaire-gatan natten den 6 juni. Kusken förklarade, att han den 6 juni på order av en polis hade blivit stående från tre på aftonen till midnatt vid Champs-Elysées-kajen ovanför mynningen av den stora kloaken; att klockan nio på aftonen gallret till kloaken, som vetter mot strandens sluttning, hade öppnats; att en man hade kommit ut, vilken på sina axlar bar en annan, vilken syntes död; att polismannen, som stod på vakt här, hade hejdat de båda männen; att han själv, kusken, på order av polismannen hade släppt in männen i sin droska, att man hade färdats till Filles-du-Calvairegatan; att han där lämnat ifrån sig den döde mannen; att den döde mannen var herr Marius, och att kusken väl kände igen honom, fastän han var levande denna gång, att han sedan

återvänt till sin droska och att han några steg från Archive-porten uppmanats att stanna, att han här hade betalats, och att polismannen fört med sig den andre mannen; att han icke visste någonting mera, och att natten hade varit mycket mörk.

Vi ha redan sagt, att Marius icke erinrade sig någonting. Han mindes endast, att han bakifrån gripits av en kraftig hand, just som han föll framstupa i barrikaden; sedan var allt mörker. Han hade icke återfått medvetandet förrän hos herr Gillenormand. Han förlorade sig i gissningar.

Han kunde icke tvivla på sin egen identitet. Men hur kunde det komma sig, att han, vilken stupat på Chanvreriegatan, hade anträffats av en polis vid Seine nära Invalid-bron? Någon hade fört honom från barrikaden till Champs-Elysées. På vad sätt? Genom kloaken. En oerhörd uppoffring!

Någon? Men vem?

Det var denne man, som Marius sökte. Men det fanns icke ett spår av denne man, som varit hans räddare.

Ehuru Marius, när det gällde denna sak, var tvungen att iakttaga den största försiktighet, drev han sina efterforskningar likväl ända fram till polismyndigheterna. Men där lika litet som på andra platser kunde han erhålla några värdefulla upplysningar. Polisen visste till och med mindre än droskkusken. Man kände icke till, att någon arrestering ägt rum den 6 juni vid Stora kloakens mynning, man hade icke mottagit någon rapport om denna sak, och polisen betraktade det hela som en fabel, uppfunnen av kusken. En kusk, som vill ha dricks pengar, är i stånd till allt, även till att ha fantasi. Likväl hade det verkligen gått till på det sättet, det kunde Marius icke tvivla på, såvida han ville erkänna sin egen identitet.

Allt i denna egendomliga gåta syntes olösligt. Denne mystiske man, som kusken hade sett komma ut ur Stora kloaken med den medvetslöse Marius på sina axlar, och som den i bakhåll stående polisen hade arresterat, i färd med att rädda en upprorsman, vad hade det blivit av honom? Var fanns denne polis? Varför hade han tegat? Hade

mannen lyckats undfly? Hade han mutat polisen? Varför gav denne man icke ett livstecken från sig till Marius, som var skyldig honom livet? Denna osjälviskhet var icke mindre förvånansvärd än hans hängivenhet. Varför framträdde han icke? Kanske ville han icke ha någon belöning, men ingen människa är för god att tackas. Var han död? Vem var han? Hur såg han ut? Ingen visste det. Kusken svarade: Det var mycket mörkt. Basque och Nicolette voro båda förskrämda och hade endast haft ögon för sin sårade unge herre. Endast portvakten, vars lykta hade varit tänd, hade lagt märke till mannen, men allt vad han kunde säga var: Han var förskräcklig.

För en man, som önskar gömma sig, är Paris den idealiska platsen. Brottslingen, som är känd av polisens tusentals spårhundar, kan stundom hålla sig dold här i åratal. Hur mycket lättare skulle det icke vara för en man, av vars utseende man endast hade de svagaste beskrivningar, som uppträtt på en barrikad, där alla åsyna vittnen till

hans framträdande voro döda med undantag för Marius själv, som intet mindes.

Han hade icke en enda fast hållpunkt vid sina efterspaningar, polisen nästan drev gäck med honom och syntes anse honom som en fantast, under det att mannen, som bevisat honom denna oerhörda välgärning, åter hade sjunkit ned i världsstadens myller.

Det föreföll vara en hopplös uppgift som Marius förelagt sig.

I förhoppning, att de skulle kunna vara till någon nytta vid hans undersökningar, hade Marius bevarat de blodiga kläder, han varit iförd, när han fördes till morfadern. När han undersökte rocken, fann han, att ena hörnet egendomligt nog var avskuret. Det fattades en bit.

Marius talade en afton inför Cosette och Jean Valjean om denna egendomliga händelse, och de otaliga men resultatlösa undersökningar, han låtit göra. Herr Fauchelevents kalla ansikte utvisade den största otålighet. Med en häftighet, som nästan tydde på vrede, utropade Marius:

— Ja, denne man, vem han än har varit, har varit storslagen. Vet ni, vad han har gjort? Han har trätt emellan som en ärkeängel. Han var tvungen att störta sig mitt in i striden, smuggla undan mig, öppna kloaken, släpa ned mig dit och sedan bära mig! Han måste gå en och en halv lieue i dessa fruktansvärda underjordiska gångar, framåtlutad i mörkret, i kloaken, mera än en och en halv lieue, min herre, med ett lik på ryggen! Och varför? Endast för att rädda detta lik. Och detta lik var jag. Han har sagt sig: Här finns kanske en gnista liv, och jag vill sätta mitt eget liv på spel för att rädda denna svaga gnista, och han har riskerat det icke blott en gång utan tjugo! Vid varje steg hotade en ny fara; beviset är, att han arresterades, när han lämnade kloaken. Vet ni, min herre, att denne man har gjort allt detta? Och att han icke haft någon belöning att vänta. Vem var jag? En upprorsman. Vad är jag? En besegrad. Om ändå Cosettes sexhundratusen francs tillhörde mig...

— De tillhöra er, avbröt Jean Valjean.

— Då, sade Marius, skulle jag offra dem för att återfinna denne man.

Jean Valjean sade intet.

SJÄTTE BOKEN.

Den vita natten.

I.

DEN 16 FEBRUARI 1833.

Natten mellan den 16 och 17 februari 1833 var en välsignad natt. Över den välvde sig en klar himmel. Det var Marius' och Cosettes bröllopsnatt.

Dagen hade varit hänförande.

Det hade icke varit den fest, som morfadern drömt om, ett féeri med en blandning av keruber och amoriner ovanför de nygiftas huvud, men allt hade varit glädje och behag.

Bröllopssederna voro icke desamma 1833 som nu. Frankrike hade ännu icke från England lånat det finkänsliga modet att föra bort kvinnan, att fly med henne redan vid kyrkdörren för att dölja

sin lycka och att förena uppförandet hos en förskingrare med Höga visans hänryckning. Man hade ännu icke förstått vilken utsökt kyskhet och hänsyn, som ligger i att låta den första hänförelsen ackompanjeras av posthästarnas hovar och att fira bröllopsnatten på ett värdshus, och att lämna efter sig i den mest banala av alla alkover ett av livets vackraste minnen samt se detta blandat med erinringen om kuskar och uppasserskor.

I den andra hälft av 1800-talet, i vilken vi nu befinna oss, räcker det icke längre med mären och hans skärp, prästen och hans mässkjorta, lagen och Gud; de måste utökas med kusken från Longjumeau; en blå, åtsittande rock, röda byxor, bjällerknappar, mässingsskyltar, svordomar åt normandiska hästar med flätade svansar, oäkta galoner, höga hattar, pudrat hår, jättestora piskor och smorlädersstövlar. Frankrike har icke drivit elegansen så långt som den engelska adeln, och låter ej över de nygiftas vagn komma ett regn av utnötta skor, vilket sker till minne av Churchill, senare Marlborough eller Malbrouck, vilken på sin

bröllopsdag utsattes för ett sådant vredesanfall från sin tant, ett anfall, som bringade honom lycka. De gamla skorna ingå ännu icke i våra bröllopsseder, men den goda smaken håller på att breda ut sig, och snart ha vi den.

År 1833 hade man icke på hundra år sett några bröllopsresor och offentlig stå̊t.

Egendomligt nog inbillade man sig vid denna tid, att ett bröllop är en intim fest, att en familjemåltid icke skadade högtidligheten och att glädjen, även om den gick till överdrift, men höll sig inom hederliga gränser, icke skadade lyckan och slutligen att det var önskvärt, att detta sammansmältande av tvenne öden, vilket skulle leda till uppkomsten av en familj, tog sin början i hemmet.

Man hade den oförskämdheten att gifta sig hemma.

Man hyste ännu den för de nutida människorna löjliga uppfattningen att äktenskapet i främsta rummet avsåg att skapa ett hem, en familj.

Man hade ännu icke blivit så inpyrd i det nutidens individualism, att man kände sig lösgjord från

stat och samhälle och tradition; äktenskapet var icke bara en privatsak mellan tvenne människor och när det ingicks, önskade man gärna, att det skedde på ett sätt, som förde tanken på den verkliga innebörden av denna vändpunkt i tvenne människors liv.

Enligt detta numera löjliga mod firades bröllopet hos herr Gillenormand. Huru naturligt och vanligt det än är att gifta sig, att utfärda lysningar, upprätta handlingar, besöka mären och kyrkan, så finns det likväl alltid några förvecklingar. Man kunde icke vara färdig före den 16 februari. Vi påpeka, endast för nöjet av att vara exakta, att den 16 februari var en fettisdag. Vilken tvekan och vilka samvetskval väckte icke detta och då främst hos fröken Gillenormand.

— En fettisdag! utropade morfadern, så mycket bättre. Det finns ett ordspråk, som säger:

Mariage un mardi gras
N'aura point d'enfants ingrats.

— Det behöver icke bekymra oss. Låt gå för den 16! Är du för ett uppskov, Marius?

— Säkerligen inte! svarade den förälskade.

— Låtom oss gifta oss, sade morfadern.

Trots den allmänna glädjen ägde alltså bröllopet rum den 16. Det regnade denna dag, men man såg alltid på himlen ett litet blått hörn, som överskyggade den lycka, de älskande väntade sig, och som de befunno sig under, även när resten av människorna buro paraplyer.

Aftonen förut hade Jean Valjean i herr Gillenormands närvaro överlämnat till Marius de femhundraåttiofyratusen francsen.

Eftersom man hade valt borgerlig vigsel, voro alla ceremonier mycket enkla.

Jean Valjean behövde icke längre Toussaint, och Cosette hade därför fått ärva henne samt befordrat henne till kammarjungfru.

Vad Jean Valjean beträffar så hade i Gillenormandska huset ett vackert rum inretts åt honom, och Cosette hade på ett oemotståndligt sätt sagt till honom: Far, jag ber dig därom, vilket hade haft till följd, att han ej kunnat undgå att lova att bebo det. Några dagar före bröllopet råkade

Jean Valjean ut för en olyckshändelse och hade nästan fått högra handens tumme krossad. Det var icke allvarligt och han tillät ingen att förbinda honom eller få se på skadorna, icke ens Cosette. Men han hade tack vare detta blivit tvungen att anlägga förband på hela handen samt bära armen i band, vilket hade förhindrat honom att underteckna några papper. Som godeman hade herr Gillenormand fått träda i hans ställe.

Vi skola icke föra våra läsare varken till mären eller till kyrkan. Man följer knappast två älskande dit, och man har för vana att vända ryggen åt detta drama, sedan brudbuketten mottagits. Vi skola begränsa oss till att anföra en händelse, som, fastän icke iakttogs av bröllopståget, ägde rum på sträckan från Filles-du-Calvaire-gatan och Saint-Paul-kyrkan.

Vid denna tid lade man ny stenläggning på norra delen av Saint Louis-gatan; den var avstängd från trafik ända från skärningen med Parc-Royal-gatan. Bröllopståget kunde alltså icke färdas raka vägen till Saint-Paul. Man måste göra en omväg,

och det enklaste var att vika in på boulevarden. En av gästerna påpekade, att det var fettisdag, och att det skulle finnas massor av åkdon där.

— Varför, frågade herr Gillenormand.

— På grund av de maskerade.

— Utmärkt, sade morfadern, låtom oss taga den vägen. Dessa unga människor skola gifta sig och pröva på livets allvar, och ödet är en lämplig förberedelse för dem att få se en maskerad.

Man for genom boulevarden. Den första droskan inrymde Cosette och Jean Valjean samt herr och fröken Gillenormand. Marius, som enligt bruket ännu skulle vara skild från sin tillkommande, satt i nästa. När bröllopståget lämnade Filles-du-Calvaire-gatan, kom det in i den långa processionen av åkdon, som bildar en oavbruten kedja från Madeleine-gatan till Bastiljen och tvärtom.

Det fanns ett otal maskerade på boulevarden. Ingen bekymrade sig om regnskurarna. Under denna vinter 1833 hade Paris förvandlats till ett Venedig. Man finner aldrig sådana fettisdags-

fester nu för tiden. Eftersom allt, som finnes, är förklädnad, finnes det icke längre några särskilda karnevaler.

Tvärgatorna nästan spydde ut människor, och fönstren voro fyllda av nyfikna. Terasserna framför teatrarna voro fyllda av åskådare. Man betraktade icke blott maskerna utan även de förbipasserande, åkdon av alla slag, droskor, kärror, kabrioletter, vurstar och charabanger, vilka gledo fram i sträng ordning enligt polisreglementet. Var och en, som befinner sig i dessa vagnar, både åskådar och åskådas. De franska pärernas vapenprydda åkdon samt ambassadörernas befunno sig mitt på körbanan och rörde sig fritt. Samma privilegium hade vissa karnevalskorteger. I denna franska glättighet klatschade England med sin piska; det var lord Seymours postvagn, som passerade med buller och brak.

I den dubbla raden av åkdon på körbanans sidor fann man gamla hederliga berlinare, fyllda med fastrar och mormödrar, vid vars vagnsdörrar man såg täcka klungor av utklädda barn, sju-

åriga pieroter och sexåriga pieretter, hänförande små varelser, vilka insågo, att de deltogo i den allmänna festligheten och genomträngdes av det glada skämtets värdighet för att stundom se lika allvarliga ut som någon ämbetsman. Då och då uppstod något hinder i den jämt frambrytande strömmen av vagnar, men knuten upplöstes snart och man fortsatte igen.

Bröllopståget befann sig i den rad, som gled fram mot Bastiljen på boulevardens högra sida; mitt framför Pont-aux-Choixgatan uppstod ett ögonblicks dröjsmål. Nästan samtidigt hejdades också vagnarna på andra sidan. På andra sidan gatan stod en vagn, fylld med maskerade. Dessa vagnar eller snarare dess lass med masker äro välbekanta för parisarna. Om de skulle saknas en fettisdag eller en midfastodag, skulle man genast misstänka något och säga: Här ligger något under, troligen kommer regeringen att störtas.

Vad finner man i dessa vagnar? Kassandra, Harlequin och Columbine i ett otal upplagor samt allehanda groteska figurer, allt ifrån turkar och

vildar, Herkules ledande markisinnor, fiskmånglerskor, som skulle kommit Rabelais att hålla för öronen, samt bacchanter, vilka skulle tvungit Aristofanes att slå ned ögonen, linperuker, rosafärgade trikåer, sotade glasögon, trekantiga fjärilsprydda hattar över narrdräkter, rop till fotgängarna, djärva ställningar, blottade axlar, gömda ansikten, otyglad oblyghet, ett kaos av oförskämdhet, kringfört av en blomsterprydd kusk. Grekland behövde Thespis kärra, Frankrike Vardés droska.

Medelhavens folk ha alltid behöft dylika utlopp för sin glättighet. Det var icke för intet, man i det gamla Rom hörde massan ropa på skådespel och den eviga stadens kejsare visste väl, att enklaste sättet att styra denna oregerliga pöbel var att låta deras ögon mätta sig med prakt och spänning.

Alla dessa upptåg och karnevaler höra hemma hos de romanska folken. De passa ej i nordens kyla eller bland Englands dimmor, de kräva söderns blå himmel över sig för att komma till sin rätt och sydlänningens spontana glättighet för att göra sin fulla verkan.

Inför dylika skådespel blir hela folket som ett. Gränserna mellan samhällsklasserna plånas ut av skrattet och kvickheten och massan får här tillfälle att låta sin satir och sin kritik spela, alldeles som fallet var med det stora Roms legionärer under triumftågen. Här fanns en möjlighet att ostraffat låta den, som hade makten, förstå att han var dödlig och ej fick glömma att folket även hade ett ord att säga.

Detta är det fasta ursprunget till söderns karnevalsstämning; karnevalen har varit en säkerhetsventil.

Allt kan parodieras, till och med parodien. Saturnalierna, denna den antika skönhetens grimas, förgrovas och blir karnevalsfesten; Bacchanalen, fordom blomsterhöljd och belyst av solen, har även den förgrovats under ett kallare klimat och benämnes med namn, som icke äro vackra att uttala.

Traditionen att föra omkring med masker fyllda vagnar är nästan lika gammal som kungadömet. Enligt Ludvig XI:s räkenskaper tillerkändes ordföranden i borgarrätten "tjugo tournesiska sous

till tre maskeradvagnar, avsedda att köras omkring på gatorna och de allmänna platserna". I våra dagar köras vanligen dessa bullersamma varelser omkring på någon gammal vagn eller i en landå med nedfälld sufflett. De sitta tjugo i en vagn för sex. De trängas på sätena, kuskbocken, suffletten och vagnsstängerna. De sitta till och med grensle över lyktorna. De stå, de ligga, de sitta, de hänga i knävecken. Kvinnorna sitta på männens knän; på långt håll ser man över människomassans huvud denna stojande pyramid, dessa vagnar bilda berg av glädjen bland hopen. Man utöser därifrån över folket hela pöbelkatekesen. Den genom sin last oformliga droskan har ett utseende som en erövrare. Skrik och svordomar på alla håll, glädjen ryter, elakheterna blixtra och två gamla hästkrakar släpa fram denna fars, som blivit en apoteos; det är skrattets triumfvagn.

Men detta skratt är alltför cyniskt för att vara ärligt, och det verkar också misstänkt. Detta skratt har en uppgift, det skall visa parisarna, att det är karneval. Dessa pöbelvagnar, omgivna av

ett obeskrivligt mörker, väcker tankar hos filosofen. Man finner däri en viss symbol för styrandet. Man sätter här fingret på en mystisk släktskap mellan de offentliga männen och de offentliga kvinnorna. Att dessa utställda skamligheter tillsammans skapa en viss glättighet, att man genom att hopa nedsligheten på skammen, utfordrar folket, och att spioneriet, som tjänar som skydd åt prostitutionen, roar massorna på samma gång som de förolämpas, att mängden älskar att i en droska se passera denna underliga trasgranna, sjungande, skrålande, skrällande hop, till hälften smuts, till hälften ljus, att man applåderar denna glans, som består av all slags skamlöshet, att det ej finns någon fest för massan. Men vad skall man göra? Dessa med band och blommor prydda anhopningar av smuts förolämpas och frigivas av det allmänna skrattet. Allmänhetens skratt är medbrottsling i denna förnedring. Vissa osunda fester skapa upplösning inom folket och förvandlar det till pöbel, och både pöbeln och tyrannerna behöva narrar. Kungen har Ropue-

lare, folket har sin pajas. Paris är den stora, galna staden varje gång, som den icke är den stora, sublima staden. Karnevalen är där en del av politiken. Låt oss erkänna, att Paris gärna låter skändligheten spela komedi. När folket har sina behärskare, ber det endast om en sak: Sminka smutsen. Rom var likadant. Det älskade Nero. Nero var en jättelik sjåare.

Som vi ha sagt, kom av en slump en av dessa ofantliga klungor av maskerade män och kvinnor, sammanpackade i en stor kalesch, att stanna på boulevardens vänstra sida, samtidigt med att bröllopståget stannade på den högra. De maskerade blevo tvärs över boulevarden varse den vagn, där bruden åkte.

— Se där ett bröllop, sade en av maskerna. Man var på alltför långt avstånd för att kunna ropa till bröllopståget, och som man var rädd för polisens ingrepp, brydde man sig icke om det. Maskerna i vagnen fingo nu plötsligt mycket att göra, massan började att vissla, vilket, när det gäller maskerader, är ett bifallstecken, och vag-

nens invånare måste nu vända sig till mängden, och deras förråd av projektiler från hallarnas språk räckte knappast till för att besvara massans rop.

Emellertid hade ett par masker i samma vagn, en spanjor med jättestor näsa, en mask som en gubbe och ofantliga, svarta mustascher, samt en mager slyna, som ännu var helt ung och bar en halvmask, lagt märke till bröllopståget, och under det deras kamrater och massan skändade varandra, utbytte de med låg röst några ord.

Vad de sade försvann helt i bullret. Regnet hade gjort den öppna vagnen genomvåt, vinden är icke varm i februari, och allt under det att den dekolleterade flickan svarade spanjoren huttrande, skrattade och hostade hon omväxlande. Vad sade de?

— Hör på.

— Vad då, farsgubben?

— Ser du den där gubben?

— Vilken gubbe?

— Den som sitter i första vagnen i bröllopståget åt oss till.

— Den som bär armen i ett svart band?

— Ja.

— Vad då?

— Jag är säker på att jag känner honom.

— Jaså.

— Man får skära halsen av mig, och jag skall icke i hela mitt liv, säga ni, dig eller mig, om det inte är sant, att jag känner den där parisaren.

— I dag äro alla människor parisare.

— Kan du se bruden, om du böjer dig fram?

— Nej.

— Brudgummen då?

— Det finns ingen brudgum i den vagnen.

— Är det sant?

— Ja, om det inte skulle vara den andre gubben.

— Försök att se bruden.

— Jag kan inte.

— Då kan ingen hjälpa det, men jag är säker på, att jag känner den gamle gubben.

— Vad har du för nytta av det?

— Det kan man aldrig veta.

— Jag för min del struntar i gamla gubbar.

— Jag känner honom.

— Du får känna honom så mycket du vill.

— Hur tusan kan den vara med på bröllopet?

— Vi äro ju också med.

— Vad kan det vara för ett bröllop?

— Hur skulle jag kunna veta det?

— Hör på.

— Vad är det?

— Det är något, som du borde göra.

— Vad då?

— Stiga ur vagnen och följa efter bröllopståget.

— Varför det?

— För att taga reda på vem som firar bröllopet; skynda dig och stig ur, spring, du som är ung!

— Jag kan inte lämna vagnen.

— Varför inte?

— Jag är hyrd.

— Å tusan!

— Det är prefekturen, som i dag hyrt mig till fiskmånglerska.

— Det är sant.

— Om jag lämnar vagnen, kommer första uppsyningsman att arrestera mig. Det vet du väl.

— Jag vet det.

— I dag är jag köpt av regeringen.

— I alla fall så retar den där gubben mig.

— Gubbarna reta dig, men du är likväl ingen ung flicka.

— Han sitter i första vagnen.

— Var då?

— I brudens vagn.

— Än sen då?

— Han är alltså fadern.

— Vad spelar det för roll?

— Alltså är han fadern.

— Vad rör det mig?

— Jag säger dig, att han är brudens fader.

— Det finns väl fler fäder än han.

— Hör på.

— Vad nu då.

—Jag kan endast gå ut, när det är maskerad. Nu är jag gömd, och ingen vet, att jag är här.

Men i morgon ser man icke mer några masker, i morgon är det askonsdagen, då riskerar jag att bli fast. Då måste jag åter vara i mitt hål. Men du, du kan röra dig fritt.

— Inte alldeles.

— Men mer än jag.

— Vart vill du hän?

— Du måste försöka ta reda på var detta bröllopståg hör hemma.

— Vart det styr kosan?

— Ja.

— Det vet jag redan.

— Vart då?

— Till Cadran Bleu.

— Nej, det ligger ej åt den här sidan.

— Då far det till La Rapée.

— Eller också någon annanstans.

— Vart som helst, ty bröllopstågen äro fria.

— Men du måste försöka ta reda på, vem som gifter sig på det här bröllopet och var brudparet bor.

— Det var ett underligt påhitt. Hur lätt tror

du det är att ta reda på ett bröllopståg åtta dagar sedan det passerat genom Paris en fettisdag. Det är som att söka efter en knappnål i en höstack. Det är omöjligt.

— Du måste försöka i alla fall. Förstår du mig Azelma?

De två raderna av vagnar satte sig åter i gång i motsatta riktningar, och vagnen med masker förlorade bröllopståget ur sikte.

II.

JEAN VALJEAN GÅR ALLTJÄMT MED ARMEN I BAND.

Att förverkliga sin dröm, huru många är detta givet? Antagligen utväljas detta fåtal i himmelen, och vi äro alla aspiranter utan att veta det. Änglarna rösta. Cosette och Marius hade blivit utvalda.

Både hos mären och i kyrkan hade Cosette varit bländande vacker och rörande. Toussaint hade med hjälp av Nicolette klätt henne. Ovanpå en vit taftkjol bar Cosette sin guipureklädning, en slöja av engelska spetsar, ett halsband av äkta pärlor, och en krona av orangeblommor; allt detta var vitt, och bland allt detta vita strålade hon. Det var en hänförande oskuld, som syntes vara på väg att förvandlas till en gudinna.

Marius vackra parfymerade hår glänste, och

man såg här och där under de tjocka lockarna vita linjer, ärren efter striden på barrikaden.

Morfadern var ståtlig och bar huvudet högt, samt förenade i sin toalett och sitt uppförande all elegans från Barras tid. Han förde Cosette. Han gjorde detta i stället för Jean Valjean, som, emedan han bar armen i band, icke kunde räcka bruden handen.

Den i svart klädde Jean Valjean följde smålee nde efter.

— Herr Fauchelevent, sade morfadern, detta är en härlig dag; jag hoppas, att alla lidanden och bekymmer skola vara slut. Hädanefter får det ingenstädes finnas några sorger. Jag föreslår, att glädjen skall härska. Det onda får icke finnas. Det är verkligen en skamfläck för den blåa himmelen, att det finnes olyckliga människor. Det onda kommer icke från människan, som i grund och botten är god. Alla mänskliga olyckor ha sin huvudstad och sin styrelse i helvetet, vilket skulle kunna kallas djävulens Tuilerier. Jag börjar verkligen på att tala som en demagog, men jag har inte

längre någon politisk åsikt och hoppas endast, att alla människor måtte bli rika, vilket är detsamma, som att vara glada.

Sedan alla ceremonier avslutats och så många ja som möjligt uttalats inför mär och präst, sedan namn undertecknats och ringar utbytts, och de båda älskande, sedan de knäböjt sida vid sida under den vita moarékladda brudpällen i doften från rökelsekaren, kunde Cosette likväl ännu icke tro, att allt var sant, och när de hand i hand, beundrade och avundade av alla, Marius i svart och hon i vitt, föregångna av en pedell med översteepåletter, vilken slog mot stenplattorna med sin hillebard, passerade mellan två rader av förvånade åskådare genom kyrkans öppna dörrar samt voro färdiga att stiga upp i vagnen och allt var slut, så trodde fortfarande Cosette, att hon drömde. Hon såg på Marius, på människorna och på himmelen. Det såg ut, som om hon vore rädd för att vakna. Hennes förvånade och oroliga utseende gjorde henne ännu mera förtrollande. På hemvägen satte sig Marius och Cosette tillsammans i

den första vagnen med herr Gillenormand och Jean Valjean mitt emot. Fröken Gillenormand hade måst gå ett steg tillbaka och reste i andra vagnen.

— Mina barn, sade morfadern, ni äro nu baronen och baronessan Pontmercy med trettiotusen i räntor.

Cosette böjde sig mot Marius och smekte hans öra samt viskade:

— Det är så sant, jag heter Marius, jag är fru Du.

Båda strålade. Detta ögonblick kunde aldrig återfinnas och det var höjdpunkten av ungdom och glädje. De förverkligade Jean Prouvaires dikt. De voro ej tillsammans fyrtio år. Det var det ideala äktenskapet och dessa två barn voro som två liljor. De sågo ej varandra, de slukade varandra med ögonen. Cosette såg Marius genom en gloria och Marius såg Costette som på ett altare, och på detta altare och i denna gloria fanns likväl bakom ett moln för Cosette och en flamma för Marius, idealet, verkligheten, kyssens och drömmens mötesplats, brudgemaket.

Alla de lidanden, de upplevt, förvandlades nu till berusning. Det föreföll dem, som om sorger och sömnlösa nätter, tårar och ångest, skräck och förtvivlan, hade förvandlats till smekningar och strålar samt gjorde den stund, som närmade sig, ännu mera hänförande; som om sorgerna vore lika många tjänarinnor, vilka skapat glädjens dräkt. Vad det var härligt att ha lidit! Deras olycka bildade en gloria kring deras lycka. Deras kärleks långa kamp slutade med en himmelsfärd.

I bådas själar rådde samma förtrollning, men hos Marius blandades den med vällust och hos Cosette med blygsamhet. De viskade till varandra:

— Vi skola åter besöka vår lilla trädgård vid Plumetgatan.

Vecken på Cosettes klänning dolde delvis Marius.

En sådan dag är en obeskrivlig blandning av dröm och verklighet. Man äger och man anar. Man har ännu så mycken tid framför sig att det finnes plats för gissningar. Det är med obeskrivlig rörelse man denna dag finner, att det är middag och

drömmer om midnatt. Hänryckningen hos dessa båda varelser flödade ut över omgivningen och spred glädje bland de förbigående.

Man stannade på Saint-Antoinegatan utanför Saint-Paulkyrkan för att genom vagnsrutorna se orangeblommorna dallra på Cosettes huvud. Bröllopståget styrde sedan till Filles-du-Calvairegatan, till hemmet. Sida vid sida med Cosette steg Marius triumferande och strålande uppför den trappa, där han tidigare burits döende. De fattiga, vilka samlat sig framför porten och delade gästernas penningpungar, välsignade dem. Överallt var det blomstersmyckat. Huset var ej mindre uppfyllt av vällukter än kyrkan, efter rökelsen kom rosornas doft. De trodde sig höra röster sjunga i rymden, Gud befann sig i deras hjärtan, framtiden visade sig för dem som en stjärnbeströdd himmel, de sågo över sitt huvud en strålglans som den uppgående solen. Plötsligt slog tornuret. Marius såg på Cosettes hänförande blottade armar och de rosafärgade ting, som skymtade genom klänningens spetsar och Cosette, som såg Marius blick, rodnade.

Ett stort antal gamla vänner till familjen Gillenormand hade inbjudits. Man trängdes kring Cosette. Man tävlade om att få kalla henne fru baronessan.

Officeren Théodule Gillenormand, nu kapten, hade anlänt från Chartres, där han låg i garnison, för att närvara vid sin kusin Pontmercys bröllop. Cosette kände icke igen honom.

Han å sin sida, som var van att beundras av kvinnorna, erinrade sig icke heller Cosette.

— Vad det var förståndigt av mig att icke tro på den där lanciärens historia, sade för sig själv herr Gillenormand.

Cosette hade aldrig visat sig mera öm mot Jean Valjean. Den, som är lycklig, önskar att alla skola vara lyckliga.

När hon talade till Jean Valjean, fick hennes röst samma tonfall, som när hon var en liten flicka. Hennes leende var smeksamt.

Ett stort bord hade dukats i matsalen.

En belysning à giorno är den nödvändiga kryddan vid en stor glädjefest. Dunkel och mörker pas-

sa icke dem, som äro lyckliga. De önska ej att verka svarta. Låt gå för natten men icke för mörkret. Om man icke har sol, måste man skapa en.

Matsalen var som en smältugn av glädje. Mitt i taket över det bländande vita bordet hängde en venetiansk ljuskrona med platta prismor, med alla slags färgade fåglar, blå, lila, röda och gröna, fastsatta mitt bland vaxljusen; runt kronan hängde guirlanger, på väggen såg man spegellampetter med tre eller fem armar; kristaller, glas, speglar, skålar, porslin, fajans, keramik, guld och silversaker, allt glänste och väckte glädje. Tomrummen mellan kandelabrarna fylldes av blommor, så att där det icke fanns ljus, fanns det doftande färger.

I rummet utanför spelade tre fioler och en flöjt dämpade kvartetter av Hayden.

Jean Valjean hade satt sig i salongen bakom dörren, som öppnades, så att den nästan dolde honom. Några minuter innan man skulle sätta sig till bords gjorde Cosette liksom av en nyck en djup bugning för honom och frågade honom med en öm och skälmaktig blick:

— Är du nöjd, far?

— Ja, svarade Jean Valjean, jag är nöjd.

— Men då skall du vara glad och skratta

Jean Valjean började skratta.

Några ögonblick senare förklarade betjänten, att det var serverat.

Med herr Gillenormand och Cosette i spetsen tågade gästerna in i matsalen och intogo sina platser.

På varje sida om de nygifta stodo två stora fåtöljer, avsedda för herr Gillenormand och Jean Valjean. Herr Gillenormand satte sig, men den andra fåtöljen förblev tom.

Man såg sig om efter herr Fauchelevent.

Han var där icke längre.

Herr Gillenormand frågade Basque:

— Vet du var herr Fauchelevent är?

— Ja visst, svarade Basque. Herr Fauchelevent bad mig säga till herrn, att han plågades av sin skadade hand och att han icke kunde dinera med baronen och baronessan. Han bad mig framföra

sina ursäkter. Han skulle komma hit i morgon förmiddag. Han har just gått.

Denna tomma fåtölj dämpade ett ögonblick festglädjen. Men om herr Fauchelevent var borta, så var herr Gillenormand kvar och han var glad för båda. Han förklarade, att det var alldeles rätt gjort av herr Fauchelevent att gå tidigt till sängs, om hans hand plågade honom, men att det hela säkerligen blott var en bagatell. Denna förklaring var tillräcklig. Vad betyder för övrigt ett mörkt hörn, när glädjen svämmar över på detta sätt? Cosette och Marius voro nu så stora och hänförda egoister, att de icke förmådde uppfatta annat än sin egen lycka. Och därpå fick herr Gillenormand ett infall:

— Den där fåtöljen står ju tom, kom hit, Marius. Ehuru din faster har anspråk på dig, ger hon nog sin tillåtelse. Denna fåtölj är för dig. Det är både riktigt och vackert. Fortunatus bredvid Fortuna.

Alla applåderade. Marius intog vid Cosettes sida Jean Valjeans plats och resultatet blev att Co-

sette, som först känt sig nedstämd över Jean Valjeans frånvaro, slutade med att känna sig nöjd. I och med att Marius intog platsen, skulle Cosette icke en gång ha saknat den gode Guden. Hon satte sin lilla, mjuka, vita satängsko på Marius fot.

Så snart fåtöljen fått en innehavare, saknades icke herr Fauchelevent. Fem minuter efteråt skrattade man från den ena bordsändan till den andra. Vid deserten reste sig herr Gillenormand med ett champagneglas, som endast var halvfullt därför att hans nittiotvååriga darrning icke skulle komma det att rinna över, samt föreslog en skål för de nygifta.

— Det finns två predikningar, som ni ej kunna undslippa, började han, på förmiddagen har ni fått höra prästens och på kvällen måste ni höra morfaderns. Jag vill ge er ett råd: älska varandra. Jag vill icke gå några krokvägar utan rakt på saken och säga: Bliv lyckliga. I hela skapelsen finns det inga, som äro så kloka som turturduvorna. Filosoferna säga: "Moderera glädjen". Jag säger: Släpp glädjen lös. Älska varandra som djävlar,

som rasande. Filosoferna tala som dårar. Jag skulle vilja stoppa hela deras filosofi i soplåren. Kan det finnas för mycket vällukt, för många halvöppna rosenknoppar, för många sjungande näktergalar, för många nyspruckna löv, för mycket morgonrodnad i livet? Kan man älska för mycket? Kan man behaga varandra för mycket? Akta dig, Estelle, du är allt för vacker! Se upp, Némorin, du är alltför skön! Sådana dumheter! Kan man bli för mycket förälskad, smekas för mycket, dåras för mycket? Kan man leva för mycket? Kan man vara för mycket lycklig? Moderera glädjen. Strunt! Ned med filisoferna! Glädje och vishet är ju samma sak. Låtom oss glädjas. Äro vi lyckliga, emedan vi äro goda, eller äro vi goda, emedan vi äro lyckliga?

Heter diamanten Sancy, emedan den tillhör Harlay de Sancy eller emedan den väger etthundrasex karat? Jag vet det icke, och livet är fullt av sådana frågor, men det enda viktiga är att äga Sancy och lyckan. Låtom oss vara lyckliga utan invändningar. Låt oss blint lyda solen. Vad är solen?

Kärleken. Den som säger kärlek, säger kvinnan. Det finns en allmakt, kvinnan. Fråga denne demagog Marius, om han icke är slav under den lilla tyrannen Cosette.

— Och av sin fria vilja, den fege veklingen! Kvinnan! Det finns ingen Robespierre, som kan stå emot, när kvinnan regerar. Jag är endast rojalist, när det gäller detta kungadöme. Vem var Adam? Evas kungarike. För Eva har det aldrig funnits något 1789. Man har sett den med den vita liljan pryda spiran, den kejserliga spiran med en jordglob, Karl den stores järnspira, Ludvig den stores guldspira, men revolutionen har smulat sönder dem alla mellan tummen och pekfingret, som hade de varit halmstrån; spirorna ha försvunnit, de äro söndertrampade, men försök att göra en revolution mot den lilla broderade patchoulidoftand näsduken!

— Jag skulle gärna vilja se er försöka. Varför är den för stark? Emedan den blott är en trasa. Ni tillhöra adertonhundratalet? Än sen! Vi tillhöra sjuttonhundratalet! Vi voro lika dumma

som ni. Inbilla er icke, att ni ha skapat några större förändringar i universum, emedan ni nu kalla vår magknip för kolera morbus. Man kan aldrig upphöra att älska kvinnorna, och jag trotsar er att bevisa motsatsen. Dessa små satungar äro våra änglar. Ja, kärleken, kvinnan och kyssen det är en cirkel, som ni icke kunna lämna och vad mig beträffar, skulle jag gärna se, att jag vore innanför den på nytt. Vem av er har sett Venusstjärnan stiga upp i rymden, lugnande allt under sig och betraktande vågorna som en kvinna, denna stjärna, som är avgrundens stora protest, oceanens Célimène? Oceanen är en odödlig Alceste. Men vad hjälper det att han knotar. Venus visar sig, och han måste småle. Till och med denna tölp underkastar sig.

Finns det någon, som ej skulle gjort som Priamos' fagre son och skänkt Venus priset bland de tre gudinnorna? Fanns det någon bland Greklands och Trojas män, som tvekade att kämpa för Helena? Erkände ej alla att kärleken var en makt,

som var värd alla uppoffringar och starkare än någonting annat.

Till och med den halte och sotige Hefaistos kunde icke undandraga sig dess trollmakt lika litet som den bistre och blodtörstige Ares eller världens härskare, den viggar utslungande Zeus, vilken mer än någon dödlig fick känna Afrodites styrka.

Alla, både gudar och människor, stå under den blinde gudens band och underkasta sig.

Den, som icke känner kärleken, vet icke vad livet är och det är med rätta, som alla tiders store författare ägnat den otaliga, högstämda hymner allt ifrån den Höga visa, som med språkets mest glödande ord besjunger den.

Kärleken är livets alfa och omega och den, som icke lärt känna dess allmakt och tvungits ned på knä av den, är okunnig om det viktigaste i detta vårt liv. Hela naturen underkastar sig.

Så förhåller det sig med oss alla. Vrede, storm, åskslag och skummande vågor i oändlighet. En kvinna visar sig, en stjärna höjer sig, och alla falla vi ned och tillbedja. Marius stred för sex måna-

der sedan, i dag gifter han sig. Det är rätt handlat. Ja, Marius, ja, Cosette, ni ha varit kloka. Kort och gott, lev endast för varandra, skaffa er små knubbiga ättlingar och låt oss, som avguda er, spricka av vrede över att ej kunna följa ert exempel.

— Gripen med era näbbar alla de smulor av lyckan, som finnes på jorden, och byggen er därav ett bo för livet. Att älska och att älskas är ingen konst, när man är ung! Inbilla er ej, att det är ni, som upptäckt detta. Även jag har drömt och svärmat och suckat, och även jag har belysts av månskenet. Kärleken är ett barn, som är sextusen år gammalt, men med rätt att bära ett långt vitt skägg. Methusalem är en pojke bredvid Cupido. Sedan sextio sekler älska män och kvinnor varandra. Satan, som är slug, började hata mannen; mannen, som är ännu slugare, började älska kvinnan. På så sätt har han skaffat sig mera gott än djävulen kunnat göra honom ont. Detta knep var redan upptäckt i det jordiska paradiset. Mina vänner, upptäckten är gammal, men den är alltid ny.

Begagna den. Varen Dafnis och Chloë i väntan på att ni skola bli Filemon och Baucis.

Ordna så, när ni äro tillsammans, att intet fattas, och att Cosette är Marius sol och Marius universum för Cosette; Cosette, måtte din make småleende vara detsamma som solskenet för dig; Marius, måtte din makas tårar vara detsamma som regnbyarna! Må det aldrig regna i ert äktenskap. Ni ha skansat till er ett präktigt nummer i lotteriet, kärleken i äktenskapet. Ni ha vunnit en stor vinst, göm den väl, lås in den, slösa icke bort den, beundra och älska varandra och strunta i resten. Tro vad jag säger er. Det är kloka ord. Det sunda förnuftet kan icke ljuga. Ni skola vara som religionen för varandra. Var och en dyrkar Gud på sitt sätt. Men, för tusan, det bästa sättet att dyrka Gud är att älska den kvinna, han skapat. Jag älskar dig! Det är hela min katekes. Den som älskar är rättroende. Henrik IV:s svordom ventre-saint-gris ställer hemligheten mellan frosseriet och dryckenskapen i ljuset. Jag hyllar inte den religion, som finnes i denna svordom. Kvinnan är glömd.

Detta förvånar mig, när det gäller Henrik IV. Mina vänner, leve kvinnan! Jag är gammal, säges det, men det är förvånansvärt, vad jag känner mig på väg att bli ung. Jag skulle ha lust att gå ut i skogen och lyssna till säckpiporna. Jag blir som berusad vid att se de här ungdomarna, som haft turen att vara både vackra och lyckliga. Jag skulle gärna gifta mig, om jag kunde finna någon motpart. Det är omöjligt att tänka sig, att Gud skapat oss för något annat än att älska, kuttra, beundra, vara som duvan eller tuppen, att tala om sin kärlek från morgon till kväll, att spegla sig i sin lilla kvinnas beundran, att vara stolt och triumferande, det är livets mål.

— Missförstå ej detta men det var, vad vi tänkte förr i tiden, när vi voro unga. För tusan, sådana härliga kvinnor det fanns på den tiden, så smeksamma och så ömma! Hur jag härjade! Älska alltså varandra! Om man icke älskar varandra, så förstår jag sannerligen icke varför det skulle finnas en vår, och för min del skulle jag i så fall be den gode Guden låsa in allt det vackra, som han

visar oss, och i sitt skrin åter lägga ned blommorna och fåglarna och de vackra flickorna.

— Mina barn, tag emot en gammal mans välsignelse!

Kvällen var glad och förtjusande. Morfaderns oöverträffliga humör angav tonen, och var och en smittades av denna nästan hundraåriga hjärtlighet. Man dansade en smula och skrattade mycket; det var som ett gott barns bröllop. Man skulle till och med kunnat bjuda in hedersmannen Den gamla goda tiden. Han fanns där för resten redan i herr Gillenormands gestalt. Först var det glam och buller, sedan tystnad.

Brudparet drog sig tillbaka.

Strax efter midnatt hade Gillenormandska huset förvandlats till ett tempel.

Här stanna vi. På brudgemakets tröskel står en leende ängel med ett varnande finger på läpparna.

Själen försjunker i betraktelser inför denna helgedom, där kärleken dyrkas.

Man tänker sig, att ett ljussken svävar över dessa hus. Den glädje, de inrymma, måste som strålar

tränga genom väggarnas stenar och genomtränga mörkret. Det är omöjligt att tänka sig, att denna heliga och oåterkalleliga fest ej sprider en himmelsk glans i oändliga rymden. Kärleken är den smältdegel, där mannen och kvinnan förenas; ur den framgår den mänskliga treenigheten. Denna tvenne själars sammansmältande till en måste framkalla en rörelse till och med i mörkret. Älskaren är prästen och den hänryckta jungfrun förskräckes. Något av denna glädje kommer från Gud. Där äktenskapet är verkligt, det vill säga, där kärleken finnes, möter man också idealet. Om det mänskliga ögat kunde uppfatta det högre livets fruktansvärda och hänförande syner, är det troligt, att man skulle se nattens gestalter, okända, bevingade varelser, nöjda och välsignande böja sig framåt och skocka sina mörka huvuden kring detta strålande hus, visande för varandra den milt skygga, unga makan samt att deras anleten skulle återspegla den mänskliga lyckan. Om de hänförda makarna i denna sällhetsstund, då de tro sig vara ensamma, lyssnade, skulle de i sin kammare höra det

dova ljudet av vingslag. Den fullkomliga lyckan måste draga änglarna till sig. När genom kärleken helgade läppar närma sig varandra för att skapa, måste med nödvändighet denna obeskrivliga kyss framkalla en rörelse även bland stjärnornas oändliga rymd.

Denna lycka är den enda verkliga. Denna glädje är den enda. Kärleken är den enda extasen, resten är tårar.

Det är tillräckligt att älska eller att ha älskat. Kräv intet mera. Man kan icke finna någon annan pärla i detta mörka liv. Att älska är att fullkomna.

III.

"DEN OSKILJAKTIGE."

Vad hade blivit av Jean Valjean?

Så snart han på Cosettes ömma uppmaning hade smålett och ingen lade märke till honom, hade Jean Valjean osedd rest sig upp samt gått ut i hallen. Det var samma rum, i vilket han åtta månader tidigare hade trätt in betäckt av smuts, blod och krutstänk, medförande herr Gillenormands dotterson. De gamla boaseringarna voro nu prydda med blommor och blad, spelmännen sutto på den soffa, där han lagt ned Marius. Basque, svartklädd i knäbyxor och vita strumpor och handskar, ordnade rosorna kring de fat, som skulle bäras in. Jean Valjean visade honom sin ombundna hand samt gav honom i uppdrag att förklara hans frånvaro, varpå han avlägsnade sig.

Matsalens fönster vette åt gatan. Jean Valjean

stannade några minuter orörlig i mörkret under dessa strålande fönster. Han lyssnade. Ett otydligt buller från festen nådde honom. Han hörde morfaderns höga och myndiga ord, fiolerna, slamret från tallrikar och glas, skrattsalvorna samt bland allt detta Cosettes milda och glada stämma. Han lämnade Filles-du-Calvaire-gatan och gick hem till Homme-Armégatan. Han passerade därvid Saint-Louis-, Culture-Sainte-Chatherine- samt Blancs-Manteaux-gatorna; vägen var en smula längre, men det var samma väg, han tagit sedan tre månader för att undvika den under arbete varande Vieille-du-Temple-gatan.

Han hade alltid gått denna väg med Cosette, och sedan fanns det ingen annan för honom.

Jean Valjean trädde in i sin bostad. Han tände ett ljus. Våningen var tom. Icke ens Toussaint fanns där längre. Jean Valjeans steg genljödo mera än vanligt. Alla skåp voro öppna. Han gick in i Cosettes rum. Det fanns inga lakan på sängen. Huvudkudden var utan örngott och spetsar samt låg jämte täcket sammanvikt vid fotändan

ovanpå madrassen, vars bolstrar man såg och där ingen mera skulle ligga. Alla de små kvinnliga föremål, som tillhört Cosette, voro borta. Det enda, som var kvar, var de grova möblerna och de fyra väggarna. Toussaints säng var också avröjd. En enda säng var bäddad och tycktes vänta på någon, Jean Valjean.

Jean Valjean betraktade väggarna, stängde några skåpsdörrar samt gick från det ena rummet till det andra.

Så kom han in i sitt eget och satte ljuset på ett bord. Han hade tagit sin arm ur förband och kunde nu utan svårighet använda högra handen

(Forts. i trettonde bandet.)